

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)

Főszerkesztő:	KOVÁCS ANDRÁS FERENC (vers)
Szerkesztők:	DEMÉNY PÉTER (esszé)
	LÁNG ZSOLT (kritika)
	SZABÓ RÓBERT CSABA (honlap)
	VIDA GÁBOR (próza)
Tördelőszerkesztő:	MOLNÁR ROZÁLIA
Korrektor:	SZÓCS KATALIN
Tipográfia:	BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT
	IRSAI ZSOLT

TARTALOM

ZALÁN TIBOR:

Bobó a fagyaltozásról; Bobó hintázik; Bobó Bahget Iskander kiállításán; Levél a tengerről (Versek) ■ 5

SZALAY ZOLTÁN:

Lent a földön (Novella) ■ 14

DANKULY CSABA:

Vers; Bevásárolok; Merre; Menet; Ex; Offline; Nonstop; Behúzás; Bocsánat; A gyötrés esztétikája (Versek) ■ 20

DORU POP:

Szocialista szappanopera (Regényrészlet; a Román Kulturális Intézet és a Balassi Intézet műfordítói csoportjának fordítása) ■ 27

OLÁH ANDRÁS:

fagyponat alatt; utolsó lélegzet; vakvágányon; abban a házban (Versek) ■ 34

MESTER GYÖRGYI:

A rajzszőg; A garabonciás; Pipacskoszorú (Novellák) ■ 36

BODA EDIT:

Egy fénykép árnyéka; Mind elvágattak a lovak (Versek) ■ 46

BORSODI L. LÁSZLÓ:

Szembejön, utolér (Prózaversek) ■ 49

CSEH KATALIN:

Lét-dal; Túl...; Házasságlevél; Megérzés (Versek) ■ 52

VAJDA ANNA NOÉMI:

Napvadászat (Novella) ■ 55

LAPIS JÓZSEF:

Állat-allúziók: Dongó; Meztelencsiga; Hangya (Versciklus) ■ 65

ALEXIS DE TOCQUEVILLE:

Sajtószabadság, közvélemény (Esszé, Ádám Péter fordítása) ■ 66

BALÁZS IMRE JÓZSEF:

Lassúság; Söralátétek (Versek) ■ 76

NÉZŐTÉR

BÁTHORI CSABA:

Az éjszaka jósága (Shakespeare olvasása) ■ 78

SÉTATÉR

FINTA KLÁRA ENIKŐ:

A négyszögletű kerek ernyő alatt ■ 88

TÉKA

MAGYARY ÁGNES:

Tomboló trópusok belovagolnak Perzsiába meghalni az idő
kifeszített gitárhúrján, avagy szubjektív észrevételek Ungvári László
Zsolt *Napéjegyenlőség* című kötete kapcsán ■ 91

DELEATUR

KŐBÁNYAI JÁNOS:

A „Járkálj csak, halálraítélt!”-érzés korszaka (A magyar társadalom
a holokauszt költészete tükrében) ■ 96

TALÁLT VERS

VAS ISTVÁN:

November ■ 110

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek /
szemle / Látó-repertórium

BOBÓ A FAGYLALTOZÁSRÓL

Mostanában,
különösképp, ha kisüt a nap,
babakocsiba raknak, és eltolnak
pár utcával lejjebb
haladva a Péterhegyi úton
található aprócska közértig.
De nem is a
közért itt az érdekes.
A bolt épülete mögött
ugyanis, kis faházban
egy igazi
FAGYLALTOZÓ található,
mondhatni szebben,
húzódik meg.
Fagylaltozó, található,
kicsi vagyok, de érzem
én, hogy nem túl
szerencsés szókapcsolat
ez, a két hátulsó ó miatt,
de ha már így alakult,
hát maradjon meg,
későbbben javítandó!
Amikor elérjük
a faház-fagylaltozót,
valamennyi alkalommal
a következő
szertartás figyelhető meg:
a felnőttek a kezembe
nyomnak egy tölcseért,
naná, hogy nem édeset,
naná, azt is
csak azért pedig,
hogy nyammogjak

el rajta, addig se zrikálom
őket az ordításommal,
őket, akik egyenesen
fagylaltkölteményeket
nyalnak-falnak fölöttem
elcsurranó kéjjel,
bountyt, csokifagyit,
eprest és áfonyást,
vaníliát és citromot,
mentásat és dinnyést,
barackosat és erdei gyümölcsöst,
tiramisut és mochtót, de
inkább nem is sorolom!
Ők nyalják a
számtalan édességeket,
én meg nyammogok a nem
túl ízes tölcséren. Ám
nem vagyok elégedetlen
mégsem. Az idő, tudom,
megállíthatatlanul
nekem dolgozik. Ha
felnövök, és elég nagy
leszek, s ez komoly elhatározás,
egy szép napon
egyedül állítok be ide,
és rendelek egy
tizenkét gombócós fagyit
(naná, hogy nem adom alább):
bounty, csokifagyi,
epres és áfonyás,
vanília és citrom,
menta és dinnye,
barackos és erdei gyümölcsös,
tiramisu és mochtó,
rendelem így,
ebben a sorrendben.
S ha elkészül, kényelmes
léptekkel elindulok

a fagylalttoronnyal
felfelé a Péterhegyi úton,
hazafelé, és azt sem bánom,
ha nyalás közben
összecsöpögteti a ruhámat
a sokféle olvadó fagylalt; s azt
sem, hogy csendesen,
fagylaltos sokszínűsen
rám alkonyodik út közben – az alkony.

BOBÓ HINTÁZIK

Száll a hinta énalattam,
nagy kék ég repül fölöttem,
nagy zöld föld suhan alattam,
száll a hinta szakadatlan,

száll a nagy kék ég fölöttem,
zöld a föld, suhan alattam,
száll a hinta szakadatlan,
távolság páráll köröttem,

száll a zöld föld énfölöttem,
kék ég suhan el alattam,
távolságok kékje csendül,
száll a hinta szakadatlan,

távolságok énalattam,
száll a hinta szakadatlan,
nagy kék ég repül fölöttem,
nagy zöld föld suhan alattam.

BOBÓ BAHGET ISKANDER KIÁLLÍTÁSÁN

Ma anyával,
Nanóval és Kerivel
az Írószövetségben voltunk.
Nem nagy ügy ez a szövetség,
vagy micsoda,
de meglepetéssel jegyzem meg,
még annál is nagyobb termei
vannak, amilyen az új
lakásunkban a mi nappalink.
A falakon meg képek lógnak.
Nagyapa egy csillogó holmi
mögött tátogott, azt mondták,
mikrofonnak hívják, de vagy nem
volt bekapcsolva, vagy elromlott,
annyi bizonyos, mi egy szót
sem hallottunk az egészből, amiről
ott összebeszélt. Aztán
egy szemüveges bácsi,
igazi szír, és az ő
képei képeskednek most
a falakon, tátogott ott, ahol előtte
nem sokkal nagyapa. És még
történtek bizonyos dolgok, szóval,
lényegében történt egy s más.
Például, nagy jókedvemben,
hempergésemben, lebüfiztem
az Írószövetség igen jó
állapotban lévő perzsaszőnyegét.
Mit mondjak, elnézték nekem.
Meg ért egy iszonyatos csalódás is,
ha már itt tartok a visszaemlékezésben,
soroljuk elő ezt is. Meglepődtem.
Volt ott ugyanis egy
nálam még fiatalabb
gyerek. Erről eddig nem tudtam,
mármint, hogy vannak nálam

is fiatalabb gyerekek, és azok
is jelen tudnak lenni egy ilyen
Írószövetségben, hasonlóan hozzám.
Egy kicsit bántam akkor s ott,
hogy még kicsi vagyok,
nagy bánatomban és
csalódásommal én is leittam volna
magam Alexa Karcsi bácsival,
Szijjártó Feri bácsival, Fűzi
Laci bácsival. Hogy csak így,
most hármajukat, áruljam be a
feleségeiknek. De mert még
kicsi vagyok, nekem nem illett nagyon
berúgnom. Így hát, csak néztem őket.
Várakozásom ellenére
egyikük sem büfizte le a
perzsaszőnyeget, pedig ők aztán
igazából ittak, s nagyokat kacagva,
mind gyakrabban ölelték
meg egymást nagyapával...

LEVÉL A TENGERRŐL

Bobó, kicsi herceg!

A tenger
egy olyan... olyan
nagyon nagy valami...
hogyan is magyarázzam?
Se széle, se hossza,
mégis igen formás.

Vízből van
teljes egészében,
na meg szigetekből,

meg körben szárazföldből,
ugye, ezt így el tudod képzelni?

Roppant
sós a vize, úgyhogy
inni belőle nem ajánlatos.

Ha a tenger
mellett töltöd az időd,
úgy tűnik fel számodra,
hogy a tengerből kel ki a Nap,
és a víz másik végében bukik le
alkonyatkor.

És még
az is lehet, hogy
mindez így történik.

A tenger
néha nagyon
haragos, olyankor
hatalmas hullámokat
dobál széles nagy szürke hátán.

Ha meg szelíd,
olyan, akár a kék,
zöld, ezüst tükör; kedvtelve
nézegeti benne magát az ég.

A tengerben
állatok laknak, elsősorban
halak, kicsik és nagyok,
együtt mindenféle. Kicsik
a bohóchalak, meg a heringek,
nagyobbak és haragosabbak
a murénák és a polipok,
a legnagyobbak a cápák és a bálnák.

Hú te,
a bálnák azok aztán
tényleg nagyon nagyok,
még én sem tudom
elképzelni, hogy mekkorák,
mert igazi
bálnát még én se
láttam soha életemben.

De élnek
a víz fenekén kagylók,
korallak, tengeri virágok,
rákok, homárok és tintahalak is.
Fel sem tudnám
sorolni, mik és mennyien!

Azt még
elmondom, képzeld,
tengeri sünik is
laknak a köveken!

A tenger
karmestere a Hold.
Egyet int ezüst pálcájával,
s a víz megemelkedik.
A pálca
újabb intésére
a tenger előző formájára
apad vissza. Hát nem különös?

A tengeren
hajók járnak, kicsi hajók,
nagy hajók, még nagyobb
hajók és óriáshajók.
A partok
mentén pedig vitorlások
és motorcsónakok kerengenek.

A tenger
partján körben-körben
strandok vannak,
ahol barnára
és pirosra sült emberek
fürdőznek, napoznak,
sört és koktélt szopogatnak.

Ezek a
strandemberek
leginkább nagyon zajosak,
és olykor rettenetesen
szemetelnek is, ezért a
szelídebb emberek alig
várják az estét,
amikor a
nyaralók a nyaralójukba
vonulnak vissza.

Ilyenkor
ismét csöndes a part,
csak a hullámok kotyognak
a köveken, az égen
nagy Hold
trónol, ezüst hidat
ácsolva a víz fölé.

Megsúgom
neked, én ilyenkor
szeretem legjobban a tengert.

Ha majd
nagyobb leszel,
elülünk itt a hullámok
fölött a homályos erkélyen
ketten, alattunk mormog
majd a fekete víz, mi meg
csak hallgatunk,

ülünk egymás mellett,
és elnézünk messze,
a holdnál is távolabbra,

mert
a tenger
akkor majd felfedi
előttünk legnagyobb titkát:
láttatni engedi
egyetlen éjszakára
számunkra a mindenséget

LENT A FÖLDÖN

Soha nem mutatkozott be, és én valamiért nem éreztem helyénvalónak megkérdezni a nevét. Ő sem kérdezte meg soha az enyémet, talán úgy érezte volna, azzal már idekötné valami. Attól pedig mindennél jobban ódzkodott. Nekem kellett volna kiszűrnom őt, hisz a zavart arckifejezésével rettenetesen kirítt az Egérlyuk vendégei közül; ő azonban megelőzött, egy színtelen este egyszerűen odaült mellém, még csak meg sem kérdezve, hogy szabad-e ez a hely. Nem tudhatott rólam semmit, ahogy erről a helyről sem. A mozdulatai ennek ellenére tökéletes helyismeretről árulkodtak, csak az arcán ült olyasféle állandó zavar, ami ennek a helynek a vendégeire nem volt jellemző.

Hosszú évek során alakult ki ez a szokásom, hogy minden kedden nyolckor eljöttem ide; azt sem tudtam, mennyi éve már, az egésznek semmi köze nem volt a tudatossághoz, sokkal inkább valami átláthatatlan, arctalan hömpölygéshez. Mindenkit bútordarabként kezeltem itt, magamat is beleértve, és nem vártam el senkitől semmit; épp ez adta meg ennek a szokásnak a kését. Ebbe a nagy, békés feloldottságba érkezett meg ő, a kissé esetlen, kimért, valamiért mégis magával ragadó mozdulataival, vaskosságában is törékeny testével és a szokatlan ábrázatával.

Már a legelső alkalommal arról beszélt, hogy nem maradhat itt. Úgy tettem, mintha nem érdekelné, hisz játszanom kellett a szerepemet, nem hagyhattam magamat azonnal kizökkenteni. Nem nézett rám, csak egyetlen-egyszer, amikor elkérte az öngyújtómat: azzal a mozdulattal csúsztattam oda neki, amivel kiskamaszok nyúlnak a randira hívott kislány combja felé, hogy az utolsó pillanatban visszahúzzák a kezüket. Elment a kedvem tőle, hogy rágyújtsak: ez szokott lenni az egyetlen este a héten, amikor cigiztem, ügyetlenül, ám annál nagyobb élvezettel, előttem a sörrel és a féldecivel, zsibbadtan bámulva a kavargó füst homályába. Most ő hívta életre ezt a homályt előttünk, és arról beszélt, megint nem tudja, mit keres itt, mert ennek a helynek sincs számára semmi mondanivalója, ahogy az összes többinek se. Kiábrándultságában is volt valami kifinomultság, még ha ezt először röstelltem is bevallani magamnak. Lopva pillantgattam feléje; amikor megmozdult, hogy a szájához emelje a kezét, mintha húzott volna magával valamit,

egy láthatatlan terhet, ami oda volt láncolva minden egyes tagjához. Mielőtt távozott volna, még egyszer elismételte, nincs maradása ezen a helyen.

Másnap szerda volt, és én ott ültem az Egérlyukban, mintha hirtelen kinyílt volna előttem egy ajtó, aminek a létezését eddig nem vettem tudomásul, s most beléptem rajta, akár egy másik világba. Új arcokat láttam, új bútordarabokat, akik ugyanolyan nyüzögtek és álságosak voltak, mint a keddiek, de ők a szerdai komédia szereplői voltak, és nekik ez szabta meg a viselkedésüket, a mozdulataikat, az arcrángásaikat. Más csapos szolgált ki, akinek az arcán máshogy virított a ború, és máshogy sistergett a gyanakvás. A helyemen azonban nem ült senki, letelepedhettem, és ő nemsokára megérkezett, amire én kissé megrezzentem, persze csak odabent, mert kívülre meg kellett őriznem a polírozott higgadságot. Arra gondoltam, és ez ellen nem lehetett tiltakozni, vajon tényleg átesik-e mindenki ezen, ezen a megfoghatatlan dolgon, amikor a várakozás akkorára duzzad, hogy nincs szükség semmi másra, és a várakozás bekebelezi magát a beteljesedést is. Most már egymásra tudtunk nézni, bár nem a szemébe, inkább a kezére esett a tekintetem, és nem tudtam eldönteni, a tekintetem-e az, ami ilyen finoman remeg, vagy az ő vaskosságában is törékeny keze. A szavai ismerősen csengtek, mintha rajtuk nőtem volna fel, mintha anyatej helyett is az ő szavait szívtam volna magamba. A hely, ahonnan idejött, teljesen más volt, mint ez, mégsem különbözött tőle semmiben, mondta, persze, tette hozzá, épp azért ült be ebbe a kocsmába, mert azt akarta, hogy egy semmilyen helyen ülhessen, amitől nem kell elvárnia egyáltalán semmit. Miközben beszélt, miközben a szavait, amelyek olyanok voltak, akár a kifejtetetlen borsóhüvelyek, élém helyezte, mintha valami pókfonál ragadt volna az arcomba, mint amikor októberben belegabalyodunk a láthatatlan ökörnyálba, és hiába simogatnánk le magunkról, valamennyi mindig ott marad belőle.

Nem tudom, hogy történt, hogy kerültünk egyszer csak a sötétségbe, azok közé a tárgyak közé, amelyekkel körülvettem magam az életemben, de soha nem szántam nekik valódi szerepet. Ott álltunk, és minden egyes mozdulatunk olyan volt, mintha egy viszkető testrészünkhez kapnánk, de amikor odaér a kezünk, már teljesen máshol tör ránk a viszketés. Ott álltunk egymás mellett, a lakásban, ahova minden nap hazatértem, már időtlen idők óta, és ahol soha semmi nem várt rám. Egymáshoz érhattünk, nem kellett, hogy ez most elmaradjon, ám nekem meg kellett várnom, amíg még egy lépést megtesz felém; talán gyáva voltam, és ürügyeket kerestem erre a gyávaságra, de megtehettem, mert megbíztam benne. A hatalmassá terebé-

lyesedő várakozás maga volt ez a bizalom. Eljött másnap is, és én egész nap úgy készültem arra a pillanatra, mint a cirkuszba induló kisgyerek. És meg is kaptam a legnagyobb attrakciót, ami minden elképzelésemet felülmúlta: megmutatta nekem a titkát.

A bútoraim, akár egy tapintatos, jól nevelt közönség, lélegzetviasszafojtva bámultak bennünket a sötétben. Ahogy hozzáértem a meztelen hátához, megremegett kissé, és én egy pillanatra visszahúztam a kezemet. Átsuhant rajtam a gondolat, hogy nekem is le kellene vetnem az ingemet, de a következő pillanatban ezt már nevetségesnek éreztem. Erőt vettem magamon, és újra megérintettem, végighúztam az ujjaimat a gerince vonalán, majd gyengéden a lapockájához nyúltam és az abból kinyúló, diszkréten a hátához simuló nyúlványhoz. Kissé érdekes volt a tapintása, de nem sokkal érdekesebb, mint a hátáé; érezni véltem a bőr alatt futó apró hajszálereket, amelyek kétségtelenné tették, hogy a nyúlványokban élet van, nem csak holtta gémberedett tévedései a természetnek. Amikor újra elért az arca, minden eddiginél zaklatottabb kifejezést láttam rajta, ami ellen azonban szemlátomást nagy erőfeszítéssel küzdött. Tetőtől talpig elárasztott a gyengeség minden egyes apró porcikája iránt, ami alól nem képezték kivételt ezek az angyali szerszámok sem, amelyeket az imént a saját kezemmel érintettem.

Szó sincs semmiféle csodáról, mondta ugyanazzal a csüggedtséggel, mint korábban, ami mögött fojtott eleveniséget éreztem. Ne kérdezzem, hogy akkor micsoda, tette hozzá, sok variációt hallott már eddigi élete folyamán, de egyik sem több olcsó dajkamesénél. Az orvosok, ahogy mondani szokták, értetlenül álltak az eset előtt, a szülei hiába vitték egyik helyről a másikra, sehol nem kaptak kielégítő magyarázatot. A hír persze korán kiszivárgott, már két éves korában tudott róla a széles környék, hogy azok a furcsa kinövések a hátán semmire nem hasonlítanak jobban, mint valódi szárnyakra, még ha nem fedik is őket toll; akkortól misztikusok és ezoterikusok és vallásalapítók és próféták hada kajtatott a nyomában, és azt várták tőle, mutasson be végre egy jelet, tegyen tanúbizonyságot a kiválasztottságáról. A szülei, akik világéletükben tisztességes és rémült emberek voltak, majd belerokkantak az aggodásba, de leginkább talán amiatt aggodtak, hogy ha ez így megy tovább, el kell hagyniuk a lakhelyüket, fel kell borítaniuk az egész eddigi életüket. Mégsem maradt más megoldás, mert attól még jobban tartottak, hogy egy kockázatos műtétnek tegyék ki a fiukat, akin egyébként ezen az apróságon kívül semmilyen más rendellenességet nem lehetett felfedezni: rendesen fejlődött, mint a többi vele egykorú gyermek. Végül mégis megtették a kedvéért: továbbálltak; és tulajdonképpen

akkor kezdődött az egész, mert onnan már nem volt megállás. Úgy nevelték a fiukat, mint egy teljesen normális gyereket, a környezete azonban el-lenszegült: nem tudtak rá máshogy nézni, mint egy nyomorékra. Hogy ugyanúgy teljesített, mint bármelyik hasonszórú gyermek, senkit nem érdekelt; hogy átment minden szokványos gyermekbetegségen, és a szervezete erős volt, az esze pedig vágott, senkit nem érdekelt. Nem tudtak rá máshogy pillantani, mint egy nyomorékra, aki csak ideiglenesen van köztük, s ha majd végre eltűnik, akkor áll helyre minden. Ő ezt nem bírta soká, s amint megtehetette, mert elég erős lett hozzá, elindult, akkor még nem sejtve, hogy a terhét mindenhova magával kell cipelnie a világban.

Miközben szó sem volt semmiféle csodáról. Egy pillanatig sem érzett magában semmiféle varázserőt. Nem vagyok angyal, mondta, és erre akkor jöttem rá igazán, amikor érteni kezdtem a többieket. Akik mindig, mindenhol ugyanazzal a megvető tekintettel néztek rám. Már a legelején kiszúrtak, elég volt egyetlen kurta pillantást vetniük a testemre. Nem láttak be a ruha alá, de azt látták, hogy rendellenességet hurcolok magamon, és mint-ha megsúgta volna nekik valami, mindannyiuknak, hogy egy förtelmes csodatételre készülök.

Hogy el akarok szakadni a földtől.

Ekkor hosszú szünetet tartott, mintha csak azt várta volna ki, hogy a bizsergés hullámai újra és újra átvonuljanak rajtam, tetőtől talpig. Magam sem értettem, miért nem ugyanazt érzem, mint a többiek, kerestem magamban a megvetést, mert azt talán egyszerűbb lett volna feldolgozni. Erőt akartam venni magamon; a következő este szándékosan nem jelentem meg a kocsmában, hogy végre elszakítsam magamat tőle, és megértse, hogy én sem vagyok kivétel. Egész este másra sem bírtam gondolni, csak arra az érintésre. Mintha egyszerre érintettem volna meg az összes sejtemmel. És a következő este megint ott voltam, és ő is ott volt, és olyasmi történt, ami addig még soha: mosoly suhant át az arcán, és éreztem, hogy ugyanez a mosoly tesz élvezetes erőszakot az én arcomon is, hiába tiltakozom ellene erőtlenül. Néztünk egymásra, azzal a nézéssel, amivel csak azok tudnak, akik a saját titkaikat magukban egy másik titkaira cserélték le. És megint elmondta, nincs itt maradása, tovább kell állnia, mert mindez elviselhetetlen a számára, a végsőkéig elviselhetetlen, és minden egyes perccel sokszorozódik az az őrzítő kín, amivel ez a hely gyötri őt.

Aznap este érezni akartam, hogy valóban nincs szó semmiféle csodáról, s ő, némileg röstelkedve ugyan, de bebizonyította. Itt is, az én otromba lakásomban is otthonosak voltak a mozdulatai, és ezeknek a mozdula-

toknak az árnyékában a sajátjaimat sem éreztem annyira sutának, mint rendesen.

Másnap, ahogy jöttem magammal szemben a kirakatokban, a lifttük-rökben, a hétköznapi kénytelen-kelletlen szembesülések színhelyein, kissé sápatag, de állhatatos mosolyt láttam ennek a csapzott hajú, szederjes arcú harmincas emberfiának az arcán, mintha egy szépelgő családi film tévesen instruált statisztája volna, aki véletlenül és átmenetileg öntudatára ébredt. Úgy éreztem most a testrészeimet, mint addig soha, és azt éreztem, mintha távolodnának tőlem, mintha a testem eresztékei feloldódnának, és a végtagjaim egyre gyorsuló iramban elsodródnának tőlem. A súlytalanság lehet ennyire alattomosan bénító. Még itt volt a közelemben a karom, de úgy éreztem, egyre csak távolodik, és hamarosan végleg elszakadhat tőlem. Mindezzel azonban utáltam foglalkozni, mert várakoztam, és e mellett a várakozás mellett minden végtelenül nevetségesnek és jelentéktelennek tűnt.

Ő azonban nem állapodhatott meg. Tudtam, hogy ő is várakozik, és ugyanaz a mosoly ott virított az ő arcán is, a szokásos zavartsága azonban nem tűnt el – mindvégig hadakozott a mosollyal, és hol az egyik, hol a másik kerekedett felül. Nagyrészt ez határozta meg az estéink hangulatát is. Olykor nem tehettem mást, csak hallgathattam, még akkor is, ha épp egy szót sem szólt, csak némán vívódott, és ekkor már kezdtem érteni, hogy ezek a pillanatok, a közösen megélt pillanataink tényleg csak röpké rebbenései a mozdulatoknak, tekinteteknek és érintéseknek, s túl rajtuk ott van az ő igazi harca.

El kell jönnie az időmnek, mondta, és furcsán gomolygó düh ült ki az arcára, mert ha nem történik meg, akkor mi végre az egész, az egész mindenség, egyáltalán, ez az istentelenül nagy kavargás? És ekkor már értettem, hogy amivel küzd, az, bármennyire hihetetlennek tűnt is ez elsőre, tényleg a hite, és amikor arra gondoltam, nekem ez hihetetlen, a következő pillanatban mindjárt arra kellett gondolnom, hogy nekem soha egyetlen pillanatig sem volt ott a hátamon semmiféle szárny, amivel egyszer akár a levegőbe emelkedhetek. És ő azt mondta – ekkor talán már látta, hogy belegondoltam –, hogy az ember sosem tanult meg repülni, ez az álom, az ember legnagyobb álma, sosem teljesülhetett, sem Ikarosz, sem Leonardo nem tudta teljesíteni, és a legkevésbé a nyugati technokraták, akiket kezdetben nyilván ugyanez vezérelt, a repülés álma, de ez végül a felejtés kódéba veszett, és unalmas pótszerekkel próbálták elfedni a hiányát. Itt elhallgatott, és lehorgasztotta a fejét. Nem nézett körül egyszer sem az otthonomban,

engem nézett csupán, de a vége felé már engem is alig, a zavar egyre élénkebb és hatalmasabb lett az arcán.

Egyetlen-egyszer láttam őt fényes nappal, amikor korábban érkeztem haza a munkahelyemről, és épp az Egérlyuk mellett haladtam el, és ő ott toporzékolt nem messze a sarkon, és hiába nézett felém, és én őfelé, nem vett észre, mert annyira lefoglalta a toporzékolása. Nem tudott mit kezdeni magával, és minden egyes mozdulatában ott volt a kudarc okán érzett kín, hogy ez igazán soha nem változhat meg. Nem az volt a legnagyobb baj, hogy nyomoréknak nézték, hanem az, hogy igazuk volt.

Nem köszönt el tőlem, pedig titkon reméltem, hogy legalább egy pillanattal adózik annak a bár remegve kívánt, de rettenetes pusztításnak, amit elvégzett bennem. Persze, meg kellett értenem, hogy továbbáll, mert a kudarc szelleme egyre csak hajtotta. Hogy itt hagy egy másik férfit, aki előtt ezzel minden további út lehetőségét végleg elvágja, kívül maradt a horizontján. És a történetnek ezzel óhatatlanul és jótékonyan vége szakad.

———— Dankuly Csaba

VERS

Nekem ez a vers
nem tetszik
ez a vers
szar
én utálok ezt
a verset
nem is
vers ez
és az is
aki írta
egy seggfej
és hülye
aki elolvassa

BEVÁSÁROLOK

Alig várom, hogy hazaérjek, bevágjak egy sört,
és bedőljek az ágyba. De hogy. Asszitem,
már bevásároltál: dehogy, megint nekem kell.

*Menj le te máskor, vagy menj be hazafelé jövet,
te mégiscsak nő vagy, nem kell annyira hülyén
vigyorogj, egykettőre elintézed, vagy menj a szarba.*

Szarsz te a kispicsára, úgy felvág,
mintha szupermarketben dolgozna, nem
pedig itt a semmi felvágottak közt. Semmi

poén, na de nem vagy te poéta, csak irigy, hogy
neked nincsenek olyan szuperek. Megyek, vigyorgok,
és jó, hogy egykettőre elintéz. A pultra könyököl,

a karjai közé préseli azt a kettőt, ami egyből
kiveri a szemet amúgy is, és azt kérdi, hogy
s mint. És akkor nincs mit tenni,

el kell neki mondani, hogy s mint; és vissza
is kell kérdezni, hogy s mint; és meg is kell
hallgatni, hogy s mint. Nem megy nekem

simán az idegen nyelv, de *azért* élvezi,
azt mondja: sexy. Mit mondjak erre, bizti.
Fél szemmel a bejáratot figyelem. De nem

tudom, hogy azért, hogy mikor jön be még
valaki, vagy hogy nehogy még bejöjjön,
vagy hogy mégis bezárhatna egy kicsit.

Fent te hiszti ellen biztos lezuhanyoztál már
és tárt... khm... végtagokkal vársz. Nyitott
kapukat mért kéne döngetni, hiszed.

MERRE

Fél lábbal a kádban,
fél lábbal a csempepadlón.
Belép, kilép?
Ráseggel
a kád szélére (keresztbe
vetné a lábát, mintha most nem akarna
túl nyitott lenni),
rágyújt, szív,
lehamuz, mintha volna
ott hamutartó, néz, elég nehéz
megmondani, merre.

MENET

Már a fél hajad kitepted,
a fél fejed dagadtra zúztad
a falon meg ököllel,
kirámoltál és szétszaggattál már
szinte mindent – de az Istennek sem érted.

Mért olyan, mintha elvették volna
a játékod, ami nem is
játék volt, és még csak nem is
a játszótéren történt – nem vagyunk
már gyerekek.

Csak „megszállt
pár éjszakára nálam, hozták
tudtomra: egy másikhoz menet, de az nem
lehet, hogy másé legyen,
miután az enyém!”

És tovább tépsz és zúzol
és rámolysz és szaggatsz,
míg van mit,
vagy míg megjön
az eszed
vagy az exed.

EX

A telefonomból nem töröltem
a neved, csak átírtam: EX
És mellé változatlanul
a sorszámot: 0
Az exkommunikáltak
listája csak nő,

de van köztük férfi is,
így nemre,
névre és számra
való tekintet nélkül
egyből tudom, hogy kivel
kommunikálok még, és kivel nem.

OFFLINE

Míg te nyaralsz, én nyargalok
be megint a lejtőn. Gyalog,
buszra/taxira nem költök, legyek
bármekkora költő, bár ezen
a vonalon már nem jár semmi.
Munkából jövök, ami annyi,
hogy reggel kimegyek laptopon
vagy lapokon a dolgommal valami
helyre, és mostanig ott ülök.
Vagyis amíg le nem merülök,
van mibe merülnöm. Offline,
hogy legalább a külvilág ne
vonjon el tőle. Elég a sovány
népség, ami persze be se jön. Nem
figyelek oda a telefonomra se.
Amikor várom, hogy hívj, úgyse
hívsz. Amikor nem várom,
akkor se. Amikor meg hívsz,
az nem ettől vagy attól függ.
Valami mástól, vagy semmitől.

NONSTOP

(ESTI KÉRDÉS)

Bemegyek valami hidegért.
Főzni nem tudok, se kályhám,
se rezsóm, a folyosó végi „konyhán”
meg már hogy. A helyi akárkik
szétverték, teleszarták és -hugyozták,
a vezetőség pedig sajnálja
felújítani. Minek is, e világ
végén. Sajnos nem a szemkiverős
mellű van bent, de ez az új is pont olyan
szakszerűen tartja a hurkasajtót.
Úgy nyúlok érte, mintha a faszomat
kéne tőle visszavegyem.

De mért venném, ha már nála van.
De ha már nála van, mért nem
kezd vele valamit. De ha nem
kezd, mért van nála.

BEHÚZÁS

Roxinak

Behúzom a sötétítőt, ami igazából
a zöld lepedőd az üres függönytartón.
Elég sokat kínlódtam, amíg felakasztottam
(próbálva kerülni a képtelen
asszociációt, hogy mintha
téged akasztanálak), mert csak úgy
hanyagul átvetni akartam,
de mikor egyik végét átdobtam,
lecsúszott a másik, másztam

le, másztam fel, úgyhogy
végül rendesen felruhacsipesztem egyik végétől a másikig
(próbálva kerülni a még képtelenebb
asszociációt, hogy mintha téged terítenék ki).

Behúzni ennyi: leakasztani a kilincsről.

Kellemes homályt teremt, és nem dől be
a meleg levegő, de azért elég leverő
is így nyár közepén egyedül ülni
egy alig néhány négyzetméteres
elsötétített garzonban...

Le lehetek akadva, mint akinek
behúztak, de még nem akasztom
fel magam. (Viccelődöm már megint
képtelen zavaromban.) A karnisra
semmiképp. (Még egy vicc: mire is
volna jó a sok Roxi-harisnya.) Csak letörne.

BOCSÁNAT

A veszélyzónákban pánikolókkal
közlik, hogy fogják be, már az egész világ
egy beszélyzóna (bocsánat: v),
nincsenek egyedül.

Jön egy hajó az űrben,
bízzunk az Űrban,
hogy hamar ideér.

Sebes, ami annak a jele,
hogy siet. Mi
másért, ha nem a segítségünkre.
Ja (bocsánat: H) nem, már mindegy.

A GYÖTRÉS ESZTÉTIKÁJA

Olyan szorosra húzni
a csavarokat, hogy már fájjon.
Ez az SZT titka. Hogy mi
az az SZT?
SZENVEDJ
TESTVÉR!

Doru Pop

SZOCIALISTA SZAPPANOPERA *

Miért nem akartam mosakodni?

Imádtam Apuka lavórjában mosdani. A zománcozott tál fából faragott mosdón állt, amit Anyukám a szüleitől örökölt. Nekem volt egy kisszékem, amire felmásztam, hogy elérjem a lavór szélét, és a házi szappannal mosakodtam, melyet Anyuka a kamrában lévő titkos laboratóriumában kotyvasztott. Többféle szappant tartott ott, mindenféle illatút, levendulát, kedvencemet, a pézsmát, mely Nagytata kedvence volt, vagy rózsailatú, melyet a vendégeknek tartogattunk. Nem tudom, honnan szerezte be a hozzávalókat, de az illatot most is érzem! Sokáig azt hittem, a nőknek levendulailata, a férfiaknak pedig pézsmailata kell legyen. A reggeli mosakodás valóságos illatáradat volt. Amíg a nevelésem el nem rontotta Rebeles bátyám, legendás tapintatával.

Az óvoda, ahova három éves korom óta jártam, a Zsidókör negyedben állt, a Károlyiak kastélya környékén, ahol a gróf Izrael fiait elbújtatta a népek haragja elől. Az óvoda tulajdonképpen az egykori zsinagóga melléképületében működött, amelyet egy időre bezártak, azután szövőgyárrá ala-

*„Măslinuță, grup de suflet” – ez lett a neve annak a csoportnak, melyet a Facebookon létrehoztunk a mogoșoaia-i műfordítói táborban. A résztvevők, E. Ferencz Judit, Mihály Emőke, Sebők Rácz Tímea, Tamás Ágnes, Tamás K. Etelka, László Szabolcs, olyan jól érezték magukat június 22. és 26. között, hogy a végén előjöttek a csoport ötletével; a neve egy Radu Țuculescu-darabból származik, melyet fordításra javasoltam.

A Román Kulturális Intézet és a Balassi Intézet közös műhelyét én vezetem (itt köszönöm meg Adorjáni Anna, Nicoleta Vușescu, Kósa András László és elsősorban Nagy Mihály Zoltán segítségét és támogatását), s egy másik átültetésre ajánlott szöveg Doru Pop regényének részlete volt. Az *O telenovelă socialistă* 2013-ban jelent meg a bukaresti Cartea Românească kiadónál, és lám, most magyarul is itt van, legalábbis egy szemelvény.

A fordító tehát ez a csoport. (Demény Péter)

kíttak. Közel laktunk, így hát minden reggel egyedül jöttem-mentem. Mivel anyám néha éjszakás volt, az ébresztőórám 6-kor csergett, és egyedül indultam el az épület felé, amit télen jól kifűtöttek, és sokkal kellemesebb volt, mint a mi lakásunk. Az egyetlen baj az volt, hogy az út során, rögtön a bejárat mögött, ott állt egy fekete obelisz, olyan, mint egy sötét karom, félttem tőle. Sőt, abban az időben már ismertem a betűket, és tudtam olvasni, elolvastam a többnyelvű feliratot, amelyet mélyre vésett, arannyal kifűjt betűkkel rajzoltak meg. A szőnyeggyárként működő egykori Kistemplom melletti szobron olyasmit olvastam, amit nem akartam elhinni.

Nem hittem el, amit a szobortáblán olvastam, amíg egy reggel Rebeles bátyám, amikor óvodába vitt, legnagyobb rémületemre megerősítette a feliratot, és részletekkel fűszerezve, hangosan felolvasta, ami a félelmetes maüzóleumon állt. Nemcsak hogy szappant csináltak belőlük, mondta azon a mély, dohányos hangján, hanem még éjjeli lámpát is készítettek a bőrükből, és a matracokat, amiken aludtak, a hajukkal tömték meg. Elkerekedett a szemem, és nem akartam elhinni, kitéptem magam a bátyám kerges szorításából, és hazaszaladtam. Nem akartam többé óvodába menni, egy ideig olvasni sem akartam semmit, és szappanal sem akartam mosdani.

Hogy kezdtem el hinni abban, hogy én vagyok a Messiás

A templom udvarán nőttem fel, bár valójában két templom között. Balra a kis ortodox templom állt, a volt görög katolikus, ahol a nagyapám is a kórusban énekelt, jobbra pedig az óriási és elhagyatott rutén templom, ahol soha senki nem énekelt. Nem tudtam, hova lettek a ruténok, azt sem, hogy kik ők, de meg voltam győződve, hogy hatalmas lények lehetnek, valószínűleg óriások, mert a templomuk kétszer akkora volt, mint az ortodox, és a mi templomunk is túl nagynak tűnt.

Leginkább a ruténok kövér és mindig puffadt esperesétől félttem, akinek érkezését a templom előtt parkoló fekete Volga jelezte, és aki ránk kiabált, amikor a Kisjézus zöld diófái között zajongtunk. Ott, az udvarban, az óriási fák között, a rutének Kisjézusa szénabuglyákat állított fel, és a kert végében, ahol egész hátra nyúlt a kukoricás, kocsánypiramist épített. Mi, vagyis én, Dan, a legjobb barátom, Csicsi testvére, Neluțu, a pápa fia és Pitiu, egy szomszéd sváb fiú, akit szintén a nagyszülők neveltek, mert a szülők Németországba disszidáltak, a környéken várakat állítottunk fel, csatatereteket alakítottunk ki, telekiabáltunk és -hujjogtunk mindent. Kemény hódító harcokat folytattunk az indiánok és a cowboyok mintájára, máskor

pedig, jóval ritkábban, amikor hazafias hangulat tört ránk, a dákok harcoltak a rómaiakkal, megint máskor meg, már gyakrabban a németek az oroszokkal. Én a kukoricakocsányok ura voltam, Nuțu a boglyák felett rendelkezett, Dan a bozótok királya volt, Pitii pedig a diófák ágai közül irányította a csatát, mert istenadta tehetsége volt a mászáshoz. Mindenki maga felelt a saját kezűleg fabrikált fegyverzetéért: késsel faragott farkadokért, a kartonból vágott és dróttal megerősített pajzsokért, bermancsövekért, melyekből a templomkerítés díszsövényének fehér bogyóit fújtuk ki, és amelyeket puskaként vetettünk a vállunkra egy vászoncérnán. Nekem és Dannak voltak a legjobb fegyvereink, mert belopóztunk a bútorgyár udvarára, a nagyszüleim házának tőszomszédságába, ahol összeszedtük a kidobott hulladékot, amiből félelmetes pallosokat faragtunk ellenségeink elrettentésére.

Egy ideig érdekesek voltak az egymás ellen vívott hódító háborúink, de elég hamar unalomba fulladtak. Nem tudom, kinek támadt az az ötlete, hogy ezentúl másképp is összemérjük az erőnket vagy társadalmi státusunkat, de elég gyorsan kisütöttük, hogy a legjobb módszer annak kiderítésére, hogy ki a legerősebb, az, ha összemérjük a füttyinket. A tettek mezejére léptünk. Dan hazarohant, hogy az apja 30 centis, átlátszó vonalzóját elhozza, mi meg a fiúkkal úgy döntöttünk, hogy a rutén templom lesz a legmegfelelőbb helyszín, ahova úgyse ment be senki soha, és amelynek oltárához rejtett oldalsó bejárat vezetett. Mire Dan visszatért, mi már levertük a lakatot, úgyis túlságosan régen használták ahhoz, hogy ellenállhatott volna a kövek ütéseinek.

A rutén templomban került sor életem első füttyversenyére, ott jöttem rá, hogy kiválasztott vagyok. Első próbálkozásra Nelutu, Berar pópa fia bizonyult messze a legjobbnak, fehér és kis piros pörsenésekkel teli szerszáma a matekkészlet átlátszó vonalzóján pontosan 16 centi volt. Pityuka kiszállt a versenyből. Döntését azzal indokolta, hogy rázza a hideg, és a méricskélés már úgyis értelmét veszítette, így hát csak én és Dan taszíthattuk le fegyvereinkkel Nelutut, aki máris az utca, a kocsányok és a sétányokat szegélyező fákról lehullott dió urának képzelte magát. Nem akartuk megadni neki ezt az elégtételt, úgyhogy Dannal hamar eldöntöttük, hogy a füttyversenyt a templom hátsó részében kell folytatnunk, ahol melegebb volt, és ahol az Ótestamentum szent pátriárkáit ábrázoló ikonok között néhány fapad állt. Ott, a hit ősatya, Ábrahám vagy Ávram, megértő tekintete alatt Dan elővette az övét, és a vonalzóhoz mérte. Engem nemcsak az ijesztett meg hirtelen, hogy az enyém egyáltalán nem olyan, mint az övék. Lehú-

tam a sliccemet, és beletörődve az ügybe, ráhelyeztem becses hímtagomat, a fiúk pedig odaléptek, hogy szemügyre vegyék. Miért nincs kalapja, kérdezte Pityu, aztán Neluțu is, akit csak a dicsőség érdekelt, majd kijelentette, hogy függetlenül attól, hogy szabályszerű-e a bőr rajta vagy sem, mindenképp rövidebb, mint az övé, így ő nyert.

Én, aki ez idáig nem értettem, hogy a pucát felénk miért hívják kiskasnak, most megértettem. Azt hittem, tévesen, hogy minden füttyi olyan, mint az enyém, de nem így volt, így hát kíváncsiskodni kezdtem, és nagy megnyugvásomra meg is találtam a választ Apuka egyik könyvében, amely arról érkezett, hogy miként ismerhetjük fel a Messiást. Úgyhogy azt hittem, én vagyok a Messiás, mert fityma nélkül születtem. Úgy tűnt, az isteni körülmelés megerősíti azt a képzetet, amit magamról kialakítottam. Már azelőtt is meg voltam győződve, hogy egy isten fia vagyok. Az Al. Mitru szerkesztette *Olümposz legendái* második részében megjelenő hősközhöz hasonlóan, Apám távollétét isteni beavatkozás indokolta. Anyám nagyban hozzájárult ahhoz, hogy felépítse ezt az identitást, hiszen számámra én voltam a legszebb, legokosabb és legtehetségesebb fiú a világon. Ez az új mítosz tökéletesen illeszkedett ahhoz, amit szintén anyám erősített bennem. Ő többször is elmesélte, hogy csodával határos módon épp vásárnap születtem, amikor megszólaltak a harangok, ami az isteni beleegyezés egyértelmű jele, sőt, időnap (?) előtt/túl hamar/túl korán jöttem a világra, mint minden isteni frigy ivadéka, mégis megmaradtam, holott minden orvos lemondott rólam, főleg azért, mert a szülőszobában, ahol megszülettem, nem is hallottak inkubátorról.

Közjáték: Rebeles bátyám intelmei a nevelésről

„Kisjézus, ki a pucából jöttél”, nevet Rebeles bátyám, anélkül, hogy megütne, csak épp meglegyint, hogy felborzolja a hajam. Olyan vagy, mint a gosztát-csirke. Miből lesz a cserebogár, teszi hozzá színpadiasan, miközben magához ölel, mint egy játékmackót. „Babszem Jankóból mekkora gézengúz lettél!”

Amíg blokkba nem költöztünk, végig hittem a szent küldetésemben, de aztán döbbsentem jöttem rá, hogy unokafivéremnek, Dorunak, aki megtartotta azt a rossz szokását, hogy nyitott ajtóval pisil, ugyanolyan nemi szerve van, mint nekem. Mivel nem fért meg két isten egy családban, megkérdeztem, hogy van-e valami magyarázat erre, ő pedig hangosan felnevetett: „Már nem emlékszel?” Én nem emlékeztem semmire, így hát Doru

elmagyarázta, hogy az anyja, Sanda keresztanyám vitt el mindkettőnket, öt hétevesen, engem meg négyévesen, és műtéti beavatkozással mindkettőnk fitymáját eltávolították. „Jobbak leszünk az ágyban”, kacsintott rám az unokatestvérem a szőke, szemébe lógó tincs alól. „És tiszta marad a bugyitok is”, nevetett a küszöbről Sanda keresztanyám, velőtrázóan.

Újabb varázslat

Városkánknak nem volt színtársulata, de színháza igen, ez pedig inkább halottas házhoz hasonlított, mintsem a munkásosztály szórakoztatásáért felelős épülethez. Itt mutatták be minden tanév végén az általános iskolások az évzáró műsorukat. Egyesek néptáncsal, mások hazafias versekkel készültek, én bűvészmutatvánnyal. Már oviban is a kisebb mutatóványaimról ismertek, a trükkjeim tettek híressé. A bűvészmutatványokat a tanító nénitől tanultam, aki Lelu nagybácsi volt felesége, Máriska nagynéni, és a nagybácsikám csak úgy szólította, hogy „Te, Máriska!”, és én csak úgy, hogy „Tanítónéni”. Így szólítottam, és otthon sem merészeltem másképp, még akkor sem, amikor egyenesen Amerikából hozott könyvecskéből tanította meg nekem a szakma rejtelseit. A legtöbb sikert az évközi ünnepségeken az eltűntető mutatvánnyal arattam, ami abból állt, hogy egy fekete kartonlappal trükköztem, amit hol kinyitottam, hol becsuktam, mire egy keskeny tárgy, könyv vagy vicces kép eltűnt a belsejében. Más cselt is ismertem, például azt, hogy miként lehet megtalálni egy pénzérmét a hőmérséklete alapján. Ilyenkor fel kellett kérni valakit, hogy egy ideig tartsa a tenyerében azt a bizonyos érmét, amelyet a többi hideg felületre helyezett tárgy közül vett el. A hőmérséklet-különbség elárulta. Tanultam még pár trükköt Jozefin mester *Nem család, nem ámitás* című tankönyvéből, de ezeket mindenki ismerte, így nem voltak túl szórakoztatók.

Az első osztály utolsó napja volt. A nagykárolyi városi színház terpen-tinszagú terme zsúfolásig megtelt, én pedig, az elsősök egyetlen képviselőjeként színpadra léptem. Gálaruhát viseltem, csokornyakkendővel, élre vassalt nadrágot és csillogó lakkcipőt. Miután elmondtam azt a néhány replikát, amivel eltereltem a közönség figyelmét, belevágtam a bemelegítő számba, egyszerűbb kártyatrükkbe, azután nagyvonalúan felkértem valakit a közönségből, hogy húzzon egy lapot, amit a tervnek megfelelően Rebeles bátyám teljesített, és ki is húzta a szív ászát. Meglebegtettem a kártyát, és alszerényen fogadtam a tapsot. Készen álltam arra, hogy nekilássak az igazi világszámnak. Elővettem a varázskönyvet, megráztam az ingujjamat, su-

hintottam a varázspálcámmal, és csak annyi történt, hogy a varázskönyv nyitogatásakor apámat láttam a terem utolsó sorában, ahogy karba tett kézzel hitetlenkedve figyel. Ezért, akárhányszor megfordítottam a varázskönyvet, a piros ász folyton előbukkant, hiába mormoltam a varázsigét, hiába csettintettem és ütögettem finoman a borítót, hogy beinduljon a titkos szerkezet. Semmi sem használt. Apám pedig egyre elégedetlenebb lett. Gombócot éreztem a torkomban, és meg sem tudtam szólalni. Valaki azt kiáltotta magyarul, tüntessétek őt el, az lenne csak az igazi mutatvány. És a teremben mindenki nevetni kezdett. Anélkül, hogy érdekelne, egy ideje mást sem csináltam, egyre gyorsabban nyitogattam a könyvet, mint egy megszállott, és nem hagytam abba, míg Máriska nagynénim le nem vitt a színpadról a közönség csúfondáros nevetése és tapsa közepette. Ők már az előadás második részét várták, az operaénekesnek is beillő, érzelmes dalokat szoprán hangon előadó hétéves kislányt, a modern táncot, amit hiányosan öltözött tizenkettedikesek mutattak be.

Azóta nem foglalkoztam egyetlen trükkal, mutatvánnyal vagy bűvészcselel sem. Csak a szavakkal zsonglőrködöm.

Közzjáték: Pinokkió története, felnőtt változat

Anyám éppen megbüntetett a sorozatos hazugságaim miatt, és eldöntötte, hogy nem engedi többé Rebeles bátyónak, hogy telebeszélje a fejem. Addig toporzékoltam, amíg át nem hívta hozzánk.

„Bácsikám, mondj egy mesét egy gyerekről, aki rossz, mégis jó.” Ő meg gondolkodás nélkül belevágott: Pinokkiónak fából faragták a szívét, folyton hazudozott, egyszerűen azért, mert azt akarta, hogy megnőjön az orra. Perverz vágy volt ez, mert akkor kívánta ezt, amikor megjelent nála a jótündér. Persze, a tündér mindig áttetsző ruhákban jelent meg, és gyöngéden bánt szegény Pinokkióval, aki ezt nem is tudta mire vélni. És így nőtt meg az orra. Néha Pinokkió órákon át játszadozott az orrával, hazudozott, hogy megnőjön, aztán igazat mondott, hogy visszazsugorodjon. Ez felizgatta őt, mert ettől erősnek érezte magát. Folyamatos hazudozásaitól így lett faszívú, mert már ő sem tudta megkülönböztetni az igazságot a hazugságtól. A nagyapja sem segített rajta. Az az öreg Dzsepetto nem is volt az igazi nagyapja, csak állandó munkahellyel nem rendelkező úr, akit a gyermekjátékok érdekeltek, fából faragott magának egy kisfiút, mert nem volt képes szembenézni a valósággal. A jótündér sem segített rajta, mert tele tömté a fejét ezzel a hülyeséggel, hogy igazi fiúvá változhat. Pinokkió egé-

szen jól érezte magát a fabőrében, és ehhez hozzájárult a hatalmas orr, ami, bárhová ment, mindenütt feltűnést keltett. Nem akart ő hús-vér gyermekké válni. Undorodott ettől. Annak ellenére sem, hogy a fiúk az osztályban gúnyolódtak is vele, és azt kérdezték, hogy: „Pinokkió, te fűrészport pisilsz?” Még ez is jobb volt annál, hogy olyan mocskok jöjjen ki belőle, mint a valódi emberekből. De mivel mindenki arról akarta meggyőzni, hogy átváltozzon, hát megtette. Nem tetszett neki, hogy mivé változott. Sőt, undorodott attól, akivé lett.

FAGYPONT ALATT

szerettem volna valami fontosat mondani
de megállt a szó csak öleltelek után
– már tudom hogy ezzel a mozdulattal
örökre veszni hagytalak –
cipeltem még sokáig ezt a napot
míg meg nem adta magát az emlékezet
egyszer azt álmodtam hogy narancsot
tisztítasz s hogy nekünk veted az ágyat
de magára maradt az ölelés
és hiába próbálnék melléd ülni
bennünk már örökre este van

UTOLSÓ LÉLEGZET

sápadt arcunkon félelem csurog
csapdát rejt nyakunkon szorul a hurok

torkunkat marják lenyelt hazugságok
fuldokolva is csaljuk a világot

mágikus játszma kelt sötétlő örvényt
falba vert fejhez faragunk törvényt

halomnyi nincsünk kénköves pokol
– tó jegén a lék is csak minket okol –

fanyar kedvvel Isten odafent dohog
szívünkben minden érv üres és konok

ahol csak csönd van ott a csöndtől félnek
házainkból már kihalt minden ének

VAKVÁGÁNYON

lemerült a szeretet akkumulátora
– karácsony volna? hisz már nincs
ami bevilágítana a szívekbe
a tévében öntelt celebek nyafognak
elveszett a kinti világ zúzmarás öröme
a csatornához tapadt jégcsapok
gyilkos szuronyként merednek feléd
fáj a szűz hóba lépni mikor a bibliai
háromkirályok szájalmas statisztaként
bezárt ajtók előtt feszengnek
és Isten is magára hagyva
egy aluljáróban didereg

ABBAN A HÁZBAN

a kert mostoha fái szégyenkezve borulnak egymásra
tavaly óta senki sem gondozza nem metszi őket
alattuk lapul a gazzal benőtt pad
ahol apám is megpihent néha
mert ő járt ide rendbe tenni a kertet
mióta az öreg tanítónő leesett a lábáról
most meg senki se jár
a ház üres gazdája már egy másik kertben
lapozza könyveit
az összehajló ágak a hiányzó arc
halványuló kontúrjait mintázzák
míg át nem lépnek rajta az árnyékok
a kert már sohasem fogja újraszülni az emlékeket
bőrünk alatt bizsereg valami a torkunkat kaparja
könnyzacskóinkat ingerli
mígnem eltűnik elvész örökre

A RAJZSZÖG

Már évek óta nem kesergett a nyomorán. Megszokta, mint a saját bőrét. Levetni úgysem tudta, hát miért foglalkozott volna vele? A kis padlásszoba, ahol lakott, zsúfolt volt a semmitől: a berendezés egy ágyból, gyalulatlan asztalból, támlás székből, falikútból, egy függönnyel elkerített WC-ből, vaskályhából és a falon sorakozó, ruhaakasztót, egyben szekrényt helyettesítő kampósszögekből állt. A sivár szoba egyetlen dísze egy ócska rádió volt, amit az előző lakó, lakbérhátraléka fejében, az adósság kiegyenlítése végett hagyott hátra. Az ablak csupaszon ásítozott, unottan nézegetett kifelé a nagy, üres hátsó udvarra, ahol a meleg por súlya alatt kókadozó gazok burjánzottak, és az odadobált ételhulladékon döglegyek ejtöztek.

A falikút fölötti, foncsorhibás tükördarab a szoba lakóját sem tüntette fel jobb színben. A visszatükröződő kép igen lehangoló volt. Sovány, sápadt, beesett arc. Az apró szemek gyanakodva kémleltek a világba, mintha attól féltek volna, gazdájukra bármikor lesújthat a végzet. A szigorúan összeszorított ajkak fölött ritkás kis bajusz búslakodott, mintha nem telt volna többre belőle. A szemöldök apró, savós színű szemekre borult, a haj sötéten, még fésülten is elfeküdtnék látszón, alig takarta a szűk kis fejet. Termete sem hazudtolta meg a képet: az alacsony, sovány, fiatalon is hajlott test mitől is növesztett volna nagyobb fejet és több észt?

Eddigi életében elkerülte a szerencse, ez tény. Jövője kilátástalan volt, rokona nem lévén, kitől, mitől is várhatta volna, hogy egyszer ráköszönt a jólét.

Szűkösen, beosztóan élt, egyetlen szenvedélye volt csupán, a lottó. Azt sohasem mulasztotta el, hogy a soros heti lottóját megvegye és kitöltse. Mondhatni, ez volt az úri „passziója”. Ugyan ezt sem engedhette meg magának, na de mit engedhetett volna meg? Hogy éhen haljon, vagy hogy ténlen ne fűtse fel a kis szobát? Igen, ezt mind megtehetette volna. De hát még csak huszonhét éves volt, és valami ismeretlen okból kifolyólag élni akart, és még remélt.

A borongós reggelen, szokás szerint, már az ébresztőóra csörgése előtt kipattant a szeme. Fel kell kelni, várja a munka. A céltalan, értelmetlen vonalak húzogatása, körök és szegletek, melyekből talán kialakul valami épület körvonala, amit ő sosem fog látni, hiszen hogy jön ő ahhoz?! Ő csak egy

egyszerű segéd-műszaki rajzoló. Egy senki, akit észre sem vesznek. A kollégái csak cukkolják, gúnyolják, a nők, különösen az a kis szőke a bérszámfejtésről, átnéz rajta, jó, hogy amikor látja, legalább a hódolatteljes köszönését fogadja. Semmi esélye nála, pedig ha tudná, hogy akár meghalni is kész lenne érte. Évek óta nem volt nővel. Nem tellett rá. Önszántából pedig nem állt vele szóba egy valamirevaló nő sem.

Ez mind végigfutott az agyán, amíg elvégezte a dolgát, arcot mosott, magára húzta szokásos, mindennapi gönceit, és leült az asztal mellé. Baloldalt félig üres lekvárosüveg, mindennapi reggelije elmaradhatatlan kelléke, zacskóban szikkadó kenyér, vizeskancsó, jobbra pedig már nem nagyon nyújtózkodhatott, mert könyökével óhatatlanul leverte volna a papírdobozban tárolt ceruzacsonkokat, tompa körzőt, radírdarabokat, a kupacban álló rajzszögeket, na és persze az otthoni munka elmaradhatatlan kellékeit, a néhol zsírfoltos, gyűrött sarkú rajzpapírokat, amin a hazahozott szerkesztési feladatokat szokta felvázolni.

Elmerengve, félig még az ágymeleg bódulatában, rágcsálta a mutatóba megkent kenyeret, közben, szinte öntudatlanul, a rádió felé nyúlt, és elcsavarta a gombot. A reggeli hírek után, a lottóhúzás számait kezdte sorolni a monoton, szenttelen női hang. Biztosan nem lottózik – futott át az agyán. Hallgatta a számokat, mint aki számára ez teljesen közömbös információ, hiszen a nyereség élményét még sohasem élte át. Elhangzott a hat szám, melyek egyszerre csak olyan ismerősnek tűntek. Az ismétlésre már kiélesedett a hallása. Nagy isten, ezek az ő számai! Nem lehet! Megütötte a főnyereményt! Biztosan meg fog halni, vagy talán már nem is él! Nem, vele ilyesmi nem fordulhat elő! Ő nem győzelemre született... vagy mégis?!

Felugrott. Lendületétől borult a szék, röpt a kancsó, a lekvárosüveg, a ceruzatartó doboz a padlón landolt, a rajzszögek szanaszét gurultak, a lapok csúsztak, mint kavics a tó felszínén... Maga után becsapva az ajtót, ami nem volt szokása, leszáguldott a kopott lépcsősoron, kivágódott az utcára, és körülnézett.

Az ébredező házak között, már pislogva sütött a nap. Úgy érezte, ez most csak az ő kedvéért kelt fel. Igen, ez az ő napja! Munkába menet útba ejtette a lottózót, hogy meggyőződjön róla, a kihúzott számok azonosak az övéivel. Semmi kétség, megütötte a főnyereményt! Az irodába úgy ment be, hogy a porta előtt elhaladtában csak intett az ott ülőnek, aki kellően el is bámult ezen. Mi lelhetette ezt az amúgy szerény fiatalembert, hogy még csak nem is köszön? Leült az íróasztalához, elővette a szelvényt, nézegette, forgatta a kezében. Majd egy döntő elhatározással odament az iroda-

főnökhöz, és elkéredzkedett „ügyet intézni”. A főnök meglepődött ekkorra merészségen, de amikor megtudta az „ügy” mibenlétét, nyájasan engedélyt adott a távozásra.

Hogy, hogy nem, de még mielőtt eljöhett volna, az irodában híre ment a lottónyereményének. Sorra jöttek gratulálni olyan kollégák is, akik addig a létezését sem kívánták tudomásul venni. És láss csodát, egyszer csak ott állt az asztala előtt a szőke szíren a bérszámfejtésből! Kedveskedve odahajolt hozzá, úgy mondta, hogy egyik rokona remek befektetési lehetőséget tudna ajánlani a pénze számára, és ha nem bánja, este felugrana hozzá ezt megbeszélni. Úgy bólintott rá, hogy szinte nem is volt magánál. Csak elhadarta a címét, és már menekült is – nehogy felébredjen. A lottózóban biztosították arról, hogy a nyereménnyel minden rendben lesz, másnap menjen vissza, lehetőleg kísérvél, és ajánlják, hogy átmenetileg a pénzét helyezze el egy bankfiókban, míg nem dönt a további felhasználásáról. Holtfáradtan ért haza. Aznap nem dolgozott semmit, mégis olyan elnyűttnek érezte magát. Talán a sok új élmény fárasztotta ki, a lehetőségek tárháza, amely most úgy nyílt meg előtte, hogy egyszeriben fel sem tudta fogni. Holnaptól minden másképp lesz?! Hogy lehet ezt elhinni? Mi lesz, ha kiderül, mégsem igaz? Azt nem élné túl! De ezen most nem is érdemes töprengeni, este jön hozzá a kis szőke a bérszámfejtésről. Már vásárolt is az esti találkához, persze csak szerényen, hiszen a véstartalékát kellett felhasználnia, a nyeremény még nincs a kezében. Kiemelt figyelmet fordított a külsejére, úgy készülődött. A fekete öltönyét vette fel, amit anyja temetésén viselt utoljára. Ezt érezte az alkalomhoz illően elég elegánsnak. Ekkor eszébe jutott, mint valami zsugori öregúrnak, hogy mi van, ha ellopják tőle a nyertes szelvényt? Talán a szőke tündérnek is vannak efféle szándékai? Egy hirtelen ötlettől vezérelve, felhasította otthoni lábbelije gumitalpát, és a résbe belecsúsztatta az összehajtogatott szelvényt. A rés azonban nyíltan tátongott, hát rányomott egy rajzszöget. Úgyis cipőt húz, ha jön a vendég – gondolta. Ebben a percben felvijjogott a bejárat csengő. Megjött a szőke démon. Mától kezdve az én Istennőm! Nem is gondolt másra, rohant az ajtó felé. A kopott kőlépcső tetején a papucs rajzszöggel vasalt talpa megcsúszott, és ő repült lefelé. Mire a hús fokozatosan lebukskázott, nyakát szegte.

Az ajtócsengő még percekig harsogott, mígnem a bejönni szándékozó megunt, hogy nem engedi be senki, és mérgesen odébbállt.

Harmadnap, mivel a munkahelyén nem jelentkezett, ki sem lépett a cégtől, ügyintézés céljából keresték a lakását. A kulcs belül volt a zárban, ezért bajt szimatoltak a látogatók. Feltörték a lakást, de a sérülten már

nem tudtak segíteni. A nyertes lottószelvény sosem került elő, tán igaz se volt, az albérlő holmijait a tulajdonos – hozzátartozó híján – a szeméttelre vitette.

A gumitalpú papucsot egy hajléktalan csavargó találta meg, aki aztán gyakran hálálkodott a korábbi tulajdonosnak, mivel így nyár közepén egy kényelmes papucs minden kincset megér...

A GARABONCIÁS

A gondviselés ugyancsak szárnyai alá vette a falut, mivel emberemlékezet óta nem volt olyan jó az időjárás, mint abban a pár évben.

A fagymentes tavasztól, a kellemesen meleg nyártól, a gyakori őszi esőtől, na meg a vastag téli hótakarótól a szántók, a rétek örökké zöldültek, a gyümölcsösök virágoztak, s a gazdag termés gyarapította a falu jólétét. Volt, aki rogyadozó házát tataroztatta, többen újat építettek a régi helyébe, mások meg kiegészítésképpen, további gazdasági épületeket toldottak a meglévők végébe. A megszorodott tulajdont féltékenyen, óvón, nagy gondal és még nagyobb fallal, el is kerítették.

Mennyire más volt ez régen. Évekkel azelőtt a porták többségükben még elkerítetlenek voltak, ki-be járkálhatott rajtuk a tolakodó szél, s a kíváncsiskodó szomszédságon kívül aki csak akart, még a kéregető barát is. Mostanra azonban ez megváltozni látszott.

Az egyre tágasabbá váló, dolyfösen terpeszkedő nagy házakat magas, erős, cirádás vasakkal díszített kerítések vették körül, és már csak annak nyílt bejárás, akit a gazda is szívesen látott.

Annak előtte nem volt koldus vagy vándor, kit üres kézzel, főként üres gyomorral bocsátottak volna útjára, akár a legszegényebb háztól is. Ez azonban, ebben az új, jóléti időszakításban már nem így volt. A kapukra kopogtatót szereltek, azt lehetett ütni, rángatni, de ha a gazda nem akarta a hivatlan látogatót, csak a kutyák haragos csaholása volt a válasz a bebocsátást kérő szóra.

Egy igazán kellemes, verőfényes nyári napon lyukas köpönyegű, loboncos hajú, hóna alatt vaskos, sárgára fakult lapokkal teli tudóskönyvet szorongató vándordíák tűnt fel a falu kezdetét jelző első háznál.

Már járt itt, kicsit meg is lepődött, mert nem így emlékezett vissza a szegényes portára. Akkor barátsággal fogadták, szívesen látták, amijük volt, megosztották vele. A kapun kopogni nem volt hol, mert kapu sem volt, de mégis, az apró termetű, loncsos szőrű eb vidám farkcsóválással kísérte a háziakhoz. Épp ebédhez készülődtek, krumplilángos sült a sparherten, hasas cserépkancsóból aludttejet mért szét szerettei körében a gazdasszony.

Meglátva őt, azonnal asztalhoz invitálta, látván, szegény vándor, bizonyára fáradt és éhes. A háromlábú fejőszékre ültették, és az egyszerű étel után egy kis csupor aludttejjel is megkínálták. Mert tehenük legalább volt. Más se, de egy tehenke még várakozott az istállóban. Ki tudja, mire. Talán vásárra viszik, ha már kenyérre sem telik.

A háziak akkor, kérdésére, kevés szóval, de elpanaszolták, gyenge a termés, alig hoz valamit a szántó, tavaszi fagy ölte ki a búzát, aszályos volt a nyár, hiányoztak az éltető őszi esők, s már a tél sem a régi. Havat szinte nem is láttak, nincs, ami betakarja, téli álmában védje, őrizze és megtartsa az őszi vetést.

Akkor ő megköszönte a szíves vendéglátást, és úgy búcsúzott, hogy a háziak szinte bánták, amiért meg kellett válniuk ettől a hallgatag, okos embertől, akivel olyan jólesett megosztani mindennapi gondjaikat.

Ő legalábbis így érezte, így emlékezett.

Most vegyes érzéseket keltve, viszolygással tudatosult benne, hogy a ház már nem régi, nem ugyanolyan külsejű, és vélhetően egy másik generáció birtokolja.

A vastag tölgyfakapun kereste, hogyan, mi módon jelezhetne a bent levőknek, de csak egy súlyos, rézveretű kallantyút talált, olyan oroszlánfejeset, bár – magunk közt szólva – ő inkább borzas kutyát vélt benne felfedezni. Megrántotta, aztán – mivel semmi nem történt – mintegy kontrollálatlanul, mérgében, belerúgott a kapuba.

Akkor, váratlanul, valami mégis megváltozott. Ki van odakint? – kérdezte egy női hang. Egy szegény vándor – válaszolta. Mit kíván? Kis megértést, némi élelmet – felelte a diák. Mi jogon kéreget itt, éppen nálunk? Az elődök embersége jogán – mondta a kívül álló.

A kapu továbbra is zárva maradt. A vándor folytatta: Itt, évekket ezelőtt én bebocsátást nyertem, megvendégelték, ha szegényesen is, de emberséggel fogadtak. Hol van az a régi jó gazda meg az együttérző, gondos felesége?

Itt már új gazda van, fiatal, életerős és jómódú – jött a válasz. Vagyonnossá tette az évek óta tartó remek időjárás, a gazdagon termő földek. És

annyira bizonyos, hogy minden így is marad? Igen. Aki egyszer gazdag lett, az gazdag is marad, ameddig világ a világ.

Az ajtó továbbra is zárva volt, még csak ki se nézett senki, hogy megbizonyosodjon afelől, talán mégis érdemesült az odakinn várakozó egy falat kenyérre, egy jó szóra. De nem, semmi ilyesmi nem történt. A diák nem nyert bebocsátást.

Lassan megfordult, és eltávolodott a kaputól. A szeme, mely eddig le-sütve volt, váratlan, érdemtelen megszégyenülése okán, most mintha meg-villant volna. Odafele, a magas égben a villanásra egy hatalmas dörrenés válaszolt. Pedig nyár volt, csendes délidő. Felhő nem mutatkozott az égen, báránkyáni sem, s a szél is szunnyadni látszott, semmi jel nem utalt arra, ami azután következett...

Amikor az első, rosszat sejtető morajlások elhaltak, és az azt követő, szemet ölő fényességű villámok átcikáztak az égen, még senki nem gondolt semmi különlegesre. Nyár van, hát egy gyors kis zivatar, mennydör-géssel kísérve, kijár. Majd utána – bizonyára – felsejlik a horizonton az égi erők lecsendesülését nyugtázó szivárvány. Mint ahogy eddig, mindig szo-kott volt.

De nem. A dörgés robajától kísért villámlást követően leszakadt az ég. A mennyboltot darabokra szaggatta a zabolázhatatlan, fékezhetetlen ter-mészeti erő, szilánkjai hatalmas jéggömbök formájában zúdultak a mit sem sejtő falura. Repedt az ablaküveg, beszakadt a tető, dőlt a kémény, a ga-lambdúc elterült a sárban, a vaskerítések szikráztak, amikor beléjük csapott az istennyila. A kutak megteltek vízzel, ki is hányták a felesleget, s a patak is feljött a kertek alól. A szántók víz alá kerültek, de az ég leve csak nem apadt el. A búzatáblák elfeküdtek, meghaltak, látszott, felkelni sincs töb-bé erejük. A gyümölcsfák sebzetten hanyatlottak a földre, a baromfi ott le-helte ki a lelkét, ahol éppen a vihar érte. Egy család tagjai, kik úton voltak a vásárból hazafelé, hol a zsíros termés árát cifra ruhákra s egyéb haszon-talanságokra költötték, azt mesélték, rémisztő látomásuk volt. Az elfeke-tült égen egy rettenetes sárkány száguldott keresztül, lovasa lyukas, kám-zsás köpönyegébe burkolózó, loboncos hajú diák volt, kezében nagy könyv, s mintha abból olvasta volna, átkokat szórt a földre. Ahová a sárkány te-kergőző farka odacsapott, lesöpörte a tetőt, tövestől csavarta ki a fákat, láng lobbant, tűz gyúlt, s csak a füst mutatta, merre is haladt tovább a gara-bonciás.

Elérkezett a fekete éjfél órája, de a dühöngő vihar nem csitult, csak más-nap délre. Akkor azonban mindenki felmérhette a veszteségét. A termés

odalett. A falu hanyatlásnak indult, s újból beköszöntött a szegénység, az ínség ideje.

Komor tekintetű férfiak járták a szántót, síró asszonyaikkal, kik ruhájuk korcába kapaszkodó gyermekeiket maguk után húzva, káruk okozóját kárhoztatva, szívet tépően jajongtak, némelyek meg csak az ég felé fordított szemekkel fohászkodva, szótlánul nézték földjeiket, s mentették a még menthető.

Ettől kezdve, hosszú évekig, rossz idők jártak a falura. Az emberek éheztek, erejüket felőrölte a nincstelenség, a nélkülözéssel való folytonos hadakozás.

Valaki azt mondta, talán azért sújtott le rájuk a végzet, mivel nem volt bennük szemernyi könnyörület sem. Gazdagságuk, jólétük biztos tudatában megfélekeztek régi énjükről, már nem érzékelték a szegénység nyűgét, terhét, elfelejtették saját, korábbi szenvedéseiket, és annak a vándordíáknak, ki aznap délelőtt a falujukban járt, nem volt senki, aki szánalomból egy falás kenyeret, csupor aludttejet adott volna...

PIPACSKOSZORÚ

A folyó menti kis faluban, tizenöt felett és huszonöt alatt, minden lány szép volt. Igazán szépek. A szomszédos falvak legényei nemhiába nőültek innen a legszívesebben. A szépek között is azonban a legszebb két leány volt, akik közül nem lett volna könnyű kiválasztani, alkalomadtán melyikük vinné el a pálmát egy összehasonlítás során. Nehéz volt összevetni a szépségüket, mivel annyira különbözők voltak. Egyikük aranyszőke szőghajból készült derékig érő fonatot viselt, mely minden lépésénél virgoncan ugrándozott előre-hátra a formás hát és a kerek mellecskék között, a másiknak hullámos fekete haj borította a vállát karcsú dereka fölött, egészen a háta közepéig. Míg a szőke nagy, nefelejcskék szemekkel bámészkodott a világra, a fekete, fényes bogárszemeivel bűvölte el mindenkori közönségét.

A lányok kisgyermek koruk óta a legjobb barátságban éltek egymással, nagylány korukra pedig ez a barátság szinte már testvériesen bizalmassá, szorossá vált. Minden örömeiket, bánatukat megosztották, s erősen megfogadták, soha nem lesz titkuk egymás előtt. Együtt jártak ki a földekre, a me-

zöre dolgozni, ugyanakkor, ha a tollfosztásról, kukoricahántásról elmaradt az egyik, el nem ment volna a másik sem. Faluszerre mindenki tudta, hogy úgy az iskolában, mint a templomban, ha szóke Anka mellett volt egy szabad hely, oda a fekete Terkát várta, oda csak ő ülhetett le. Dologidőben hol az egyikük kertjét kapálták, hol a másikuk veteményét gyomlálták, három napig az egyik vendégeskedett a másik családjánál, majd amaz adta vissza a hasonlóan hosszú ideig tartó látogatást. A családok elfogadták, hogy mivel a lányok egy szem gyermekei voltak a szüleiknek, hát egymásban találtak testvérre, lelki rokonságra.

Ha a munkában egyek voltak, már miért ne lettek volna egyek a pihenés óráiban? Ilyenkor gyakran andalogtak kart karba öltve a folyóparti füzesben, súgtak-búgtak, máskor meg bejárták a nyáridő teljes pompáját kínáló, viruló határt, s ölnyi halomban szedték a mezei virágot, hogy koszorút fonjanak belőle egymás számára. Szép lányra szép koszorú való. S bár Anka szókeségéhez a búzavirág kékje illett jobban, ő mégis a pipacsból kívánt magának koszorút fonni. Fáradtsága azonban rendre hiábavalónak bizonyult: a pipacs gyenge, szőrösen is törekeny tejes szára nem hajlott, a vörös szirmok pedig leperegtek, mielőtt a száruk egymásba kapaszkodhattak volna. Ha én egyszer férjhez megyek, a menyecskeruhámhoz pipacskoszorút akarok viselni – ismételte Anka szinte konokul. A másik meg csak nevette: Nem való pipacsból koszorút fonni, meg nem is lehet, punktum!

Az évek múlásával a lányok eladósorba kerültek. Nekik ehhez is feltételük volt: Nem szeretnek bele ugyanabba a legénybe, és sohasem állnak egymás útjába, ha szerelemről van szó.

Már a kukoricát is kibújtatták csuhéruhájából, amikor az őszi szél új legényt sodort a faluba. A Dunántúlról települt át, jöttek vele a nagyszülők, a szülők, egész siserehadat hozva magukkal, a nagyfiú mellett még három kisebbet, s ráadásnak egy leánykát.

A faluban forrni kezdett a levegő, mert bár szépek voltak a lányok, azonban sokan voltak eladósorban, férjnek való meg alig akadt. Az idegen fiatalember derék, szép szál legény volt, hullámos fürtöktől övezett homloka alól melegbarna szemek mosolyogtak elő, kemény koponyájából pedig okos gondolatok jutottak a napvilágra. Hamarosan szava lett a faluban, s megkedvelte a nép.

A szüreti bál volt az első, ahol a többek által csak hírből, látásból ismert jövevényt mindenki alaposabban meggusztálhatta. Majd kiesett a lányok szeme, miközben körbejárt a nagy teremben. Vajon kinél köt ki, kit fog táncba vinni – ez járt minden eladó lány fejében. Hát megkapták a választ.

A fiú sorban megtáncoltatta mindegyik lányt, köztük a két legszebbet is. Mire a végére járt, véget ért a bál is. Tán csak próbálgatta a lányokat, vagy kereste közöttük a neki valót, nem lehetett tudni.

A következő alkalom a karácsonyi bál volt, ahol a legény megint csak derekasan megforgatott minden jelenlévőt, de a legtöbbször mégis az Ankát meg a Terkát vitte táncba.

Közben lassan elmúltak az ünnepek, majd a tél utolsó hónapjai is véget értek. Csöpögtek az ereszek, csurgott a hólé, hömpölyögve áradt a folyó. Ahogy napról napra melegedett az idő, a lányok is kezdtek kijárni a határba, dolgozni is, no meg minden másért. A furcsa csak az volt, hogy a falubéliek most többször látták egyedül Ankát is, Terkát is, mintha a két lány szándékosan kerülni akarta volna egymást. Mert amikor Terka kereste Ankát, az otthoniak azt mondták neki, a lány most éppen tejért van. Amikor meg Anka kereste régi barátnéját, a háziak azzal ütötték el a kérdést, hogy a tojáshordja szét, odalenn van, a falu másik végén. Pedig nem haragudtak meg egymásra, még csak nem is nehezteltek, az csak később derült ki, hogy mi volt a dolgok hátterében.

Eljött a húsvét, a Feltámadás ideje, na meg a tavaszé, a szerelemé. A templomban kivételesen Anka meg Terka is ott voltak, szokás szerint le is ültek egymás mellé. Mosolyogtak, de mosolyuk fátyola mögött sápadt tartózkodás bújt meg. Énekeltek együtt a tömeggel, érezték az áhítatot, de az eszük, meg tán a szívük is, valahol másutt járt.

Az istentisztelet már majdnem véget ért, amikor a plébános kihirdette a szép szál dunántúli legény és a falu legmódosabb, de tán legkevésbé tetszetős lányának az eljegyzését. Volt, aki örült, mások gratuláltak, sokuknak az irigység szedte redőkébe a homlokát, de a legnagyobb változás Terkán és Ankán látszott. Ezek csak felálltak, összekapaszkodtak, mint régen, és bizonytalan léptekkel kimentek a templomból. A folyóparti füzes felé vetették az irányt. Leültek, vagy inkább lerogytak, és előbb Ankából, majd Terkából szakadt ki a sírás. Ankának alig lehetett érteni a szavát:

– Hát pedig én, én azt hittem... engem, hiszen tegnap is apámnál járt. És olyan sokszor hívott sétálni, a kert végébe, a folyópartra, meg a határba is...

A másik rákontrázott:

– Hát téged is? Engem, engem is hívott, és én el is mentem, és ugyanott, én szerettem...

– Te is? Hát veled is?

Egymás nyakába borultak, és nem állított gátat semmi a könnyeiknek.

Hát igen, megcsalták őket. Mind a kettőjüket. És ugyanaz. Amit éppen el akartak kerülni. Amit sohasem akartak. Megbántani a másikat, útjába akadni. És akkor egy harmadik. Nem is a legszebb. Hosszú hallgatás után újra Anka szólalt meg: Meghalok érte, vagy utána, a folyónak megyek. Nem lesz már nekem pipacskoszorúm...

Másnap Anka eltűnt. Napokig keresték, mígnem a folyó egy félreeső partszakaszán, a vízhez közel, a fűvön egy pár pillangós papucsot, egy kalárist és egy hímzett ünnepi kötényt találtak. Mindenki tudta, hogy az Ankáé volt.

Terka akkor kiment a határba, és minden pipacsot letépett, leszaggatott, amit csak ért. Kivitte a folyópartra, leült és fonni kezdett. Ha eltépődött a szár, újra kezdte, és újra és újra. Már ráesteledett, amikorra összeállt egy valódi pipacskoszorú. Akkor bedobta a vízbe: Légy ott pipacskoszorús menyecske, ahol most vagy, Anka! Légy pipacskoszorús menyecske örökre! Azzal hazaindult. És amikor egy hónap múlva kifogták a folyóból Ankát, még csak a sírját se volt hajlandó megnézni. Számára már akkor elment Anka, amikor őt, a testvérét egyedül hagyta, és magával vitte a hosszú útra a pipacskoszorút...

EGY FÉNYKÉP ÁRNYÉKA

TÖRT

A szívbe tört magány a fényt
az elméből kivonja. Szívvilágosságban
farkasszemet nézek valakivel,
csak bámulok,
próbálom megfejteni,
mikor s kitől kaptam el
ezt a néma reszketést,
tengerszint alá süllyesztett
létezést.

A TÖRTÉNET

Magaslat.
Onnan hajlok kifelé,
és taszigálnak,
és lökdösnek egyre,
tuszkolnak
lefelé, lefelé, lefelé, lefelé.
A mélység fölé tekintek,
kilógok,
ível a testem,
szondázom a teret.
Ott lenn arasznyi mélységű
tisztá víz, s nagyon
óhajtanám látni már az arcomat benne,
ám ezt nem lehet!
Egy másik arc vetül fölém,
és húsom nem
képes harcra kelni véle:

az ő szőke haja az igazi,
az ő göndör haja az igazi,
az ő valótlán teste a való,
árnyékként is jelenvalóbb,
kiűz saját testemből,
anyám karjába be soha nem enged,
bizakodó testem sátra
azonnal összetörik.

Kiszorultam hát a
szívkamrákból,
az agyakból,
a karokból,
s anyám méhében lettem hontalan.

Kifelé! Ki az ingoványos dombvidékre.

Eltéphetném immár azt a dolgot,
azt a képet, s mégse teszem.
Jó arc az. Igazi arc az.
Arcomra tehető. Nekem: proszopón.

A TÖRTÉNETEM: FÖLD

Egy giliszta képe a lehunyt szemhéj alatt:
két földdarab között elvérzik a betonon.
Testét megvakította már az
átkelés öröme s a fájdalom. Csapkodó gyűrűi:
füstjelek.
Most itt marad. Úgy érzi, most
örökre itt marad.
Egy gyermek gyakran gondol a végtelenre.

A TÖRTÉNETEM FÖLD ALATTI RÉSZE

Egy lény, akinek folyton öldökölnie kellett,
akit a gyilkos pozíciójába belesorvasztott az idő
és a szaporodás. Hogy lehetne
ebből kivetközni végre?

UTÓSZÓ

Elfoglaltam hát helyét,
még a név sem az enyém,
és magamnál is jobban
szeretem immár.

MIND ELVÁGTATTAK A LOVAK

Tegnap még szomjas patkószögek
feküdtek itt. Félholtan heverték.
S most egyet sem lelek.

Hogy lett ennyire kongón tiszta ez a hely?

Most
egy kovácsoltvas isten éppen
ide néz, a mellkasomba pontosan.
Éppenséggel bele.
De ő moccanni nem fog,
ez egészen világos.

S én nem nézek oda. Oda be,
ahol az élő húsban forognak.
Forog,
iszik,
szeretkezik az összes.
Minden más mozdulatlan.
Csak a szögek nem.

Borsodi L. László

SZEMBEJÖN, UTOLÉR

KAPUALJ

Távoli vidékek nem hívnak, beszippant végül egy kapualj. Termekben fényesség, lágy zene, de a vendégek messze, vőfély és vőlegény leléptek. Nassolnék ezt meg azt, ennék én sülteket, gyümölcsöt, de a tányérok üresek, az óbornak csupán az illata, és a pincérek alszanak.

Mennék is, hiába, nem lehet: táncolni kezdenek volt-árnyak, nem mozdulnak az ajtóktól az örök.

ZÁRÓRA

Bezárt az utolsó vendéglő. Nincs hová bágyadtan betérni. Hajnal van? Kora ősz? Ösztönösen árnyékomat keresem, de a fényt mint gyermekkori horzsolást, elfeledtem.

Egymásba fordulhatna, mi összetartozik, a játszótér azonban megsülylyedt, vízben áll, mint városszéli temető. S bár a megérkezés szépségéről lemondanék, hogy ne tartsak meg magamnak semmit, az utolsó néma séta enyém marad, és járásom ritmusát nem számíthatja ki senki.

MAGÁNTERÜLET

*Egy „vadonatúj négykerék-meghajtasú
metálzöld Suzuki” alvázára*

Völgyedbe nem léphetek. Nem ismerem a telepések nevét. Nyelvük, melyen hozzám szólnak, beszédük zenéje idegen. Ha kérdezem, honnan jöttek, tiltakoznak, gesztusaik arcomba csapódó köszilánkok.

Völgyedet nem lakják madarak. A megmaradt fákat vad szelek ostromolják. Hiába koccannak egymáshoz jéghangú fűszálak, nem jössz, hogy megszólíts. Nem találsz ide, míg a nyomokon elindulnak a vadászok értem.

SZEMBEJÖN, UTOLÉR

A tekintetedet nem próbálom újra kitalálni, már a tárgyakban sem bízom. Igyekszem legyőzni az undort, nem késleltetni, ami úgyis szembejön, utolér. Bár ügyetlennek tűnhet, be kell látnom: a részletekben sem rejtőzöl, csak úgy teszel, mintha te derengnél a parton, a hegyek visszfényében, és közben azt játszatom velem, hogy élek.

Ha türelmemet akarod, tőled tanult utolsó szavaimról is lemondok, sorba rakom, alakzatokba, ha úgy kéred, csak ne kelljen ebben a gyanakvó csendben várakozni, és úgy tenni, mintha lenne, legalább átmenetileg, egy másik út.

HULLAFOLT, CSÖND

Inkább hazudsz valamit, de hallgatsz a visszaútról, az évszakokról, hogy mit tesznek a földdel. Te lélegzetedet tartod vissza, nekem hegesedik a bőröm. A kockára vágott holdmaradékokat rugdosnám, de te nem számolsz szándékommal.

Ezért töredezik szét az arcom, és igyekszem nem emlékezni. Elég a hullafoltos csöndben hallgatni, hogy aprítják a nappalokat az éjszakák.

UTÁN

Kidőlt fák, fakó füvek. Ösvények maradéka vadnyommá távolodik, hegy felé visz, föld alá. Szétmázolt nappalok, éjszakák között rothadt gerendák, szilánkos ablakkeret, formátlan cserép, madártetemek, kőrészletek, csonttörmelék.

Hó szakad a hűvös földre, sarat maszatol a hólé. Szárnyukat meg-megrázzák, és unalmukban üveggolyóznak az angyalok.

A TÁJON TÚL

A tájon túli tájban a tekintet befelé keresne, de az egymásmellettségek rendje helyett nem part a part, a távoli hegy nem veszteség. A földön senki, az évek vízre írt nyomok.

A nappalok már átsütnek a csontokon, gravitálnak. A sejtek éjszakája kezdődik, a sérthetetlen arctalanság játéka. Feladják különbözőségüket fák, füvek, kövek, összeolvadnak a mondatok.

És zuhan, zuhan, süpped a sötétség.

* * *

JELTELEN

(Epilógus)

Sem mellékhangok, sem zörejek. Csak írott betűk a papíron, csak vésetek a kövön.

Anyagba költözik a mondhatatlan. Emlékeid szétperegnek. Nem jönnek létre képek, képzetek.

Nem ámítanak új teremtetéstörténetek.

LÉT-DAL

Nincs megváltás, csak irgalom,
nincs szerelem, van izgalom.
Nincs könnyű álom, csak való,
idő árján papírhajó...
Nincs már veled, csak nélküled,
hulló fénypászma, révület.
Nincs hűség, csak hosszútűrés,
nincs megnyugvás, van gondúzás.
Nincs megváltás, csak irgalom:
szívben... pulzáló csillagom.

TÚL...

Túl a réten, túl a lápon,
túl az éren, túl a nádon,
túl dombokon, hegyeken,
túl messzi tengereken,
túl a kócos fellegeken,
túl tornyokon, csillagokon,
túl a földi ricsajokon,
túl a csöndön, hallgatáson,
túl a zajló nagyvilágon,
mindenen túl, mondd, mi van?

Ott a félelem, a féltés,
ott a születendő kérdés,
ott a szerelem, az álom,
ott a sűrű szánom-bánom,
ott az átok és az áldás,
ott a reményruhás várás,

ott az öröm meg a bánat,
ott a közönség a varázslat,
ott a sóvárgás, a vágyak:
szív elkopik, ők nem válnak...

HÁZASSÁGLEVÉL

A fiókban lapul anyám
és apám házasságlevele.
Hivatalos okmány, hogy
ők holtomiglan-holtodiglan
jóban és rosszban,
jóllétben és szenvedésben,
bőségben és szegénységben...
Aztán rendre elmentek:
először apám, aztán meg anyám.
És itt maradt ez az okirat,
már senki sem kíváncsi rá,
nem kell benyújtani sehová,
nem kell hitelesített másolatot
készíteni róla... Istenem, én neked
átadom, hogy könnyű legyen a fiókom.
Őrizd tovább, vagy lebegtesd a szélben,
nézd, amint elszáll szaporán,
s fönnakad egy csillag ág-bogán...

Utórezgés

Házasságlevél, házasságlevél,
táncra pördít csintalan szél,
apám tangózik ott fönn anyámmal,
majd partnercsere az elmúlással...

MEGÉRZÉS

Valami vágy, valami félelem
átrappol most a szívemen...

valami kiáltás, valami csönd,
valami ócska, szakadt bőrrönd,
valami köd, valami titok,
valami nyithatatlan szekrényfiók,
valami pokol, valami menny,
hogy maradj még, hogy el se menj,
valami átok, valami áldás,
valami elszánt angyalvárás.

Valami öröklét, valami múltékonyság:
mérik együtt a lélek hosszát...

NAPVADÁSZAT

I.

A szavak tudója, mint a maga ellenében cselekvő Kharón, szavakat hoz – életre kelni, rejtett-holt világból. De ki tudja, hogy közös-e a *más* világ, vagy ki-kié pontosan megszabott, mint a hivatalosan kimért föld, melynek termése csak gazdáját illeti. Orgazdálkodni vajon lehet-e: lopni máséról, vagy az elégnél többet kisajtolni a sajátomból. Lehet-e büntetlenül? Kizsigerelhetem vagy tarlón hagyhatom – két véglet közt egyensúlyt találni végzet-mentesít, vagy éppen beváltja sorsomat. És terményem milyen fenyegetésnek van még kitéve. A földművelésben is csak nagy általánosságban betartandó előírások vannak – időjárás, kártevők, megannyi vész tantaloszi szeszélye alatt. Akkor sem egészen megbízható a bőséges termés, ha zsíros a föld, prémium a vetőmag, jól és jókor dolgozták meg a földet. Világos útmutató, biztos séma szellemi betakarításra még kevésbé van. Beveti a tapasztalat, szerzett és szerezhetetlen tudás – az adatott talajt. Ám az aratás!

Írás. ~~Vágyom lehetőségeit bejárni, és gyötör lehetetlensége.~~ Miközben lehetőségeit kutatom, korlátaiba ütközöm.

– Ne kezdj olyan kapcsolatba, melyet szégyellned kellene! – idéz valaki valakit.

Ez a tartalom gátolt: a méltóságvesztés lehetősége mérlegelésre készítet. Gát. Megtorpanni előtte, vagy lendületből átugorni. *Ideát* maradni, biztonságban, vagy rejtélyest kísérteni – *odaát*. A vágy, hogy kifejezzem magam – akként, amiként –, nekifeszül a félelemnek, hogy szégyenben maradok. Gondolatban néha meglepő egyszerűséggel rendeződik egy-egy mondat, a lap riasztó fehérségétől végül cserbenhagynak az egymásba simuló gondolatalakzatok. Máskor erőlködés nélkül, könnyedén pattannak elő a szavak, gépeltetik magukat, nem törődve azzal sem, hogy nemes forma – papír és kézírás – helyett a klasszikus gesztust mellőző virtuális formátumba mentem, különösebb változtatást nem igényelve, legtöbbször nem is tűrve.

– Morálisan kiszaladsz az úttestre. Keresel, érzem rajtad, hogy állandóan keresel. Féltetek! – tagolja éppen az az egy, aki azzá lehetett.

Szűkölök, mint a kutya, ki bajt érzel, és menekülne a szűkös terepről. De nem kifelé-befelé keresek szűkülve. Saját szavaimat keresem, a mon-

datokat, melyek éppen az enyéim. A történeteket keresem, melyekben magamra találok. Nehéz utánuk járni, mert születésük előtt részeikre szakadtak. Mélységes ösztönnel, kutyaszimattal és -hűséggel talán rájuk lelek. Bőröm pórusain keresztül is e keresés illanó illata árad. Időszakonként költözik belém, mint távoli vidékre tévedtbe a páni honvágy. Menni kéne, haza indulni, csak éppen nem tudom, merre kellene haladnom – nemhogy iránytű, irány sincs, s talán lábam, létezésem sincs. No meg a haza – ebben a szövegrészben valaminek lenni kéne, de ez is hibádzik. Haza – önmagamba – sincs. Talajvesztettség érzése régóta, idejét sem tudom, mióta. Van, hogy elcsendesedik, megfedlek rőla. Aztán időről időre kiszámíthatatlanul felerősödik. Legtöbbször éjszaka, szorongásos ébredésben, mely megidézi, és árnyjátékszerűen felnagyítja a rövidülő idővel egyre szűkülő lehetőségeimet.

– Egyeseket tökéletesen kielégít, ha önmaguknak alkotnak. Nekik a világ álláspontja vajmi keveset számít – állapítja meg tárgyilagosan valaki más, egy koszos vendéglőben, amint aszott ebédje fölé hajoltában tekintete egy elhaladó nő tekintélyes fenekén állapodik meg, az észrevétlennél valamivel hosszabban.

A fenyőfa olyan egyértelműen éli fenyőfaságát. Eszébe nem jut, hogy talán kőrisnek vagy nyírfának kellene lennie. Sehol egy elvadult, kétséget felfedő hajtás. A fenyő fenyő, nedvességet kedvelő; kapaszkodik, ha adotak feltételei. Kimegyek a kertbe, átölelem. Vagy éppen csak kimegyek a kertbe, eljátszom a gondolattal, hogy akár le is feketnék a földre, a fenyő árnyékába, vagy a nyír megnyugtatóan fehér ágai alá. Le kellene feküldöm, igen. Ám a földet kémlelve, felfedezem az ezernyi pocoklyukat, hangyabolyt. Még ha pokrócot terítenék, akkor sem. Vízolygás nélkül nem menne. Akkor hát nem. Átölelem inkább. Ha átölelem, megszúr. Ha átölelhetném, mert nem szúrna meg, és mert ágai fejmagasságban kezdődnének, nem az a fa volna már, amelyet átölelnék. (Csak át ne csapjon didaktikusba.) Legalább ki lehetne vinni egy asztalt. Az asztal, mely évek óta a tornác végében gubbaszt, arra számítva, hogy majd csak jó lesz egyszer valamire, tökéletesen megfelelne kerti íróasztalnak. Hozzá a kemény, párnával kellemessé puhítható támlás szék. A nyírfa alatt, vagy éppen a mogyoróbokrok közt, inkább mégis a nyírfasátor alatt. A lakatlan, téglaszegélyes ablakaival meghitt külsejű istállófal védelmében. Ahonnan látni a fenyőt. Már csak le kellene ülni. Mélázni, emlékezni, gondolkodni. Írni. Amint *átáramlik a szíven a mindenség*. Egyértelmű létezést tanulni a fáktól és a virágoktól. Ahogy teszik dologtalan dolgukat. Dologtalan könnyedséggel és egyértel-

műséggel dolgomat tenni. Nem törődve olyan fölösleges kérdéssel, hogy nyírfaként milyen lenne fenyőnek lenni. Nem zavarni össze magamat a boszszantó kétellyel, hogy az vagyok-e, ami, vagy inkább mégsem az; ~~vagyok; egyáltalán.~~ (Számból a szót.)

Megfejlthető és megfejlthetetlen arcaim. Lehetőségeim és lehetőségeim-mé nem tett vagy nem tehetett korlátaim szabnak azzá, amivé. Ember, magyar, kisebbségi, nő, anya, feleség, valakiknek a lánya, menyé, barátja, volt szerelme. Ironikus, kedves, hűvös, melegsívű, kiállhatatlan, szeretetre méltó, gondos, hanyag, szabályszerű, szervezetlen, elemző, érzelgős, egyértelmű, ellentmondásos! Rétegződéseim. Rokonszenvek és ellenszenvek özönében. Vonzódások és taszítások kelepcéjében.

Gondolataim, mint a fenyő látványa, mindenkié. Fenyőképzeted életre kelti benned a fenyőt, így láthatod, amit valójában csak én látok kertemben. A szavak értelme életre kelti benned gondolataimat és érzéseimet. De ugyanazt gondoljuk és érezzük vajon? Megosztom veled. Csakhogy.

Avagy,

biztos vagy-e abban, hogy megérted a nyelvet, amin írok?

Utólag tudom meg, hogy sokkal korábban – másnak is eszébe ötlött hasonló gondolat, s talán előtte még másoknak is. Számít? (Igen, hozod magad. Gubancos, a dolgokat lehetőleg jobban összebonyolító, kimondottan nőies ego áll/ül szemben a papírral/billentyűkkel. Aztán ebből a nagy káoszról csodák csodája, összeáll valami iromány, ami már nem hull szét. Igen, értjük, ez vagy te.)

Ágyam mellett mókás kupacokban játékok, holt és nem holt költők korántsem halott szavai. Véletlenszerű jelenlétük életemben nem esetleges. Szigorúságuk mögött elfogadás. A látás mögött belátás.

– Ahogy tetszik! Úgy írnék... Mással ne törődj!

Számít.

II.

Akaraterő. Mégiscsak. Vizolygásaim okának felkutatása. Miazhogy! Pocoklyuk. Hangyaboly. Írás. Kísértő félelmek. Félelmetes kísértések. Csak azért is leterítek egy pokrócot. Finom pokrócot, mely selymesen simogat, tartása van mégis, nem engedi át a rövidre nyírt fű tűhegyét. Halvány színű pokrócot, bézst vagy szent smaragdazöldet, mely elvegyül a természet színeivel, nem kiabál ki az összképből, amint a házból vagy a teraszból az erdős kertre nézek. Pihentető pasztell. Milyen kellemes elheverni. Milyen

hamar meglátszanak az éj leple alatt odamerészkedő rágcslók apró lábnyomai. A patkány mancsának háromívű nyoma is. Melyen jól látszanak a rátévedt bogarak is. Éjjel és nappal kint alszik a pokróc. Elnézegetem így néhány napig. Amint gyülekezik rajta az állati testemlékezet. Aztán kibújok a cipőmből, rálépek én is. A meglévő nyomokra lépek, nyomukba eredek. Mi történhet. Néhányszor végigjárom szelvényben-hosszában. Talpamra porréteg tapad, meg talán a rágcslók testéről lehullott szőrzet, véletlenül eltaposott hangya- és bogártetem. Néhány meg nem taposott hangya és bogár kezdi meg útját lábfejem. Nem rázom le, hadd sétáljanak. Kikapcsolom ösztönös fékjeimet. Szokom a rágcslók szőrzetét is, tulajdonképpen selymes. Rajta az atkák meg... Nekik is lenni kell valahol. Most éppen a talpamra tapadt patkányszőrön. Na és ha patkány. Szegény örkényi patkány, ki maga is belátta, falábú kislánynak lenni volna jó, csakhogy szeressék! Milyen puha a szőre. Mintha nem is volna. Talán nincs is. Ha lenne, sem lenne iszonyatos. Az iszonyatos.

– Patkányvadászat Zoliéknál a pajtában! Gyerünk!

Valahol itt kezdődött. A félelem csillapíthatatlan kísértése. Ösztönös, már-már vágyakozó közeledés a szemem láttára kimúló s – azt remélem – elmúló iszonyhoz. Melyet testközlelől nem láttam még, de képzeletemben viszolygás tárgyaként szerepel már. Az istálló félhomályban. Édeskés-nehéz tehénszag. Nagynéném szaga ez; bőrébe, hajába ivódott szétválaszthatatlanul. Hiába mosakodna meg, és venne fejés után tiszta ruhát, frissen mosott fejkendő. Talán ezért spórol a nappali mosakodással. Szeretetéhsége – amint meglát, ölelne, csókolna, és újabb meg újabb próbának vet alá akkor is, ha látja ösztönös meghőkölésemet – nyomot hagy a tehénszágon.

– Nem tetszik neked a szagom – jegyzi meg önsajnáló kárörömmel, diadalmas-vádlón.

Közeledéseinek kimenetele mindig ugyanaz, és mind rám, mind rá nézve kínos. Parancsolni próbálok, de nem tudok testemnek, megránduló arc kifejezésemnek. Utálat fog el a bőréből áradó friss tehéntrágya szagától. Csakúgy, mint rám telepedő fájdalmas-követelőző ragaszkodásától. Mind ezért önmagamtól. És mert tudom, amint tehetem, kerülni fogom. Pedig.

Az ismerősen édeskés-nehéz tehénszag súlya alatt vibrál az esti lámpafény. Szúnyogok és legyek köröznék a poros, pókhálós égő körül. A gyanútlan tehenek között a gyilkos ösztön kimerevített, lecsapni kész élőszobrai – férfiak és fiúk – mindenütt. A vadászat lesben álló testtartásukba ragadt. Az ajtóból figyelem őket. Sóvárgó rettenettel. Mélyebbre, a pajta közepére nem merészkedem. Valaki berántja mögöttem a súlyos ajtót. Menekülnöm

kellene, de megigéz a félelem. Felbukkanó feketeségek cikáznak itt is, ott is, követhetetlen gyorsasággal. A hullamerevséget harci kiáltások, csapkodás, taposás, vaktában tett hirtelen mozdulatok váltják. Vasvillák csillannak a kétkezi munkához szokott, durva, ápolatlan kezekben. Lecsapnak. Újra meg újra. Nincs találat. Aztán látok és hallok valamit. A hang vagy a pillanatkép ér-e először a tudatomig, azt próbálom kideríteni, de képtelen vagyok rá, annyira borzasztó, egymásra vetülő, mint egy kibírhatatlan jelzőhalmozás. Nem reccs és nem ropsz. Valami furcsa, addig nem hallott halálsikoly és pukkanás egyszerre. Imre bácsi gumicsizmájának lecsapó látványához tapad. A gumicsizma feketesége egész súlyával nehezedik az alácikázó árnyra, mely – a természetéhez képest óriási teher alatt – hirtelen megadja magát. A sötét massa szétfolyik a tehéntrágyás szalmában, és elkeveredik, mint irgalom az iszonyattal, szánalom az undorral.

Halálos ütemben újabb feketeség. Éppen felém. Védtelen ácsorgásomban egérutat remél. Üldözői elől hátam mögé iszkol. Az ajtó csukva, arra nincs esély. Szinte érzem tétova, gyors habozását, amint számba veszi a szabadulás lehetőségeit. Merre?! Egyenesen?! Hátra?! Engem megkerülve?! Rám rontva?! Hátamra hasalva?! Hajamba kapva?! Hol lelne biztonságosabb búvóhelyre?! Már jönnek. Nyomában vannak. Ne gyertek! Hagyjátok szerencsétlent! Ne kergessétek örületbe! Még rám ugrik! Nekem jön! Belém mar emberiség iránti indokolt bosszújában! Mégsincs benne gyűlölet. Csak halálfélelme lüktet. Unokatestvérem villájának hideg vasa rám kacsint, majd kanyargós ívet ír le a levegőben – engem megkerülve, őt célózva. Nem a szememmel – idegeimmel érzékelem, amint hátam mögött átdöfi, testét a fapadlóba tűzi, kifeszíti, mint gombostűvel múlt nyáron a színes pillangókat. Hangomat hallom. A kaján, diadalittas férfüvöltést maga alá parancsoló, szűnni nem akaró, öntudatát veszített sikolyomat.

Nem tudom, hogy jutok ki innen. Miközben mégis bent rekedek. Valahogy.

III.

Elheverhetnék a pokrócon. Ha nem is heverhetnék – ahhoz nem vagyok kellőképpen ellazult –, legalább egyenesbe helyezkedhetnék. Nézhetném a fölém boruló nyírfasátrat. Kémlelhetném a levelek közt bekandikáló eget. A tavaszi, délelőtti napfény elég lágy már, és megnyugtatóan gyöngemég. Hátradőlök. Hepehupákba helyezkedem. A lehető legkényelmesebben. Tökéletességre való törekvés úton-útfélen. Mintha kijárna, akár a boldog-

ság. Aztán a nagy igyekezet ellenére csalatkozás, kudarc. Legjobb esetben csak helyrehozható hiba, egy-egy nagyobbacska kanyarban. Akár a megrepedt önbizalom. Nem egészen kényelmes, de tűrhető helyezkedés. Érzem, hogy vagyok. Lélegző test a föld is alattam. Miért félek belekerülni? Az elmúlás rettenete mellett van más is. Határozott irtózat a gondolattól, hogy nyüvek martalékává válok. Pedig csak tisztulás, a természet kötelező, öntisztító folyamata. Átalakulás, föld alatti eggyé válás. Mégis inkább a tűz. Ha már nyaldosnia kell valaminek, láng legyen, ne nyákos nyelvek. Nem mintha érezném. Mégis számít. S ha még eldönthetem! Ennyit legalább. Testre szabott végakarat. Gondtalan napozás helyett. Alapos, megfontolt élheteretlenség. Mely bizonyos fokig irányítható. Irányítottságában életet javító. Hol is romlott szóval el? Mert valahol csorbulnia kellett. Ha egykor egészen éreztem – a hitet önmagamban. Akkor hát: a teljességig vissza.

Uzoni mamám hangjáig. Tartalma ködbe vész, lényege bennem él. Bársonyos melegség.

– Tubarózsám – talán így szólított. De már ezt sem tudom biztosan. Csakhogy becézett. És amit mondott, jólesett. Színes világot múltjövő-történetekből vont körém. Szárnyalással nyújtott védelmet. Tréfával zománcozta a nincstelenséget, így csupán csillogása tűnt fel. Békés hangon rombolt tabukat. Szeretet. A szeretet kiváltság. Titokzatos irányíthatatlanság. Örökös keresés. Hogy kaphassak és adhassak. Mert nincs mindenütt. Nincs mindenkitől. És nincs mindenki felé. Nem az akaraton múlik tehát. Lesz még más is, ami nem az akaratomon múlik? Minek mikor adhatom fel akarását? És minek nem? Akkor sem, ha tudom, nem pusztán akarat kérdése. Sokkal inkább önmagamhoz való hűség kérdése. Ha feladom, önmagam adom fel. Cserbenhagyás. Árulás. Kötelességféle mégis a visszaható fel szabadítás? Megváltás volna önmagam beváltása?

Nyomában vagyok naphosszat, megingathatatlanul követem, mint csibe a kotlót. Árvácskákat ültetünk. Árvácskák magját takarítjuk be. A magot papirosba csomagoljuk újabb ültetésig. Komótosan halad a sorok között. Tiszta, ráncos kezében megcsörren a palántákért kapott apró. Néhány év múlva szemét földik az obulusok, sírját az árvácskák.

– A haláltól, Rózsa, nem kell félni!

Félelmeim: halálából előbújik! Bárhol felbukkanhat – a tisztaszobából, ahol utoljára, kiterítve láttam a csupasz padlón, vagy a nagy, sötét asztal mögül! És magával ragadhat! Magával visz. Mert szeretett.

Ha engem nem is, a teljesség tudatát magával vitte. Életem többé nem kerek egész. Nem szolgál már védelmemül természetes fara, mely mögé a gyer-

mekcsínyt sehogyan sem értő, dühöngő bátyám elől menekültem. Védelem híján önvédelem. Arányok, erőviszonyok elsajátítása. A kicsit s jót tanulása. Önfedelt szárnybontogatás helyett szárnyszegéstől való félelem.

Helyét mama veszi át – ha egyáltalán átvehető a hely a szívben. Fiatalon megözvegyült-megkeseredett mamám az életet sosem szerette igazán. Szégyenben született, így gondolta: szégyenletes szerelem a halálig tartó meghittség, mely feledtette anyjával előzetes kötelekeit. Szülei szerelmét, saját születését bőjtölte önként. Amíg maga az élet nem fogta feketebőjtre.

– Mindent csinálj úgy, ahogy én nem csináltam!

Szép kis útravaló mamától. Másnak bejáratlan, be nem járt útja mégis csak más útja. Más vágyainak útja, kútja. Abba nem ugornék. Csakis az enyémbe. Fejest. Még ha az alját érinteném, akkor is. Anélkül nem megy. Ha már alá kell merülni, hogy legyen miből kikecmeregni, legalább az enyémbe, enyémbe. Mindenki a sajátjába. Még a sajátomét sem biztos, hogy tudom élni, másét hogyan?! Világom csak én-nyelven ért. Én-kulccsal nyílik. Annak kellene utánajárni, a sárkány torkából kihozni, nem várni fehér lovon a hercegre, hogy a jöttment szavak világából kimentsen, igaz világomba szabadítson. A sosemvolt királylánynak magának kell kimentenie vásárra vitt, sárkánylopta bőrét, visszaszereznie koronáját, ha egyáltalán létezik még az emlékek királysága. *Az emlék nem eladó.* Nem tékozzhat. Disznók elé nem vethető. Miért, voltak? Kik és mikor dézsmálták meg vágyaimat? Az csak az önbizalom volt. Azt habzsozták be. Más elorzott önbizalma nem táplál, csak hizlal. Ál-étek. Hiúságját ken derekadra, tokádra, szíved köré. Vétek-étek.

– Akárki írását nem közölhetjük!

– Ő a kollégánk, nem akárki! Ragaszkodom ehhez az íráshoz! Ne kiabálj, mert én is kiáltok!

Szerkesztőség. Fölöttem veszekednek. Olyan messze fölöttem, hogy már nem is látom a felszínt, a színeket, hogy mit miért, és miért nem. Hogy miért írni, ha nem. Ha ennyire nem akarják. Miért nem akarják? Valamiért. Félek kideríteni, félek, milyen szagok fognak a pokróc alól orromba csapni. Milyen szaga van az irigységnek? Miért bűzlik olyan áthatón? Olyan kitartó alattomosággal, mint többnapos lepedék a fogon. (Van ilyen?) Talán, mert maradék. Minek a maradéka? Miből vonódott ki mi, hogy irigység lett belőle? Fogatkozás. Valaminek a hiányából fakad. A tehetségéből talán. Igen is, nem is. A tehetség hiánya nem zárja ki a jóindulatot. Nem szükségszerűen. Miképp a tehetség sem. Miképp a rosszindulatot sem. Rossz helyen, rosszkor. Maradjunk ennyiben. Kapufa. Túl sok kapufa, hogy el-

higgyem, kapura is lehetne lőni. Hát nem lövök. Minek az. Különben is: le a fegyverekkel. Épp ideje lenne. Ilyen világban. Milyen világban? Milyen fegyverekkel? A szó milyen fegyvernek minősül? Fehérnek talán? Netán büntetendő? És mit véd? Milyen szabadságot? Szólásszabadságért ki és mi ellen harcol? A szabad gondolatnak, ízlésáramlatnak kik a korlátozói? Irodalmi vegetáriánusok és omnivorok csatája szavakkal. Milyen szavak és milyen gondolatok tennék ki a nehézfegyverzetet? Melyik tábor lenne számosabb? Ha választani kellene, merre? A kétpártiság, de a pártoskodás is halálos! Mégis: fehér vagy fekete?! Lehet szürke? Csak azt ne! Egysíkú, unalmas, ráadásul iszonyoszavakat idéz, mint egér. *A szürke ötven árnyalata* (eredeti címén: *Fifty Shades of Grey*) egy 2015-ös erotikus-romantikus dráma. Egy erősen szürke napon meg lehet nézni, de csak egy igen szürke napon tanácsos, lelki ködfelhők frontnapján. Egyszóval tökéletes a szürke. Tehát kapufa. Hol és mikor? Pontos lista. Gólélmény is volt? Lennie kellett, hisz hittem a játékban. Még pontosabb lista. A lehető legélénkebb felidézés. Szemérmetlen sütkérezés jó emlékekben. Lelki D-vitamin-bevitel. Szavak, mondatok, arcok, melyek ellenállóképességemet erősítették. Önbizalommal épülő bizalmak. Bizalmak, melyek elindítottak és visszahoztak. Honnan is?

Szürke egér, nem: szürke egérlány farkincáját cincálja a tanárnője. Macska a javából! Bele-belekarmol, játszik a kiségerrel. Mert cincog. Iszonyat! Ez mégiscsak túlzás! Azaz túláztalanság ez a próbátalanság! Felkészületlenség! Monoton kakofónia! Kiséger cincog. Mi mást tenne, ha éppen sír. Addig sír, amíg arra nem jön egy felnőtt egér, hogy megvigasztalja. Arisztokratikus fehér egér. Hasonszórú cincogásnak megértés a vége, pontosabban az eleje. Ez ugyebár a kezdet. A nagybetűs cincogásé. Amikor az egérkének saját szürkességéről por helyett az aventurin jut már eszébe. Így a mókuserékből ki-kimeréskedik, kalandosabb lehetőségeket keres. Bolyongás. Vaktában keresi ilyenformán a Napot. Vagy éppen merészségében. Időnként disszonál a harmónia? Vagy kizárja egyik a másikat? Netán csupán a mennyiség, az arányok ötvözése számítana? Mese. Érzem, hogy jó. Csak ez számít. Érdemes lenne meghallgatnotok. Persze, nem kényszer. Nem kényszer, ezért nem akarja senki. Nem baj. Nem fáj. Nem apaszt a közömbösség. Nem érdekel, hogy életunt érdektelenség vagy bosszús elzárkózás van mögötte. Vagy csak ostobaság. Nem érdekel, és nem tör le. Elég szemében a bizalom. Világos premissza, vitathatatlan konklúzió: tekintetében látom, hogy jó. Hát jó. Fenntartások nélkül hiszem. Kell a jó. Kell-e ez a kell. Nem terhes kötelezettség. Olyan erős és mély mégis, hogy utakat váj belém, tervek és célok útjelzőit helyezi kilátásba. Egységes és fe-

szes vágynak kerekednek. Talán túl feszesek is. Ami rugalmatlan, nem bírja ki a nagy fordulatot. Mint hirtelen növekedéskor a megrepedt bőr: csúnyán hegesedik, mintegy magából kifordulva – a hirtelen életút-szakadás.

– Egy kivételével mind reménytelen. Nem tudnak írni – jegyzi meg egy avatott irodalomtörténész.

Az *egy*-gyel kapcsolatban, aki nem én vagyok, nem csálnak jóslatai. És a *mindre* ráhibázott? Mert ki mit? Én valamit?! Elhiszem a tükörnek, hogy nem vagyok szép, csak érdekes. Számítana a tudat, hogy görbe a tükör?

IV.

Persze, csak vágy volt az elnyújtózás. A kert, a nyírfá, a lucfenyő és boróka valóságában. Délelőtti napsütésben. Alkonyatkor aztán tényleges megváltás. Amolyan kisbetűs, lazító, amelybe nem kell belehalni. A gyerekek ujjongva gyíkot keresnek a kert alatt. Még remeg nyomukban a magára hagyott trambulín. Csábító ringatás. Könyökből fellendítem magam. Hátradőlök. A féktelen szabadesésben érthetetlen rosszkedv. Majd gyermekkori, könnyed zuhanás. Csűr. Észvesztő szaltósorozat a gondosan felrakott szénaboglyába. Nevetéstől, a mélységbe lendülés izgalmától kipirult arcok, arcom. Szemben tata mereven, hosszan néző öreg szeme. Fáradt tekintetében leplezett csüggedés – sajnálja a hiába munkát, a bicsakló tetterő tékozlását. Értelmes szava több mint kedvszegés – megadásra kényszerítés lenne. Hát csak nézi szótlan, elnéző szeretettel önfeledt rövidlátásunk.

A kutatás öröme, a gyíklesés boldog hangja távolodik. Kőhajításra, a volt kolhoz udvarán félig feltárt, visszatemetett szarmata temető. Egy felszínre került leleményes rézfokos kétívű hasítófelülete hihetővé teszi a régmúlt létezését. Hogy voltak szándékaik és, feltehetően, kiábrándulásaik. Torpanásaik ellenére, jövőbe nyúló megvalósításaik. A feltárulkozó tárgyi jelenlét optikai csalódást okoz. Vagy ténylegesen módosult távlatokat, mely megbontja a közeli és távoli egyensúlyát, a múlt–jelen–jövő határvonalát. Enyhén remeg az alattam feszülő trambulín. Finom fuvallat simogatja arcomat, hajamat. Vöröslila-kékessárga naplemente. Magát megadó Naplemente. Repülő hasítják az eget, nyomuk alatt tiszta mégis az alkonyati ég. Nem borítja be szűnyoghad, sem légyfelhő. Fölöttem kalitkából szabadult papagáj pásztáz. Egzotikus, délszaki sikolya megnyitja a teret. A szavak terét. Gyöngytyúk gyöngyöz, pulyka pulygat, páva pávogat. Pletykálgató kórussukat hallgatom. Nem lehet, hogy csak ének ez, madárfüttty, trilla. Szókérés. Tollak. Gyöngyös, hosszan ívelt, aranyba hajló kékes-zöldes. Madarat

tolláról. Tollgyűjtögetés, barátságkeresés. Feloszlik a dermesztő merevség, kilátástalan csüggedés. Lebegni kezdenek bennem a vágyak. Egyik írásmat valahol éppen bemutatják. Távol esik a most és a távol. Távolság, mint a föld alatti szarmata sírhant. Pedig jó volna önfeláldozóan örülni tudni a mi- nek is.

Kísérleti írás. Szavak szabadesése. Több mint öröm – *a szárnyalás sze- relme* ez. Írok. A miértjeit – hogyan, miért most, meddig – nem látom át. Mint ahogy azt sem sokáig, hogy talán fontos, ahogy éppen én látom. Bátor- ság az íráshoz, s – amikor *belülről* nem lehet – bátorság a hallgatáshoz. Írás és nem írás szabadsága. Alapvető. Akár az árnyalatnyi különbség ön- hittség és önbecsülés közt.

Dőlt betűvel sorrendben Ungvári László Zsolt, Jorge Luis Borges, Patrick Modiano és Ernst Hemingway gondolatait jelöltem. Emellett a kitalált és va- lóban elhangzó megjegyzéseket önkényesen összekevertem, a valós személyek ki- létét titokban tartottam. Nem elég írói szándékosság ez?

Lapis József

ÁLLAT-ALLÚZIÓK

DONGÓ

Volt egyszer egy dongó.
Holdfény gyermeke, kopár szik sarja.
Rezge szőrbánat.
Szárnya nyomán porzik a távol,
érik a napszerencse.
Lüktet az élet, s mint ruhátlan kultúra,
ölel.

MEZTELENCSIGA

Az éj nyálderdejét hajnalban vágjuk ki.
Zseblámpa, csipesz, tégely.
Türelmes keresőfény.
Csigabiga, dugd ki szarvadat.

Gyűjtjük a testeket hűvös halomba.
Sós vízbe tesznek, onnan is kivesznek.
Meztelen orgia a kagylóban.
Lehúzott mozgási energia.

HANGYA

A morzsák közt elaludt a hangya.
Méreggel szűnik a távol –
egy csöpp a kezemre hull –
molekulái ágyon, asztalon,
csészén, habon, vásznon,
gatyán, versszélen, pirulán.

SAJTÓSZABADSÁG, KÖZVÉLEMÉNY

Az amerikai demokrácia (amely a közbídelemmel ellentétben nem egy könyv, hanem kettő) mindmáig a magyar nyelvű könyvkiadás egyik legfájóbb adóssága. Igaz, történtek kísérletek ennek a megkerülhetetlen műnek közreadására. De mind az 1982-es óvatos szemelvény-válogatás,¹ mind az 1982-es válogatáson alapuló 1993-as teljes kiadás² zavaros, nehezen követhető, ha ugyan nem olvashatatlan. A kötet fordítóinak jó része nemcsak a francia XIX. század első felének társadalomtudományi nyelvében volt járatlan, de az ilyen kaliberű könyv tolmácsolásához nélkülözhetetlen háttértudásnak sem mindig volt birtokában. Van abban valami nagyon jelképes, és van talán baljós előjel is, hogy ez a jobb sorsra érdemes klasszikus annak idején ilyen mostoha sorsra jutott.

Ha csak az itt újrarendezett szemelvényt nézem, az 1993-as kiadásban egy sor olyan félreértés éktelenkedik a szövegben, amit pedig gondos és hozzáértő lektor könnyen kigyomlálhatott volna. Hogy csak a legdurvább hibákat idézzem, a les moeurs nem „erkölcs” (261.), hanem ’életforma’; a société civile nem „polgári társadalom” (uo.), hanem ’civil társadalom’; a vous marchez dans l’ordre nem „rendet kell tenni” (262.), hanem kb. ’menjünk sorjában’; a juges ordinaires nem ’közönséges bírák’ (263.), hanem ’köztörvényes bírák’; az axiome nem „közhely” (267.), hanem ’alapigazság’; a lever bannière nem „zászlót bont” (uo.), hanem ’háborút indít’; a tour à tour nem „időről időre” (269.), hanem ’egymás után’ vagy ’egyenként’; a symbole nem „jelkép” (uo.), hanem ’hitelvek, alapelvek összessége’, és a sort folytathatnám. (A tévesen értelmezett nagyobb szókapcsolatok és mondatok bemutatásával már nem is akarom az olvasót fárasztani.)

Tocqueville az első Demokrácia második részének híres harmadik fejezetében beszél a sajtószabadságról (az alábbiakban, jelentéktelen rövidítéssel, ezt a ma különösen aktuális – és az 1982-es válogatásból kihagyott írásban közreadni³). Amilyen jelentős hatalom a közvélemény, ugyanolyan jelentős hatalom a közvéleményt befolyásolni tudó sajtó is. És ha az intézményesült és alkotmányban rögzített hatalmi ágak tartósan figyelmen kívül hagyják őket, annak csaknem mindig politikai válság a következménye. Tocqueville szerint nagyon nem szerencsés a sajtót korlátozni, ha a demokrácia többé-kevésbé már meghonosodott

a politikai struktúrákban: X. Károly is azért bukott meg 1830-ban (az úgynevezett júliusi forradalom a fiatal Alexis de Tocqueville egyik első nagy történelmi élménye), mert az ellenzéki sajtót durván el akarta hallgattatni.

Van egyfajta analógia a sajtó meg a közvélemény közti viszony, illetve a között a viszony között, amelyik a demokrácia és a társadalmi osztályok egyre növekvő egyenlősége közt figyelhető meg. A sajtó, amely nemcsak kifejezi, de – mind jó, mind rossz irányban – befolyásolhatja is a közvéleményt, szükségesszerű, bár korántsem elégséges előfeltétele a szabadság garanciájának. Már csak azért sem, mert ha úgy fordulnak a dolgok, a sajtó a vélemények befolyásolásával még a szabadság szűkítéséhez, ha ugyan nem teljes felszámolásához is készségesen segédkezet nyújthat; nevezetesen akkor, amikor a többség szolgálatába szegődve elhallgattat minden olyan véleményt, amely vagy ellentétes vagy összeegyeztethetetlen a többségével. Ez az a csend, amely még a cenzúránál is rosszabb, tovább erősíti a „többség diktatúráját”.⁴

Sokszor felmerül: lehetséges vagy egyáltalán kívánatos-e szigorú ellenőrzés alá vonni a sajtót abból a célból, hogy kiszűrjük a sok rosszat, amely elkerülhetetlen velejárója? Tocqueville szerint már maga a kérdés is abszurd, hiszen az ilyen szigorú ellenőrzéshez korlátlan hatalom szükséges, ahol viszont a hatalom korlátlan, ott fel sem vetődik ez a kérdés. Az igazi demokráciában a sajtó csakis szabad lehet, más nem, köztes megoldás nincsen: „A sajtót illetően – mondja Tocqueville – csak akkor örülhetünk a szólásszabadság által biztosított felbecsülhetetlen értékeknek, ha abba a sok rosszba is hajlandók vagyunk beletörődni, amelyek elválaszthatatlanok tőle.”⁵

Befejezésül hadd idézzek egy részt a második Amerikai demokrácia *utolsó fejezetéből*: „Az egyenlőség évszázadaiban az egyén magától értetődően el van szigetelve a többitől; ezért könnyű kiragadni a közösségből, és könnyű büntetlenül meghurcolni, nincsenek örökletes barátai, akiket a bajban segítségül hívhatna, és nincs olyan társadalmi osztály sem, amelynek védelmére számíthatna. Ma a jogaiban sértett honpolgár csak egyféleképpen tud védekezni; mégpedig úgy, hogy az egész nemzethez fordul, és ha süket fülekre talál, akkor az egész emberiséghez; végeredményében erre való a sajtó. [...] Amíg a sajtó megmarad szabadnak, addig a szolgátság sohasem lehet teljes. A sajtó ugyanis a legfontosabb demokratikus eszköze a szabadság védelmének.”⁶

Á. P.

A sajtószabadság nemcsak a politikai véleményeken, hanem minden véleményen érezteti hatását; átalakítja a törvényeket, még az életformákat is megváltoztatja. Hogy az Egyesült Államokban a sajtószabadság mennyire hatotta át a civil társadalmat, azt másik fejezetben igyekszem felvázolni. Ott próbálom majd feltárni, milyen irányt adott az eszméknek, mire szoktatta rá a gondolkodást, és hogyan befolyásolta az amerikaiak érzelmeit. Ezúttal csak azt fogom szemügyre venni, milyen következményekkel jár a sajtószabadság a politika világában.

Őszintén be kell vallanom, én korántsem bálványozom a sajtószabadságot, korántsem tartom valami eredendően jó és tökéletes dolognak. És nem azért szeretem, mert sok jó származik belőle, hanem azért, mert sok rossztól kímél meg bennünket.

Ha mutatna valaki a gondolat korlátlan függetlenségbe és teljes szolgáltságba kényszerítése közt egy közbülső pozíciót, és volna némi remény is rá, hogy ott megvethetem a lábam, akkor lehet, hogy meg is próbálkoznék vele; de találhat-e valaki ilyet? Induljunk csak el a korlátlan szabadságtól, és menjünk sorjában; vajon mit csinálunk? Legelőször is esküdtek elé állítjuk az írókat; az esküdtek azonban felmentik őket, és amit eddig csak egyetlen ember gondolt, az ettől fogva egy egész országnak lesz a véleménye. Más szóval egyszerre csináltunk túl sokat és túl keveset. Tovább kell mennünk. Az írókat bíróság elé állítjuk. De a bírák csak akkor tudnak ítéletet hozni, ha előzőleg meghallgatták a vádlottat. Amit az író csak félve mert könyvben elmondani, azt most büntetlenül hirdeti ország-világ előtt a vádirat. És ezek szerezhethetnek tudomást arról, amit addig egy ismeretlen szerző mondott. Az írott szó azonban csak külső forma, csak a gondolat teste, ha lehet így fogalmazni, de nem maga a gondolat. A bíróságok a testet maguk elé idézhetik, a lélek felett azonban nincs hatalmuk, a lélek minduntalan kicsúszik a kezük közül. Más szóval egyszerre csináltunk túl sokat és túl keveset. Tovább kell mennünk. Végül az írók megregulázását rábízuk a cenzorokra. Nagyszerű! Közeledünk. Hogyan, hát nem tehet mindenki olyan politikai nyilatkozatot, amilyet csak akar? Ezzel nem mentünk sokra; még nagyobb lett a baj. De mi volna, ha olyan materiális erőnek fognánk fel a gondolatot, amelynek annál nagyobb a befolyása, minél többen hirdetik? Mi volna, ha az író egy hadsereg katonájának tekintenénk? Csak-hogy a materiális erőktől eltérően nemritkán akkor is nagy a gondolat befolyása, ha kicsi a csoport, amelyik zászlajára tűzi. Annak a nagy hatalmú embernek a szavai, aki egyedül néz farkasszemmel egy néma, de indulatos testülettel, ezer szónok zavaros kiabálásánál is többet nyomnak a latban. És

ha csak annyit harcolunk is ki, hogy legalább egyetlen nyilvános helyen lehessen szabadon beszélni, már az is annyi, mintha minden egyes faluban lehetne. Ebből az következik, hogy a szólásszabadságot éppúgy el kell törölni, mint az írott szó közreadásának szabadságát. Ezúttal, végre, célhoz értünk. De hová jutottunk? A szabadsággal való visszaéléstől indultunk, és megérkeztünk a zsarnok csizmája alá.

A legnagyobb szabadságtól indultunk, és úgy jutottunk el a legnagyobb szolgaságig, hogy egyetlen olyan helyet sem találtunk ezen a hosszú úton, ahol lábunkat megvethettük volna.

Olyan népek is akadnak, amelyek, az általam idézett általános okoktól függetlenül, sajátos megfontolásból ragaszkodnak a sajtószabadsághoz.

Egyes – önmagukat szabadnak tartó – nemzeteknél a hatalom képviselői közül bárki megengedheti magának, hogy lábbal tiporja a törvényt, annál is inkább, mivel az illető ország alkotmánya semmi olyan joggal nem ruházza fel az elnyomottakat, amelynek nevében panaszt emelhetnek emiatt a bíróságon. Ezeknél a népeknél a sajtó függetlensége nem egy garancia a sok közül, hanem az egyetlen megmaradt biztosítéka a honpolgárok szabadságának és biztonságának.

Ha e nemzetek vezetői egy szép napon azzal állnának elő, hogy a sajtót meg kell fosztani függetlenségétől, a nép méltán mondhatná nekik: ha hagyjátok, hogy köztörvényi eljárásban bíróságok hozzanak ítéletet az általatok elkövetett bűncselekmények felett, akkor esetleg mi is lemondunk arról, hogy a közvélemény ítélőszékétől kérjünk jogorvoslatot.

Ahol tüntetően a népszuverenitás dogmája az úr, abban az országban a cenzúra nem egyszerűen veszedelmes dolog, hanem egyenesen képtelenség.

Ha egyszer minden honpolgár egyformán részt vehet a társadalom irányításában, akkor azzal a képességgel is rendelkeznie kell, amely nélkül nemcsak hogy nem tud választani a kortársakat foglalkoztató különböző vélemények között, de azokat a tényeket sem tudja kellőképp mérlegelni, amelyeknek ismerete nélkülözhetetlen a helyes döntéshez.

Mindebből az következik, hogy a népszuverenitás meg a sajtószabadság két olyan dolog, amely szorosan összefügg egymással: a cenzúra meg az egyetemes választójog viszont, épp ellenkezőleg, egymást kizáró fogalmak, és sokáig nem maradhatnak egymás mellett egyazon nép politikai intézményeiben. Jelenleg tizenkét millióan élnek az Egyesült Államok területén, és e között a tizenkét millió ember között nem akad egyetlenegy sem, aki követelni merné a sajtószabadság korlátozását.

Az első újságban, amely Amerikába jövet szemem elé került, ezen a cikkben akadt meg a tekintetem (igyekezem a szöveget pontosan fordítani):

„Jackson (mármint az Elnök) úgy beszélt ebben az egész ügyben, mint valami szívtelen kényúr, akit egyetlen dolog érdekel csak, az, hogy hatalmon maradjon. Ennyi becsvágy már bűn, és ennek a bűnnek meg is lesz a méltó büntetése. Neki az ármány az igazi hivatása, de az ármány fogja keresztülhúzni a terveit, és az ármány fogja elveszejteni is. Hiába próbálkozik megvesztegetéssel, bűnös fondorlatai nem maradhatnak örökre titokban. Mint a gátlástalan és szégyentelen hazárdjátékos, úgy lépett a politika porondjára. De ha sikerült is neki tervét valóra váltani, már nincs messze az igazság órája. Akkor vissza kell majd adnia, amit nyert. De hiába hajítja messze magától cinkelt dobókockáját, így is, úgy is örültekházában végzi, ahol kedvére átkozhatja a tébolyt, amely végül bukását okozta. Mert bűnös szívének nem adatott meg, hogy valaha is megtudja, hogy mi is a bűnbánat.” (*Vincenne’s Gazette*)

Franciaországban sokan azt hiszik, hogy a sajtó durvaságaira a könnyen felbillenő társadalmi egyensúly, a politikai indulatok hevessege, valamint a kettővel együtt járó általános rossz közérzet a magyarázat. Mintha mindenki abban reménykedne, hogy egyszer csak eljön az az időszak, amikor visszaáll a társadalmi egyensúly, és ezzel egyidejűleg a sajtó is megnyugszik. Én viszont, velük ellentétben, sokkal inkább az általam fentebb felvázolt okokkal magyaráznám, miért is van ránk a sajtó olyan nagy hatással; azt azonban egy percig sem állítom, hogy ezek az okok a sajtó nyelvére is befolyással volnának. Mindig is úgy gondoltam, az időszakos sajtónak nagyon is megvannak a maga külön ösztönei és indulatai, és hogy ezek az ösztönök és indulatok teljesen függetlenek attól, hogy a sajtó mikor, milyen körülmények közt teljesíti feladatát. Az Amerikában tapasztaltak csak megerősítették a meggyőződésemet.

Jelenleg talán Amerika az egyetlen olyan ország a világon, amelyben hiába keressük a forradalom csíráit. Az amerikai sajtó azonban, ennek ellenére, ugyanolyan destruktív, és ugyanolyan indulatos is, mint Franciaországban, jöllehet ott egészen más okok váltják ki ezeket a dühös kirohanásokat. A sajtó Amerikában is ugyanolyan – egyszerre nagyon sok jóra és nagyon sok rosszra képes – rendkívüli hatalom, akárcsak Franciaországban, de ahol nincs sajtó, ott a szabadság életképtelen, ahol pedig van, csak ügyel-bajjal lehet a társadalmi rendet fenntartani.

Meg kell állapítanunk, a sajtónak az Egyesült Államokban sokkal kisebb a hatalma, mint nálunk. Amiért is a lehető legritkább, hogy egy újság ellen pert indítsanak. Ennek egyszerű az oka: az amerikaiak nemcsak elfogadják, hanem alkalmazzák is, mégpedig jóhiszeműen, a népszuverenitás dogmáját. Eszükbe se jut, hogy – napról napra változó alkotóelemekkel – örökké érvényes alkotmányokat szövegezzenek. Ami annyit jelent, hogy mindenki szabadon bírálhatja a létező törvényeket, feltéve, hogy senki se akarja erőszakkal kivonni magát a hatályuk alól.

Különben is, az amerikaiak szerint az igazságszolgáltatás tehetetlen ezekben az esetekben, és képtelen a sajtó megregulázására; mivel a nyelv, rugalmassága folytán, minduntalan kisiklik a bírói elemzés hálójából, az efféle vétségek szinte megfoghatatlanok, hiába is próbál a bíróság újra meg újra pálcát törni felettük. Az amerikaiak úgy gondolják, csakis az a bíróság tudja a sajtót hatékonyan befolyásolni, amelyik hű a létező rendhez, és amelyik emellett arra is képes, hogy felülemelkedjen a körülötte hangoskodó közvéleményen; vagyis az a bíróság, amely a nyilvánosság teljes kizárásával hoz ítéletet, amely nem tartja magára nézve kötelezőnek, hogy indokolja döntéseit, és amely nem is annyira a kimondott szót, mint inkább a szándékot szankcionálja. Csakis az vesztegetheti idejét a szabad sajtó üldözésére, akinek hatalmában áll felállítani és fenntartani egy ilyen bíróságot. Ezzel viszont korlátlan uralmát az egész társadalomra kiterjeszti, és ha úgy adódna, maguktól az íróktól ugyanolyan könnyen meg tudna szabadulni, mint a műveiktől. A sajtót illetően nincs középút szolgalelkűség és teljes szabadság között. Csak akkor örülhetünk a szólásszabadság által biztosított felbecsülhetetlen értékeknek, ha abba a sok rosszba is hajlandók vagyunk beletörődni, amelyek elválaszthatatlanok tőle. Kizárólag a jót akarni, a rosszat nem, annyi, mint elfogadni azt az illúziót, amelybe – sok más illúzió mellett – a belső harcokba belefáradt és a hiábavaló erőfeszítésekben kimerült beteg országok ringatják magukat, amikor azt keresik, hogyan is lehetne a területükön egyidejűleg megtartani az egymás ellen harcoló véleményeket és egymással ellentétes elveket.

Az a tény, hogy Amerikában olyan csekély az újságok befolyása, az alábbi fő okokra vezethető vissza.

Az írott szó szabadsága a többi szabadságjoghoz hasonlóan annál féltettebb, minél újabb; amelyik nép sohase lehetett tanúja az államügyek intézésének, az hitelt ad az útjába akadó első hordószónoknak. Az angol-amerikaiaknál ez a szabadságjog egyidős az első telepések megérkezésével; de ha a sajtó alkalmas is az emberi indulatok felszítására, arra egymagában

nem képes, hogy létre is hozza őket. Márpedig ha igaz, hogy az amerikai politikai élet változatos, pezsgő, sőt, nyugtalan, az is igaz, hogy ritkán zaklatják fel heves indulatok; míg az anyagi érdekek nem sérülnek, addig általában semmi se bolygatja fel a politikai életet, márpedig az Egyesült Államokban az üzlet virágzik. Elég egy pillantást vetni a két nép újságjaiba, máris világos, hogy ebből a szempontból miben is különböznek tőlünk az angol-amerikaiak. A francia sajtóban csak kis helyet foglalnak el a kereskedelmi hirdetések, és számuk is csekély. Az újság lényegi részét politikai viták alkotják. Amerikában viszont a hatalmas újságoldal jó háromnegyedét hirdetések teszik ki, a többi részt pedig általában politikai hírek vagy közönséges anekdoták töltik ki. És csak az újság egyik eldugott sarkában találunk, hébe-hóba, olyan heves vitacikkeket, amik minálunk mindennapos csemegéi az újságolvasónak.

Egy hatalom annál erősebb, minél jobban központosítja az irányítást: olyan általános törvénye ez a természetnek, amit már az egyszerű tapasztalat is igazolhat, és amire a legjelentéktelenebb zsarnok is ösztönösen ráérezhet.

Franciaországban a sajtót két szempontból is erős központosítás jellemzi.

Egyrészt a sajtó minden hatalma egyetlen helyen koncentrálódik, másrészt úgyszólván egyetlen kézben, már csak azért is, mert viszonylag kevés az újságok száma.

Ezért van az, hogy a sajtónak, ráadásul egy szkeptikus nép körében, szinte végtelen a hatalma. Nem csoda, hogy ellenséget látnak benne, az ilyen ellenséggel a kormány hosszabb-rövidebb ideig ugyan békét köthet, de ha konfliktusba kerül vele, mindig ő húzza a rövidebbet.

Az imént kétféle központosításról beszéltem, a kettőből egyik sem létezik Amerikában.

Az Egyesült Államoknak nincs fővárosa: a tudás meg a hatalom nem egyetlen helyen koncentrálódik, hanem mintegy szét van terítve ebben a hatalmas országban. Az emberi értelem sugarai nem egyetlen közös centrumból indulnak ki, hanem minden irányból keresztezik egymást. Az amerikaiak nem irányítják központilag a gondolatot, ahogyan nem irányítják központilag az üzleti életet sem.

Mindez a helyi körülményeknek is függvénye, és független az emberi akarattól.

Az Egyesült Államokban nincs szükség semmiféle engedélyre a könyvnyomtatáshoz, ahogyan az újságkiadáshoz sem követelnek se okmánybé-

lyeget, se előzetes bejelentést, és az óvadék letétbe helyezésének jogszabálya is ismeretlen.⁸

Aminek következtében nagyon egyszerű és könnyű is újságot alapítani; elég néhány előfizető, és az alapítónak már meg is térültek a költségei. Nem csoda, hogy olyan magas az Egyesült Államokban a rendszeresen, illetve kisebb-nagyobb rendszerességgel⁹ megjelenő lapok száma. A műveltebb amerikaiak épp ezzel a hihetetlen szétterültséggel magyarázzák a sajtó gyengeségét: nemhiába egyik alapigazsága az amerikai politikatudománynak, hogy egy módja van csak a sajtó semlegesítésének: ha minél nagyobb az újságok száma. Fel nem tudom fogni, hogyan lehetséges, hogy nálunk csak egészen szűk körben ismerik ezt a pofonegyszerű igazságot. Azt még értem, hogy akik sajtóval akarnak forradalmat csinálni, igyekeznek ennek erejét néhány befolyásos lapra összpontosítani; de hogy a fennálló rend hivatalos szószólói meg a létező törvények védelmezői miért a sajtó koncentrálásával akarják semlegesíteni az újságok befolyását, azt már sehogyan sem tudom felfogni. Mintha az európai kormányok arra törekednének, hogy ugyanúgy bánjanak a sajtóval, mint ahogy a lovagok bántak ellenfeleikkel: mivel tapasztalatból tudják, milyen hatalmas fegyver a központosítás, ezért ellenfeleiket sem akarják tőle megfosztani, talán hogy még nagyobb legyen a dicsőség, ha egyszer legyőzik őket.

Az Egyesült Államokban szinte nincs is kisváros, amelynek ne volna saját újsága. Nem nehéz megérteni, hogy ahol ennyi a harcos, ott nem lehet se fegyelemről, se együttes fellépésről beszélni: itt mindegyiknek megvan a maga háborúja. Nem mintha az Unió minden egyes politikai újságja kivétel nélkül fellépne a központi kormány ellen; de ezt a kormányt százféleképpen támadják, és százféleképpen veszik védelmükbe. Mindebből az következik, hogy az amerikai újságok sohasem tudnak a közvéleményben olyan viharos hullámokat kavarni, amelyek még a legbiztonságosabb gátakon is átcsapnak, ha ugyan el nem sodorják őket. Annak, hogy a sajtó megosztja erőit, vannak más – nem kevésbé érdekes – következményei is. Mivel akadály nincs, mindenki előtt egyformán nyitva áll az újságalapítás lehetősége. Másrészt akkora a konkurencia, hogy egyetlen lapalapító sem kecsegtetheti magát nagy nyereséggel, amiért is a legnagyobb iparmágnásoknak eszükbe se jut, hogy ilyen vállalkozásba fogjanak. De még ha jövedelmező üzlet volna is az újságkiadás, olyan nagy az újságok száma, hogy nem juthat tehetséges író minden szerkesztőség élére. Mindennek következményeként az amerikai újságírók nem foglalnak el valami magas helyet a társadalmi hierarchiában, és legjobb akarattal se lehet őket műveltnek nevezni,

sőt, mi tagadás, a gondolkodásuk is eléggé közönséges. Márpedig mindenben a többség szava a döntő; a többség előír bizonyos magatartásformákat, amelyekhez azután mindenki igyekszik alkalmazkodni. Ezeknek a közös beidegződéseknek az összességét hívják egy hivatás sajátosságának. A bírói hivatásnak például ugyanúgy megvan a sajátossága, mint az udvari életnek. A francia sajtónak például az, hogy az újságokban heves – bár korántsem színvonalatlan, sőt, nem ritkán ékesszóló – viták folynak arról, hogy mik is az állam legfontosabb érdekei. Lehet, hogy nem mindig ez a helyzet, de minden szabály alól van kivétel. Amerikában viszont az jellemző a sajtót, hogy az újságíró durván nekimegy – nyersen és minden stilisztikai finomkodás nélkül – a vitapartnerének, ott az újságíró nem foglalkozik elvekkel, hanem az embert veszi célba: sokszor az ellenfél magánéletét sem tartja tiszteltben, csak hogy leleplezhesse gyengeségeit és jellemhibáit.

Természetesen nem követendő példaként mutatom be ezeket a visszaesszágokat; később azt is megpróbálom majd feltárni, milyen hatással vannak az újságok az amerikai nép jó ízlésére és erkölcsösségére; ezúttal – ismétlem – csak a politika világával szeretnék foglalkozni. Nem lehet nem észrevenni, hogy a korlátlan sajtószabadság politikai következményei csak közvetlenül járulnak hozzá a köznyugalom fenntartásához. Ezért akik köz-tiszteltnek örvendenek honfitársaik körében, nem nagyon merészelnek az újságokba írni, pedig ezzel félelmetes fegyverről mondanak le, tekintve hogy mégiscsak a sajtó a legalkalmasabb eszköz arra, hogy – ha az érdekük úgy kívánja – felkorbácsolják a nép indulatait.¹⁰ Mindennek legfontosabb következményeként az újságírók által kifejtett nézetek, legalábbis az olvasók szerint, vajmi keveset nyomnak a latban. Az olvasókat ugyanis a tények érdeklik, csakis ezért olvasnak újságot; márpedig az újságíró csakis úgy tud befolyásolni a véleményével, ha megváltoztatja vagy kiforgatja ezeket a tényeket.

A sajtó még ezekkel a korlátozott lehetőségekkel is óriási hatalom Amerikában. Már azzal is, hogy e hatalmas terület legtávolabbi zugaiba is elviszi a politikai életet. Mindig éber figyelmével folyamatosan leleplezi a politika rejtett mozzanatát, és erőnek erejével kényszeríti rá a közszereplőket, hogy egymás után odaálljanak a közvélemény ítélőszéke elé. A sajtó sorakoztatja fel az érdekeket bizonyos politikai vélemények mellett, és a sajtó fogalmazza meg a pártok alapelveit. A pártok, amelyeknek nem szükséges találkozniuk vagy kapcsolatot tartaniuk egymással, a sajtóban cserélnek eszmét, és a sajtóban jutnak egyezségre. Amikor olyan helyzet áll elő, hogy egyszerre nagyon sok újság indul ugyanabba az irányba, hosszú távon

csaknem kivédhetetlen a sajtó befolyása, mert jól célzott pörölycsapásokkal úgy megdolgozza a közvéleményt, hogy az végül képtelen lesz minden ellenállásra.

Az Egyesült Államokban az újságoknak külön-külön nincs valami nagy hatalmuk; ez azonban mit sem változtat azon, hogy a nép után az időszaki sajtó a legnagyobb hatalom.

ÁDÁM PÉTER fordítása

JEGYZETEK

¹ *A demokrácia Amerikában.* Gondolat, Bp., 1983. Válogatás és utószó Kulcsár Kálmán. Fordította Frémer Juszta, Martonyi Éva, Miklós Livia, Nagy Géza, Schulteisz Gyula és Szigyártó László.

² *Az amerikai demokrácia.* Európa Könyvkiadó, Bp., 1993. Fordította Frémer Juszta, Kiss Zsuzsa, Martonyi Éva, Miklós Livia, Nagy Géza, Schulteisz Gyula és Szabolcs Katalin.

³ A magyar szöveg az alábbi kiadás alapján készült: Tocqueville: *Oeuvres*, II., éd. publ. sous la dir. d'André Jardin, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 202-210. (Ugyanez a rész az 1993-as Európa-féle kiadás 261-269. oldalán található.)

⁴ Vö. Alexis de Tocqueville: „A többség diktatúrája”. Ford. Ádám Péter, in 2000, 2015. június, 3–7.

⁵ Tocqueville: *Oeuvres*. Gallimard, Paris, op. cit., 206.

⁶ Tocqueville: *Oeuvres*. Gallimard, Paris, op. cit., 843.

⁷ (Indiana) A cikk eredeti angol változatát azóta sem sikerült megtalálni.

⁸ Tocqueville a Restauráció-korabeli sajtóról beszél, amely politikai megfontolásból – erre kellett az okmánybélyeg – megsarcolta a fővárosból vidékre küldött napilapokat.

⁹ Tocqueville a *semi-périodique* kifejezést használja. A Restauráció alatt az „időszakos” (vagyis rendszeresen megjelenő) lapokra vonatkozó sajtótörvényt szabálytalan időközönként megjelenő sajtótermékekkel próbálták kijátszani.

¹⁰ Csak abban a ritka esetben írnak az újságokba, és akkor is saját nevükben, amikor a néphez akarnak fordulni: amikor például igazságtalanul megvádolták őket, és szeretnék tisztázni a helyzetet, és elmondani az igazságot. [*Tocqueville jegyzete*]

LASSÚSÁG

Egy fa törzsét kellene átérni
előbb egyetlen tenyérrel,
majd kettővel, hárommal, négygel –
ahány tenyerünk csak lenne hozzá együtt.

*

A nyírfákat azért szeretem,
mert talál a fehér a zöldhöz,
s a karcsúság egy fához.
Ujjaim figyelnék,
hogyan nő odabenn a karcsúság.

*

Szürke háttér előtt, az ablakban,
mint egy kínai betű.
Ismerős kontúr, egzotikus növény,
kimondhatatlan nevű.

*

Évgyűrűt növeszt: nyaranta álmos,
télen felgyorsul az idő.
A testében hordozott képek gyűjteménye,
ha nem figyel rá, valahol majd kinő.

*

A fa törzsén megnyílik egy ajtó,
belső lépcső vezet felfelé.
Ha kisebb volna, hajlékony világát
egyetlen fűszál rejtene.

SÖRALÁTÉTEK

Egy folyton visszatérő mozdulat, mely átfordít,
a háttérben változó erejű, kipirult arcú hangok.
Egy kép, mely mindig háttal van egy másiknak.
Egy hely, ahol két pohár szinte találkozhat.

*

A sörálátéten elfér egy négysoros,
de elfér-e egy alátét a négysorosban?
A kezek, melyek érintették például, ha ennyi volna csak –
mennyit lehetne gondolni egyetlen kézről.

*

A romkocsmazónából nem hoztam el alátéteket,
csak pár pixeles mobilképet, melyek nem készültek el.
Turistazűrzavart, hátizsáklátványt a gangról.
Egy illatot. S mesét pár mozdulatról, színről.

Báthori Csaba

AZ ÉJSZAKA JÓSÁGA

SHAKESPEARE OLVASÁSA

A világirodalom olvasása többnyire puhatolózás, középpontok és határsávok kitapintása, ködszurkálás. Kevés ember akad, aki több szerzőhöz is hozzáférhet, és pontosan azt veszi át tőlük, amit adni akarnak. Az idegen nyelv, mi tűrés-tagadás, sérti az asszimilációt, és a fordítás által homályosan láttott mű az időben folyton váltogatja arcát, rokonszenves oldalait, mondhatnám: örökké újrateremti az emlékezetet. Olvasmányainkat folyton elveszítjük és folyton megszerezzük. Ugyanabban a labirintusban keressük sóvárgásunk tárgyait – de szeretjük, ha emlékeink is megújulnak, és bekövetkezik valami nagy leülepedés, amit aztán tapasztalatnak nevezünk.

Shakespeare, aki soha nem eszményítette, ami abszurdítás, nem kínál középpontot és peremet, hanem mindig mindkettőt nyújtja: azt az egész érzéki-szellemi szférát, amelynek középpontja mindenhol lehet, és peremét sehol nem találod. (Ez a gondolat Empedoklésztől Pascalig szívósan kísért a szellemtörténetben.) Fontos jegye, hogy nem mintát formál, hanem az emberi természetet meríti ki egészben, rövidítések nélkül. Felfogásunk alig tud nevet adni benyomásainak olvasás közben: nem világos, hogy látunk-e, vagy csak nézünk. Amit pedig megértünk belőle, a következő pillanatban hovatovább leperreg rólunk. Goethe azt mondaná: amit *értünk* belőle, nem akarjuk *tudni*. Költői kifejezésmódja mintha gondolkodni ösztönözne, maximákba tömörödő fordulatai költői ragyogással közelednek felénk, tanítói célzata néhol ironikus, néhol színleg emelkedett formát ölt. Reflexív belátásai felidéznek a művészi képzelet szeszélyét, bölcsességét nyomatékkal mondja, de többnyire megengedi a viszonylagosságot is. Ha nagyon közel hajlunk szövegeihez, nemegyszer sötét és vigasztalan, mégis úgy érezzük: ezt a világot csak ez, ez az egyetlen komplexitás tudja átfogni.

Régóta olvasom Shakespeare-t, de különböző módszerekkel. Eleinte – kívül-belül sötét ifjúkoromban – nem olvastam, hanem habzsoltam; és a mohóság gyakran kisiklatja a szemet. Amíg hiányzik belőlünk ugyanaz a

tapasztalat, amelyről Shakespeare beszél, csak lajstromszerűen vesszük őt számba: átvágtatunk a történeteken ezerrel, és minden kihull *az oldalakon*. És nálunk zömében magyarul vesszük kézhez, és csak utóbb térünk át az angol eredetihez, ahol a csoda rejlik. Itt is igaz: aki nem hajolt oda a forráshoz, nem találkozott Shakespeare-rel.

Mert mi ő? Számtalan vonatkozás szövevénye, hatalmas elektromos tér szavakból, bölcsességgel rokon bolondságok archívuma – olyan szellemiség, amely a világ minden vonatkozását felfoghatóvá teszi.

Később változtattam a módszeren: elővettem az eredetit, aztán más idegen nyelvű fordításokat (idegen nyelvű alakzatok mindig felfedik a mű némely rejtett vonását, éppen azzal, hogy elváltoztatják), lassítottam a pász-tát (a teknőc mást lát az útból, mint a nyúl), nem az epikus térben találtam meg, amit kerestem, hanem a lepattanó, egymásnak nem felelő mondatokban, a hasonlatokban, a konkrét látásmódban – kezdetben Shakespeare volt a mágikus nagy könyv, azután, fokról fokra, úgy éreztem: én magam vagyok a befejezetlen könyv, a többleterő, amely még ezt a nagy angolt is képes befogadni. Az olvasásra, az ezerszeres kémlelésre, kérdésre, ráhibázásra és rátalálásra is lassan tesz alkalmassá az idő: ki ne született volna meg sokszor-sokszor, aki felfogta Shakespeare-t? Vagy hogy mondja Goethe: *Was ist das Allgemeine? / Der einzelne Fall. / Was ist das Besondere? / Millionen Fälle.* (Mi az Általános? / Az egyes-egyedi eset. / Mi a Különös? / Milliós egyes eset.)

Ennek a szűkítésnek, apró ablakokon tett kukucskalásnak próbálja jelét adni ez a kurta jegyzet. Mert mi is Shakespeare ma már? Az a rengeteg mérhetetlen és összemérhetetlen részlet, amelyre műveiből emlékezünk, s amelyet az évek során hajlamosak volnánk tudásnak nevezni. Nem hagyom őt eljönni ismerkedni hozzám; én megyek el hozzá, hogy megismerjem. És bárhol ütöm fel könyveit, igazolódik azok véleménye, akik őt főleg költőnek, röntgenfény erejű emberismerőnek, mindentudónak, bölcsnek nevezik. Egyik méltatója azt írta róla: mi nem ismerjük őt, de ő ismer minket. Mégpedig töviről hegyire. Belelát szívünk mélyébe, a legaljára is. És ez a részlettudása műveinek számtalan pontján megmutatkozik. Ezek a művek nem összefüggő szöveggyűjtemények. Ezek a művek zömmel egymás mellé illesztett, a lazán kezelt témák mentén összefűzött párbeszéd- és monológcsoportok, és számtalanszor ellenkeznek azzal a felfogással, hogy egymásnak felelő reakciók láncolatának tekintsük őket. A szereplők sokszor a „közömbösség verbális térségeiben” érintkeznek, és a jelenetek erejét éppen az adja, hogy a felelések csak oldalukkal illenek össze, nem tükröződnek,

hanem csak súrolják egymást. De előre szaladtam. Előbb néhány más tulajdonságát szeretném érinteni.

Shakespeare lenyűgöző erejének egyik forrása az, hogy rövid, de elvont fordulatokkal építkezik, metaforikus szintre emeli a szöveget, és töprengésre készítő részletekkel tölti meg a racionális tartalmi mag körül zajló dialógust. A *Lear király* elejét idézném, ahol rögtön több bámulatos erőforrás is megmutatkozik. A király azt mondja: *Nos, mi eközben kifejezést adunk majd sötétebb szándékunknak* (*Meantime, we shall express our darker purpose*). Miért *sötétebb*? Talán tudja már, hogy a dolog balul üthet ki? Vagy önmagát se látja tisztán? Vagy arra utal, hogy a királyi hivatással ez a szándék nemigen összeegyeztethető? *Mindegy ez itt*, ezt kell megértenünk. A lényeg az, hogy már ezzel a szóval is előlegeíti a helyzetet, amely mindjárt felforrósodik, és a hamis szeretet, a bírvágyat palástoló kapzsiság, a szerzésre irányuló hitegetés szikráival tölti meg a teret.

De aztán, figyeljük csak: ez a király, bár ifjabbakra óhajtja áttestálni a hivatással és korral járó terheket, nem agyalágyult még egészen; látja önmagát ebben a helyzetben, és képes arról ilyen gunyorosan beszélni. (Mint ahogy a IV. felvonásban majd Edgár azt mondja: *Nem a legrosszabb helyzet, / amíg azt mondhatjuk: Ez a legrosszabb helyzet*, the worst is not / So long as we can say „This is the worst.”) És azt mondja: *amíg mi terhek nélkül a halál felé mászunk*; while we / Unburthen'd crawl toward death. Pazar önismeret, sőt *beckettien* keserű önsanyargatás és nyíltság, aggkori kolerikus egyenesség és kíméletlenség ez (Beckett és Ted Hughes volt az, mások mellett, a huszadik századi angol nyelvű szerzők közül, aki a legtöbbet éppen Shakespeare-ből merített; ez a hatalmas ösztönzés lépten-nyomon kimutatható műveikben. De az egyéni teljesítményt abszolutizáló szemlélet nem szokta észrevenni és hangoztatni a századokkal hátrébb fekvő erőforrásokat.) Feledhetetlen két dolog miatt: *terhek nélkül* és *mászunk*.

Miért? A király ettől fogva már csak egy ismeretlen változás áldozata lehet: jön az öregség, jön a kiszolgáltatottság, jön a hatalom nélküli szuverenitás. Miért? Az öreg, vadászatokon cserzett Turgenyev (ő messze látott, látta a *semmit* is, mint mindjárt Lear) ezt írja Flaubert-nek: *Je viens d'avoir 60 ans, mon cher vieux... C'est le commencement de la queue de la vie. Un proverbe espagnol dit que c'est ce qu'il y a de plus difficile à dépiauter: une queue; c'est en même temps ce qui offre le moins de plaisir et de résultats. La vie devient absolument personnelle; et défensive contre la mort; et cette exagération de personnalité fait qu'elle cesse d'avoir de l'intérêt – même pour la personne en question. – Mais vous n'êtes pas déjà si gais, pour que j'aie encore ajouter cette*

note lugubre; mettez que je n'ai rien dit. (A minap 60 éves lettem, kedves öregem... Ez az élet végének kezdete. Egy spanyol közmondás úgy tartja, hogy a legnehezebb, amit megnyúz az ember: egy farok; ugyanakkor pedig az nyújtja a legkevesebb élvezetet, és ez kínálja a legkisebb eredményt. Az élet teljesen személyessé válik; már csak harc a halál ellen; a személyességnek ez a túlzott elharapózása azt eredményezi, hogy az élet megszűnik érdekes lenni /elveszíti érdekét/ – még az illető személy számára is. – Na, de Ön már most sem túl derűs ahhoz, hogy én még hozzá is tehessem ezt a gyászos megjegyzésemet; tegyük fel, hogy nem mondtam semmit.)

Mennyire ismeri Turgenyev azt az indulatot, amely Leart gyöttri, vezérli a gyötrelemben; a vég kezdetének gyerekes nagylelkűsége, a farok megnyúzásának baljós művelete, a *tebertelen súlyosság*, ami az öregkor lényege mindenestül, és főleg az a megszimatozás, hogy a *járásról mászásra* szoktatja át az embert az utolsó idő. Nincs terhünk (ha csak a nehézkedési erő nem teher), és könnyűségünkkel is mind közelebb hajlunk a földhöz. Miért? Talán ez a nagy ellentét, a könnyű halál képzele rázza meg itt az olvasót; hogy egyre nagyobb súlyt nyer az Ismeretlen; a képzet, hogy a Semmi könnyedsége járja át vérünket a halál előtt; végül üresre sírjuk szívünket, hogy befogadjuk a Semmit. Malcolm mondja a *Macbeth* IV. felvonásában: *Let us seek out some desolate shade, and there / Weep our sad bosoms empty.* (Hadd keressünk valami kietlen árnyékot, / hadd sírjuk ott üresre szomorú szívünket.)

Shakespeare szövegeinek sulykoló erejét fokozza, hogy drámai érdekel ruházza fel a valószínűtlen helyzeteket. Csak megemlítem: itt sem valószínű, hogy a király lemond hatalmáról halála előtt, „biztosíték” nélkül; mert micsoda biztosíték az, hogy szeretet-hitvallást kér a lányaitól? Egy aggastyán apa ne tudná, mi lappang ivadécai szívében? És épp ő és épp most mérné az adományt afféle *lip-service*ekhez, *Lippenbekenntnisek*hez? És mégis be kell látnunk: az élet ezer és ezer fordulatában újítjuk meg indokolatlan jóhiszeműségünket akár annak árán is, hogy vesztünkbe rohanunk oktalan jóságunkkal.

Mert nem „oktalanság”-e, hogy a király nagyotmondásra kényszeríti a lányait? Aki nagyobb tud tódítani, nagyobb birtokot kap? Van ilyen mese és dőre felosztási indulat a világon? Van, igenis, van, ha egyszer van ilyen a *Lear királyban*, a világ egyik legmélyebb lélektannal működő színdarabjában. Lehet, hogy az éber, virágjában álló ember a *tettek*re figyel a világban... de a gyerek és az aggastyán, most már nem lehet kétségünk, a *szeretetre* figyel. A szeretet szókincsére, a szavakra – nem is arra az indulatra,

amely a szavak mögött ólálkodik. Ez a valóság, és ennél nincs hitelesebb drámai valóság. Lear rögtön az első válasz után ki is szabja a hozomány határait. Meg se várja, mit válaszol a két kisebb lány. Van így ennek értelme? Hiszen még meg sem nyílt a versengés a különböző tódítások között.

Kisebb drámaírók nyilván előbb meghallgattatnák mindhárom jelöltet... Goneril „nagyobbat” mond (*Szemem fénye, tér, szabadság; mindenfajta „any-nyira-de-annyirá”-n túl*), mint Regan (*minden más öröm ellensége vagyok, amely nem rád vonatkozik*)? A szöveg sodrása miatt a második hitegetés fokozásnak tűnik, pedig kevésbé részletes, mint Goneril vallomása. Miért? Mert hátrébb áll a szövegben, és súlyosbítja Cordelia két félresziszteget megjegyzése. És aztán a kirobbanó, de a hihetónél is megdöbbentőbb kifakadás (És te mit tudsz mondani, Cordelia?): *Semmit, uram*. Már megint a varázsszó, ez a Semmi. (Shakespeare-nél, és épp a legfontosabb szövegpontokon, hogy Petőfivel szóljak, a *csendriasztó szenvedélyek* ütközésekor rendre feltolul ez a százszemű szó, a legtartalmasabb, ami csak létezik és közvetlen rokonságban áll a Mindennel.) Pedig hát már most tudjuk, hogy az ő szeretete a legkomolyabb, bárha nem képes szavakba foglalni. Akiből hiányzik a szeretet, kénytelen hízelegni, ha sikerre vágyik. A valódi szeretet ellenben rendszerint titokban fejt ki hatását. A költő pedig ábrázolhatja a valóságot a hiedelem vagy akár a valószínűtlenség szókinccsével is, – a magasművészet a hihetetlennek is talajt és gyökérzetet teremt. És tudjuk: a titkok még nem csodák.

De hát nem is a jelenet drámai szögelléseit és szökkenéseit szerettem volna itt ecsetelni, hanem azokat a rejtelmes és rejtett izzáspontokat, amelyek Shakespeare szövegében külön figyelmet csikarnak ki az emberből, rejtélyekkel és rejtvényekkel töltik el, és végső soron megmagyarázhatatlan valójukkal a talányok költői szférájába emelik a látomást (mert hogy a látomásból ered itt a legmélyebb valóság, afelől semmi kétségünk nem lehet).

Ezek néha csak egyes szavak, néha mélyebb tapasztalati szüredéknek tűnő, „mondásszerű” mondatok, a szöveg keringési rendszerébe nemigen illő „beszólások”, idegenszerű darabkák, rögtönzésnek rémlő mozzanatok, röggé keményedett betűrészecskék, lebegő fogalmi hordalékok, látomásfoltok vagy hirtelen felragyogó magnéziumrudacskák. Akadnak alig észlelt szavacskák, amelyeket csak a szöveghely magas téteket sejtető jelentősége emel látóterünkbe (vagy sokáig, néha évszázadokig, az sem). Goneril válaszában van egy elem, amely rendkívüli figyelmet, értetlenségig ívelő tétovaságot ébreszthet az olvasóban, talán azért, mert értelmét nyilván a költőben sem hosszas megfontolás, hanem épp váratlan villanás alapozza meg.

Szeretlek (= drágábbnak tartalak), *mint a szemem fényét, a teret és a szabadságot*, gurítja Goneril. Erre gondolok: *a teret*. Miért a teret? Nem tudjuk. Más válasz: *nekünk* kell megteremtenünk a szó jelentését (jelentősége vitathatatlan).

A *tér* ott nyer fontosságot, ahol hiányzik: szűk lakásokban, szorongatott helyzetekben, korlátok között. Aki nyolc négyzetméteren nő fel, manzárdlakásban, előszoba nélküli lakásban, vagy nagycsaládban, ahol egyszerre kilenc személy használja a közös helyiségeket, csak az képes felmérni a tér szükségességét, a *tér luxusát*. Emlékszem, az öreg Dürrenmattot láttam a televízióban tengervégtelenség fehér falak közt, lába mellett egy szűnyogasztal, körös-körül se tárgy, se ember, se állat – csupa összpontosulás, egyedüllét, koponyabelső. Talán a *tér* az egyik legnagyobb szabadság (*Sors, nyiss nekem tért*, áhítozik Petőfi... nem azt mondja, figyeljük: *teret*, ezzel is nyomtatékosítva a köznév jelentőségét), a többszörös én, énjeink határtalan fényűzése és terjeszkedése ismeretlenek felé. A *tér* a boldogtalanok háza: a tágasság képzi az embert, másik sorsot ígér neki, reményét emlékeztette változtatja. A *tér* (mint ahogy az idő) csupán világnézeti forma, kétségtelen; de a tágas *tér* fogalom alján több a tisztító tűz, mint a pokol.

Vegyünk egy másik dermesztő fordulatot a *Lear királyból*, IV. felvonás VI. jelenet. Itt mondja a király: *I am cut to th' brains* (az agyamig meg vagyok szúrva, metszve, sebezve). Miért olyan velőtrázó ez a kifejezés? Először is: nem tudjuk. Aztán próbálkozunk. Maga a *metszés*, *vágás* többnyire erőszakos cselekedet; halljuk a kés, olló csattogását, szálakat szakító, szöveteket roncsoló gonoszságát. De ezt egybegyűrve hallani az *aggyal*... a fém, a velő, a vér pirosa, a gyógyíthatatlan sérelem és sérülés, a szavaknak, neveknek apokaliptikus özönlése, a képzet, hogy hiába szenvedtük el a legrosszabbat, a Rossz legalján sem oldódnak meg az ember kérdései... talán ez a meghökkenés egyik komponense.

És még azt is gondoljuk: akinek agya sebzett, azt nem lehet megmenteni. Márpedig Leart nem lehet megmenteni. És költészet ezt a meddő menthetetlenséget nem fejezte még ki ilyen rettentő pörölycsapással. A *brain* szó – akárcsak a magyar *agy* – roppant aktív, mondhatnám: fogvicsorító alakzat. Pláne többes számban, *brains*, eleve agyvelőt jelent inkább, mindent, ami az ember lényegéhez tartozik. Anaxagorász szerint az állati szenvedés az értelem tolmácsa – és itt nincs is szükségünk mélyebb magyarázatra.

Vagy vegyük ezt a sort a *Macbeth* V. felvonásából; ugyancsak a végzet felé araszoló főhős riadalma sistereg itt... de milyen rövid változatban: alig

tart tovább egy döfésnél. *Take thy hence*, mondja Macbeth a szolgának (Távolítsd el, vidd el innen az arcod). (Szabó Lőrincnél: Hordd el a po-fád!) Nemcsak az idegen pillantás nyomasztja a főhőst, hanem az is: érzi, közel a vég. És miért olyan csontig hatoló, reszkettető ez az egyszerű három szó? Nem tudjuk megmagyarázni; a magyarázat gyakran az erőlködés mellékterméke, ész és izzadság elegye, maga is másfajta sötétség. Másrészt: mindenki keresi a nyugvópontot abban a formában, amely a magyarázat formáját ölti magára.

Shakespeare már azzal megérint, hogy ebben a feszült helyzetben sem használ durva szavakat; marad középén, ahol még a borzalom is képes a belátás nyelvén beszélni. *Távolítsd el az arcod*. Vagy: *Vidd el innen az arcod*. Nem több van itt. De ez a kevesebb vérfagylaló. Miért? Az arc, még néma és részvétlen állapotban is, a közvetlen tükröződések helye. Nincs súlyosabb és cáfolhatatlanabb ítélet, mint az arc véleménye. *Ha fészülni tudnám ezt az arcot, gondoltam, de nem megy*, írja egy modern költő. A pokol, az a másik tekintete. Shakespeare éppen higgadt modorával fokozza a meg-rökönyödést, sőt talán azzal is, hogy pontot tesz a mondat végére. A konkrét felszólítás, persze, átvitt értelmet is hordoz: tűnj el innen. *Tűnj el a szemem elől*. Macbeth mintegy saját magát nem akarja látni, takarodna önmaga elől. De nem megy. Nekem ezért feledhetetlen ez a hely: éppen nem azt mondja, amit Szabó Lőrinc fordít. Néven nevezi a kíváncsi tényleges mozzanatát. Mintha azt sugallná: nekem már nincs arcom, vidd el hát a tiédet is.

Közbevetőleg hozom csak szóba, hogy a magyar Shakespeare-fordítás egyik hátrányos vonását vehetjük szemügyre ezen a ponton. Úgy tűnik, klasszikusainknak az az igyekezete, hogy magyarra mesterkedjék az eredetit, többnyire leválasztja a konkrét képzeteket az eredetiről, kioldja őket az eredeti fogalmak medréből. A magyar költői szeretne lenni, de költőisége más jegyekből áll, mint az angol: ami ott rövid, képszerű, nyersségében egyszerű, és főleg: *kizárólag szó szerinti tükrözésben* érvényesülne azonos erővel, azt a magyar más retorikus barázdába emeli: hol fennköltebb, hol finomkodóbb, hol hosszabb, hol... egy szóval: többnyire más stílári atmoszférában jelenik meg. Ennek következménye, hogy a magyar szöveg csak ritkán olyan erős és velős, mint az eredeti. Furcsállhatjuk, de így van: a szavak középértékesét előnyben részesítő, a költői jegyeket hanyagoló fordítás Shakespeare esetén – kivételesen – sokkal karátosabb, az elemek ri-asztó vadságával sistergő szöveget hozna létre, mint a formahű magyaráítás. Mondanom sem kell, nem vagyok híve az újabb, „pontosságra törekvő”,

szótagszámláló változatoknak – ezek ugyanis kissé sápadtak, vérszegények költői erő nélkül, és mivel a prózafordítás és a „költői” ízű fordítás között helyezkednek el (de sem prózai hűséget, sem költői erőt nem tükröznek), csalódást keltenek. Pontoskodás, simaság, mértékmegőrzés, szótagszám, egyszerűsködés: mindez még nem *fénymén*. Pedig itt azt a tömény jelenést kellene a magyarban megteremteni, amely az angolban *egy egész világ*. Shakespeare, úgy tűnik, az a költő, akit idegenben a legprózaibb viszonyulás adhat vissza érvényesen. Itt nem a formát kell átcsalogatni, hanem a *súlyt* kell a leghiggadtabban átemelni.

Zárnom kell, már csak egy szemcsippentésre van idő. Shakespeare irodalmának vissza-visszatérő vonása, hogy olykor általános érvényű mondatokban reflektál a cselekményre; vagy a darab fordulataitól majdnem függetlenül feltűz a szövegre egy-egy magvas mondást; kiszól, beszél, elszól, okosít minket; röviden: ő még nyilván hisz abban, hogy az egész mese megállítható egyik-másik ponton, és ott meg lehet ragadni az alkalmat, hogy ne csak tapasztaljunk ezt-azt, hanem fogjunk is fel valamit a világból, önmagunkból. Ezek a betétek az ókori mondásokra emlékeztetnek, de különböznek is azoktól: a megfigyelés ugyanúgy megvilágosodás erejű mindkét esetben, de Shakespeare-nél (csak néhány jegyet említek) felerősödik a lélektani komponens, a sztoikus szemlélet, előtérben áll az emberi vonatkozás, ragyog a metaforikus gondolati felület, a kijelentés sokszor emberek közötti viszonylatra vonatkozik, és mindig azonnali belátást eredményez.

A *Téli regében* mondja Polixenész Perditáról: *nothing she does or seems / But smacks of something greater than herself; / Too noble for this place* (minden, amit tesz vagy aminek látszik, / valami nagyobb dolog ízét sejteti, mint amilyen ő maga, / Túl nemes ő ehhez a helyhez képest). Pillantsunk bele Kosztolányi Dezső fordításába, és ítéljük meg, közvetíti-e azt a pár pompás belátást, amely az angoltól kiviláglik: amit tesz és mutat, / Az rangosabb, mint ő s nemesb, különb, mint / A sorsa. (Szerintem a szó szerinti prózai változat megrendítőbb.) Mihelyt az ún. *magyarosság* felé közeledünk, fenyeget a magvatlan, inkább gyönyörködtető, dekoratív modor, kiszűrül a szöveg. Kicsit később mondja egy nemesúr a cseh királyról: *Bohemia stops his ears, and threatens them / With divers deaths in death* (Csehország bedugja fülét, és különböző / halálokkal fenyegeti őket a halálban). Kosztolányi: *Atyád fülét bedugja száz halállal / fenyíti őket*. Kérhetjük: miért gyengébb a *száz halállal*, mint a *különböző halállal a halálban* fordulat? Mert visszafogottabb, tárgyyszerűbb, nem a *tódítás* eszközét használja, hanem a

higgadt pontosítás latinját. De hát... Shakespeare maximáit szerettük volna hallani.

A végtelen sorból kiemelek két rokon ívű szólamot; az egyik a *bosszúról* szól, a másik a *gyűlöletről* (hasonló célra irányul mindkettő: megsemmisíteni a másikat). Miközben eszembe jut Wysława Szymborska csodálatos költeménye, *A gyűlölet* (Nézzétek, milyen hatékony, / milyen jó erőben van / a gyűlölet századunkban...), visszatérek a *Titus Andronicushoz* és a *Szentivánéji álomhoz*. Úgy tűnik, voltak és vannak még szerzők a világirodalomban, akik ismereteikkel nem fedik el belátásaikat, azok pedig érintkeznek a humanizmussal, bármit értsünk is ezen a halott szón. Shakespeare-t és Szymborskát csak addig értheti meg az emberiség, amíg az ő tudásukat a hétköznapi tapasztalattal össze lehet egyeztetni, tovább lehet örökíteni, és hozzá lehet mérni az életünkhöz. A *Titus Andronicus* V. felvonásában azt mondja Áron: *Vengeance rot you all!* (A bosszú mindannyirotokat megrohaszt / elront, elpusztít!). A *Szentivánéji álom* III. felvonásában pedig azt mondja Hermia: *What! Can you do me greater harm than hate? / Hate me!* (Mi? Tehetsz bennem nagyobb kárt, mint hogy gyűlölsz? / Gyűlölni engem!) Elképesztő világossággal tolul fel itt két gondolat, amelyet soha nem fontolt meg komoly helyzetben az emberiség: 1. kevesek bosszúszomja és gyűlölete megrontja az egész világot (ez minden kisebb közösségre érvényes, minden korban); és 2. a bosszúszomj és gyűlölet a legnagyobb kárt teszi a *másikban* (és más Shakespeare-helyekből tudjuk: *önmagunkban* is). Az angol író nem prédikátora semmiféle evangéliumnak – mégis, azt hiszem: darabjaiban azok a betétek, amelyek ilyen vérmes erővel kavargják fel az embert, az evangélium örökké érvényes alaptudását visszhangozzák.

Ezek a filozofikus hangnemben megpendített, valójában azonban a költői értékrendhez tartozó fordulatok, vallomások, aperszük, eszmei tömörítések, megjegyezni való bemondások, hatalmas eszmei térfogatú megjegyzések, néha egyenesen észrevétlen könnyedséggel odatűzdelt észrevételek magasba emelik a szöveget, és ritka fajsúlyt kölcsönöznek az életműnek. Antonius mondja a Julius Caesar III. felvonásában: *My heart is int he coffin there with Caesar, / And I must pause till it come back to me.* (A szívem ott van Caesarral a koporsóban, / és várnom kell, míg visszatér hozzám.) És pár sorral később: *Mischief, thou art afoot* (Kárhozat, talpon vagy már; vagy: Kárhozat, már megkezdted utad; vagy: Gonoszság, megindultál).

Sarkos fogalmazás, képes beszéd, fürgé szállóigék: ugyancsak Shakespeare szótárának része mind. Ez a tónus, ez a beszédmód nem egyedül a drámai érdek velejárója, nem a cselekmény mellékterméke, hanem a költői képze-

letnek épp a cselekmény lassítását célzó közjátéka. Talán ilyesmire gondolatott Babits, amikor hangsúlyozta: a cselekmény semmi itt; a költői nyelv szárnyalása: minden. Talán ezt súgja Goethe, valahányszor Shakespeare nagyságát indokolni szeretné. Azt mondja: Shakespeare darabjai sokkal *kevesebb érzelmi tettet mutatnak, semmint szellemi tartalmat* (viel weniger sinnliche Tat als geistiges Wort; *Shakespeare und kein Ende*). Hellyel-közzel hiányzik darabjaiból a könnyedség (Fazilität): *kissé többek ezek a darabok, mint kellene lenniük, de éppen ez a vonásuk érzékelteti a nagy költőt* (sie sind etwas mehr, als sie sein sollten, und eben deshalb deuten sie auf den grossen Dichter; *Maximen und Reflexionen*, 359). A *János királlyal* és a *Learrel* kapcsolatban Goethe megismétli: Ezekben a művekben is megint inkább költő ő általában, mintsem színpadi szerző (Aber auch in diesen Fällen ist er wieder mehr Dichter überhaupt als Theaterdichter; *Shakespeare und kein Ende*). Darabjai: egymás mellé szerkesztett olyan mozaikok, amelyek inkább csak sejtetik a fragmentált eseménysort. Ki tudja? Az azonban minden esetben bizonyos, hogy az egyes pontok, a konkrét egyes helyzetek a költői formálás terepei, és – tegyük fel – ha a Shakespeare-nél nem adódna is *egész*, a csillámló részletek akkor is az *egész látszatát* tudnák kelteni.

Mert végül elmondhatjuk: emlékeinkben ez az író nem más, mint csodálatos (*megjegyezhetetlen*, tehát minden időben újra- meg újraolvasandó) részletek halmozója, átláthatatlan figurák megteremtője, végső soron megfejtethetetlen (de nem értelmezhetetlen) mondatok alkotója, egy egész sereg nagyszerű és kisszerű uralkodó, megcsalt hősszerelmes, álöltözetben tévelygő titán és más figura atyja, jóslatok és büntettek, melankolikus örültségek és nyomasztó álmok, dőre ábrándok és sejtelmes beteljesedések, lelki vetemedések és igazságot szolgáltatató félreértések krónikása, aki tündéreinek, kísérteteinek, bolondjainak és bohócainak, gnómjainak és holdkórosainak, kísérteteinek és kalandorainak, szépségeinek és szörnyetegeinek körtáncával valóságos mágiát űz, és mágikussá varázsolja a valóságot.

More light, mondja többször is (jóval Goethe előtt) Capulet. *Light, I say, light!*, kiált Brabantio. Igen, Shakespeare szerette a fényt. És noha a darabok egy-egy pontján – ahol meg-megakad a szem, és elakad a lélegzet – csak árnyékukkal együtt érvényesek a szavak, az egész shakespeare-i kozmosz fények végtelen táncát idézi. De vajon melyik deríti jobban az embert, a nap-pal fénye vagy az *éjszaka jósága* (the goodness of the night, *Othello*, I. felvonás)? Azt talán csak maga az ismeretlen Shakespeare tudná megmondani.

Finta Klára Enikő

A NÉGYSZÖGLETŰ KEREK ERNYŐ ALATT

Lázár Ervin meséi újra fűrják (gyorsan mondva, egymásutánnal: úrja fűj-rák) oldalamat a hogyannal, a mikénttel, az akarsz a barátom lenni?-vel és a bizonyossággal, hogy egyszer mindenki eltéved. És ez a bolyongás, a folytonos eltévedés elkísért mindaddig, ahol már újra látni azt a völgyet, azt a folyót, azt a bükköt, azt a tölgyet, amelyek közt világra jöttem. Ahol Mikkamakka végül elbúcsúzott, és a világjáró, lépkedő fenyőfával együtt leültünk a kerekdombra még háromszázéseg évig nézni az otthont és az ismerős körült.

És ahogy teltek az évtizedek, egyre gyakrabban képzeltem el, hogyan, mit mesélnék Mikkamakának, ha még ott laknék, ahonnan látszik a falu-végi dombhát. És ő bekopogtatna, halványodó színek közül előmosolyogna. Ott állna a küszöbön farmernadrágosan, macskaformán. Fekete kalapot lengetve (nála ez a lengetés egyszerre volt üdvözlés és búcsú is). Mondjuk elmesélhetném a holnaputáni délutánt: Szerelem a szerelmet. Valami nagyon kopog, dobog, kotyog. És nem találok sehol. Sem a gépteremben, sem a szivattyúházban, sem a reaktorok közt. Egy hang debben-döbben. És amikor elhallgat a minden. Ez a hang visszhangosabban dobog bele a csendbe. Csak egy kicsit szűnne. Csak addig legalább, míg megszerelem magamban a szerelmet. Ezt elmondtam volna Mikkamakának. Ő ezt biztosan értette volna. Ahogy azt is, hogyan találkoztam egy tekergővel (Igazán helyrevaló tekergő volt. Ott tekergett az erdőszélen, ahogy ez a tekergőknél szokás.), meg azt, mint cserkesztem egy igazi cserkesszel (Cserkeszek, mondta a cserkesz. Cserkeszel?, kérdeztem. Cserkeszlek, cserkeszte a cserkesz. Én is cserkeszlek téged, mondtam. Gyere, cserkesszünk együtt, cserkesz.). Aztán lehet, csak annyit mond: „Ha három lábon gyábokorsz, a kálán pugra nem tudsz menni”, de Mikkamakka úgymint mindig ilyenképpen beszél hozzám. Nekem, aki néha szeleburdi, hebehurgya, hetlektla, szelde, kelekótya, kelehajti, kelekotra, hetrepila, szélhajtó, széllébélelt, szél-

tömlő, szélpál (Hű bele Balázs – toldja, rikkantja Mikkamakka), de bizonyos, hogy ezért vagyunk olyan közelségben, barátságban ezzel a mikka-szerű Makkával vagy makka-szerű Mikkával, mert ebben és a finom szellemben értegetjük egymást (a finom szellemet Vacskamatitól ismerem, eddig csak ő látott olyat). És azt is tudom, hogy ővele hadseregnyi Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon szavát sem hinném, és minden képzeletbeli pomogács fej- és hajvesztve menekülne. Hiszen Mikkamakka valóságos bárányfelhő-bodorító, mindenkit megszelídít. Mert ő megmenti Szörnyeteg Lajost is a böhmöktől, és talán tudja, miért *igazán* a szeretet. És becsenget mindenkihez, aki szomorú. Mert Mikkamakka nemcsak tudja, de éldegéli is a szeretetet.

Egyszer vele mentem bárányfelhő-bodorítani. Kis fittyekkel, nagy fittyekkel (ezt így kell, másként nem lehet, nem is érdemes). Összekócoltuk a vattabárányokat, és az égre hirtelen felhőtlen, fényes boldogságosság költözött. És amint ott lógáztuk lábunk a magasban, láttam nagyapát eget-meszelő, sugárgrádicsos létrával kezében, ahogy csillagok után kutat. S ahogy megtalál egy lezuhant fénytetestekét, tenyerére veszi és viszi, viszi felhőnek támasztott létráján az égre, visszaakasztja, szegzi. És nagyapa sohasem fog meghalni. Mikkamakka ezt megígérte. Ahogy azt is, hogy velem vigyáz a Hétfejű Tündér megmaradt egy, szép fejére. Velem együtt teszi jóvá a levágott hat fejet. Mert ő Tündérünk volt, Hétfejűnk, és mert sajnált engem. Hogy én, bolond, levágtam mind a hatot. Mind a hat fejét. Ha beleszakadt is minden békés harang. Ha beleszakadtam én is. Mikkamakának ez nagyon fáj. Ezt biztosan tudom. A macskaforma figuráknál, mint ő, ezt tudni lehet. Ezért segített. Együtt vigyázott velem a Tündérre az eukaliptuszfa alatt. Vassal, vérrel, vencesellővel. Kemencével, csenddel. És szeretettel. Azóta is vigyázunk rá.

Ilyen volt Mikkamakával kódorogni. Ilyen egyszerű és bikfic. (Mikkamakka szerette ezt a szót: bikfic. Neki a kódorgás is lehetett bikfic.) Még akkor is, ha néha megmakacsolta magát a Szomorúság, és elfutni nem lehetett előle. A mienk rendkívül illetlen Szomorúság volt: nem kopogott érkezéskor, s hívás nélkül mellénk telepedett az ebédlőasztalhoz. Még akkor is, ha Apa még a konyhában szeletelte a kenyeret, és Anya még kavargatott a levesen. Olyankor arcunkra fakult, várakozott. Egy ilyen alkalommal történhetett, hogy Mikkamakka is ellátogatott hozzánk. Ekkor nézte végig, mint honvágyódom Rácpácesgresre. Ő tudta csak igazán, milyen az. Vagy csak igazán tudta. Esetleg igazán tudta csak. Mert Mikkamakka akkor nagyon erősen megölelt. Ahogy eddig engem még csak egyszer öleltek, mió-

ta világ a világ, és négyszögletű, ami kerek. Mért szeretsz te engem, Mikkamakka? Csak. És boldogok voltunk, hogy így szerethettük egymást. És a Szomorúság is hazabandukolt orrot lógatva (de aztán talált egy papírsárkányt, és ettől egészen megvidámult, és elhatározta, hogy fagyizni megy meg vidámparkba). Mire tányérba mertük a levest, és haraptunk a kenyérsarkból, már nem fakult, sötétlett a széklábon. Azt hiszem, ez hiányzott a legjobban a háromszázéseg éves üldögélésből és nézkelődésből. Hogy Mikkamakka ott legyen, és szegény Szomorúság elkullogjon, feketélljen. És ahogy ott ültünk az évszázados magányban, kértem a Tündér egyetlen, szép fejét, hogy ha majd újra eltévedek, megint Mikkamakkaival csámbo-roghassak. Mert akkor bizonyosan kinyitjuk a négyszögletű kerek ernyőt. Alátelepedünk. A kis cserepes virágnak is megengedjük, hogy mellénk ül-jön (mert szereti Vacskamatit). És erősen fúj majd a szél. Repülnek a pity-pang-gyerkőcök. Pitypang-gyerkőcökká lesznek a hajban. És mi akkor na-gyot, buk fencezőt nevetünk. Bikfi-hihi-bukfenc-hehenc-bukferenc. Aztán, mikor besötétedik, és csak a Rettenetes Háromkerekű Pakuk ma-dár hangja hallik, elszökik belőlünk a hang. Üldögélünk, ahogy a csavargók és azok, akik eltévedni akarnak egy mesében. És a kis cserepes virág zöldell és sárgáll és liláll és kékell és hiszi a piszi. Mert akkor csak szeretet lesz. Amo-lyan nagy, egyetemes, világméretű. És nem marad más hátra, mint bele-motyogni a csöndbe: dömdödöm. És ez kétségkívül igaz lesz.

Magyary Ágnes

TOMBOLÓ TRÓPUSOK BELOVAGOLNAK PERZSIÁBA MEGHALNI AZ IDŐ KIFESZÍTETT GITÁRHÚRJÁN,

AVAGY

SZUBJEKTÍV ÉSZREVÉTELEK UNGVÁRI LÁSZLÓ

ZSOLT NAPÉJEGYENLŐSÉG CÍMŰ KÖTETE KAPCSÁN

Rousseau őszinteségi rohamában bevallja *Egy magányos sétáló álmodzásai* című művének lapjain, hogy lelencházba adta a gyerekeit. Szerintem ez marhaság, és csak provokálni akarja az olvasót, de nem is ez a lényeg, hanem az: én csak azért olvasok verset, hogy lopjak. Mert lopni jó! És Ungvári László Zsolt költői képei olyan letaglózó erővel vágják fejbe az olvasót, amely már önmagában is az eltulajdonításra sarkall. „A költő lovon vágta, a prózaíró gyalogkatonára. A lóról másodperccel halálba zuhanhatsz, a gyalogkatonával ellentétben, aki – bár hosszabb az út elérni a másik hadi táborhelyig – taposóaknak között jár” – mondja a költő egy vele készített interjúban, és bár egy kicsit rosszul esik, mert ki nem szeretne egy gyönyörű paripa büszke tulajdonosa lenni a poros úton való poroszkálás helyett, de az igazság megkerülhetetlen, mint a logika a metaforában.

A háború minden egyes alkotó esetében a fejekben zajlik, legyen az lovas vagy gyalogkatonára, és ennek a belső káosznak a termékeny kivetülése a mű. A költészet esetében az egyik rendteremtő erő a forma és a rím, amelynek, úgy tűnik, Ungvári László Zsolt biztos kezű mestere. Ahogy olvasom, a szerző maga is zenész, így nem véletlen a zenei műfajok felbukkanása, mint *Halálfúga* vagy *Fantázia-szvit*, vagy Agustín Barrios Mongoré, illetve Francisco Tarréga gitárművészeknek és zeneszerzőknek dedikált szo-

nettek. Ugyanis, ha hinni lehet egyes költők vallomásainak, akkor a lírikus fejében először a zene, a rímek elevenednek meg, a szöveg, valamint a szavak csak később találják meg a helyüket a „muzsika” áradatában.

Borgesnek van egy rövid írása (*Borges meg én*), amelyben arról elmélkedik, hogy a másik Borges az, akivel történnek a dolgok, ő csak mászkál Buenos Aires utcáin, alaposan megfigyeli a kapualjakat, az embereket; majd elolvassa a másik Borgesről szóló híreket, és látja a nevét felbukkanni különböző könyvekben. Ungvári László Zsolt Sepsiszentgyörgyön jön-megy és éli a fiatalemberek mindennapi életét, de a másik – a híresebb – egy öregember, aki melankolikus hangnemben emlékszik vissza az elmúló ifjúság éveire, számadást készítve életéről, mint az idős Arany János az *Őszikék*-ben. Talán emiatt sem véletlen a költői képekben az ősz erőteljes jelenléte. De mivel a másik Ungvári László Zsolt szereti elrejtetni az igazán lényeges dolgokat a trópusok hatalmas kupaca alá, csak egyszer bukkan fel Arany neve:

*Bántotok korhadt,
nehézvérű verseket?
Mint Arany, éltemmel
takarlak, itt leszek. (Eső Kolozsváron, 177.)*

Nemes Nagy Ágnes arról vall: nincs érzékletesség éles érzékelés nélkül. A másik Ungvári László Zsolt nagyon alapos megfigyelője a tájnak, a kertnek, az embernek, a női testnek és az örökkévalóságnak. Ha kellő figyelemmel merülünk el a versek szövegeiben, akkor jó eséllyel fel fogjuk fedezni ennek a másiknak a lelkét, aki ezt a kötetet írta és megszerkesztette. Olyan ez, mintha egy perzsaszőnyeg előtt állva, annak szín- és formagazdagságát próbálnánk megfejtetni, felfedve az összes apró részletet, hiszen van itt: elveszett idő, vonatként elcsattogó gondolat, elmúlás-herceg, búcsúkeringő, élethossznyi vég, magnyi sor, halálhegedű, fehér bálna a lélekparton, a Szamoson hajó, Kolozsváron sárga villamos, zöld karikás bohóc, mondat a kottatartón, villanó hab isten tenyerén, függönyözött múlt és jázmin a Guadalquivirban.

A kötet nyitóverse (*Levél helyett*) amolyan költői episztolaként *Őszi vers Király Lászlónak* dedikációval akár az *ars poetica* helyett alcímet is viselhetné. A mesterhez írt vallomás sűrű szövésű szövete mögül egy háború képei sejlenek föl (tábori temető, vadászgépen repülő katonák), valamint az elmúlás gondolata, ugyanis a másik Ungvári László Zsolt, akiben

„százezer bánat vénül”, vállain évek nehezednek; egy öregember reményvesztett bölcsességével siratja az elmúltat. A kötet záróverse rímel az első szövegre, és az abban felbukkanó háborús képekre, hiszen a címe *Sorakozó* (alcím: *Kortársaimhoz*), amely szintén tekinthető ars poeticának. Itt nem sokat cécozik a másik, rögtön úgy indít: „életem felezőidejében járok”. A kulcsszavak: elérhetetlen, csend; mintha azok, akikkel együvé kellene tartozni, sosem találnák meg egymást vagy az egymáshoz vezető utat. A múlt vastag rétegei rakódnak a szövegre, és a jelen inkább tűnik valami egyetemes örökkévalónak, mint valóságos mostnak: „életünk átüt az időn”.

Nem véletlenül kapja rögtön az első versciklus a *Csigaház* címet, hiszen fontos eleme a kötetnek a rejtőzködő gondolat, a csigaházába visszabújó költői magatartás. Csak a mozdulatokból és a vers zörejeiből lehet sejteni: itt bizony nem is az a lényeg, hogy mi van, hanem az, mi lesz majd akkor, amikor mindannyian eltűnünk.

A kötet kellős közepén találjuk a *Fekete-fehér elégia* című ciklust (a nagy ellentétek és a paradoxonok szabadfolyású szövege a *Napégjegyenlőség*, amely cím mellesleg egy nagy átverés, hiszen itt sok mindenről szó esik, csak éppen nem a nyárról és nem az egyenlőségről, helyette van ősz, tél és ontológiai kétségbeesés az egykori kedves meztelen testének emléke felett), ahol szerepel egy idézet Omar Khajjámtól... A perzsa költő legalább annyira szorongott a mindenséggel szemben magára maradt ember magányától, mint Füst Milán, akinek a szellemét rögtön a ciklus első verse idézi meg, amely stílusosan *A vén költő imája* címet viseli.

Füst Milán egész költészete az elmúlásról beszél, és talán nála plasztikusabban senki nem ír a megöregedés kellemetlenebb jellemzőiről, ez kapóra jön Ungvári László Zsoltnak, hiszen amúgy is szeret öregemberest játszani:

Szótlan döbbenetben ülnek a világvégi
szomjas vének a közöny lyukas kosarában.
(...)
Üvölt dühödten a zöldtenger,
mint lüktető, fehér hártya, meghasad az ég,
árva jánosbogár zizzen az éj repedt szenében.
Gyűrt földbe ütve már a tört lándzsahad.
Giliszták bújnak elő a fényre. (*A vén költő imája*)

A metaforára mint a paradicsom bűnbe döntő kígyói kúsznak fel a trópusok, a látomás vallomássá alakul, de a prófétai hangnem tovább gördül, és olyan indulatok törnek fel ebből a másik, kissé vénülő Ungvári László Zsoltból, amelyek teljes mértékben meglepőek, hiszen ő inkább rejtőzködni szeret, nem pedig a színpad közepére kiállni és véres karddal hadonászni:

Vágtass, mélyföldi fekete ménem,
gyémánt patáid alatt dobol hevületen, vöröslik a föld,
döndülnek a fölizzított ágyúk! (*A vén költő imája*)

Valamiféle elátkozott hős lovagol itt egy megvadult Wagner-operából, aki a materiális és a transzcendentális világ közé szorulva reménytelenül keresi a feloldozást, de csak a kürtök harsogását hallani a zenekari árokból. Mitikus indulattal támadnak fel a természet erői, és ebben a kavalkádban a magzati lét végérvényesen elveszett idillként tűnik fel. Mintha az a másik kilépne önmagából – a melankolikus, rezignáltan számvetést készítő öregemberből –, és átoksújtott héroszként küzdene a végzet ellen. A hiány költészete ez, ahol minden csak volt, a jelen csupán múltó tünemény tele feltételes móddal, talánnal és lehetettel, mint egy elhallgatott mondat.

Nincs béke,
se megváltás, csak a jövőidő. (*Felnőttként a nyár*)

A kedves alakja is csupán emlék, amely finoman egybefonódik a gyermekkor felvillanó képeivel. A jövő idő viszont nem valóság, csupán egy nyelvtani kategória, hiszen elvégre szavakkal és a grammatika szabályaival tudjuk megjeleníteni azt, amit életnek hívunk. Mindez persze – a lélek és az emlékek teljes szétesése – szigorú rendben zajlik, azaz mesterszonettben.

A *Fekete-fehér elégia* cikluscím, amely az *Omar Khajjám emlékezete* alcímet viseli, összesen tizenkét szonettet foglal magában. Az ellentétek és a paradoxonok amúgy is kedvenc játékszerei a szerzőnek, amelyekkel előszeretettel él is. Azonban ő nem valamiféle szerepet játszik a perzsa költő bőrébe bújva, hanem a rubái szótagjaiba és felkiáltójeleibe megmártózva kombinál: a lehetségest a lehetetlennel, a múlt időt az erotikával, az őszi agancsokat eltévedt névutókkal.

Faludy György a *Pokolbéli víg napjaim* című visszaemlékezéseiben leírja, hogy észak-afrikai tartózkodása során, amikor a sivatagon keresztül utazott, verseket recitáló beduinokkal találkozott. Nagy meglepetésére ezek a

férfiak nem Bagdadról vagy Mekkáról szavaltak, hanem Sevilláról, Granadáról, Córdobaról és a Guadalquivirről... A kötetben Omar Khajjám mellett Lorca az, akinek egy egész ciklust szentel a szerző. Lorca annak a költőnemzedéknek a tagja, amelyet az irodalomtörténet 27-es generációként tart számon. Ennek a társaságnak a tagjai közeli barátságot ápoltak mind egymással, mind a kor jól ismert arabistájával, García Gómezzel, akinek arab műfordításait valamennyien olvasták. Ezek között nemcsak a nagy klasszikusok, Khajjám vagy Háfiz szerepeltek, hanem az úgynevezett *arabigoandaluz* (andalúziai arab) költők is. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy Omar Khajjám nem Fitzgerald angol nyelvű fordításainak köszönhetően jutott el Európába, hanem Al-Andaluz művelt mórjain keresztül.

Látnunk kell tehát, mennyire közel esik egymáshoz Perzsia, Andalúzia, Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy. Hiszen a költészet olyan, mint a Föld vízkészlete: a patak előbb-utóbb eljut az óceánig, a tengerek elpárologtatt vizet viszont esőként visszakerül a patakba.

Visszatérve a szövegre, a költő – mint Omar Khajjám esetében – itt sem szerepet játszik, inkább a szavakkal öltözteti fel magát, hogy elmondja azt, ami azt a bizonyos másik Ungvári László Zsoltot foglalkoztatja. Mert az én elrejtőzik a kozmikus magányba, a mulandóság felett való szorongásba és a nyelvtani szabályok korlátaiba. Közben persze az is nyugtalanító: lehet, hogy nem is csak ketten vannak igazából („ha ősszel méz, /rőt fény hull rád, öreg énedhez érsz”, hanem „sok ezer alakban végül megjelenysz” és amin már Omar Khajjám sem tudná magát játszani könnyedséggel túltenni: „s a lét gondolatjele előtt nincs névutó”).

Erre Borges is csak ezt a nem túl megnyugtató megoldást tudja adni: „Máskülönben az én sorsom az, hogy visszavonhatatlanul eltűnjek innen, és csak néhány pillanatomnak adatik meg tovább élnie, őbenne, a másikonban. Lassan, de biztosan mindenemet átengedem neki, bár jól ismerem perverz rögeszméjét, amivel mindent meghamisít és eltúloz.”

DELEATUR

Kőbányai János

A „JÁRKÁLJ CSAK, HALÁLRAÍTÉLT!” – ÉRZÉS KORSZAKA

A MAGYAR TÁRSADALOM A HOLOKAUSZT
KÖLTÉSZETE TÜKRÉBEN

Mielőtt az előadásomba kezdenék, amelynek központi eleme az irodalom szerepe, illetve e szerep pótolandó hiánya a történetírásban – e meghatározó nézőpontot magamra is vonatkoztatom. Hiszen az itt kifejtendő álláspontom szerint: a hely, az idő és a még kevésbé megfogható, de annál lényegbemarkolóbb érzelmek kivájta meder irányítja minden elbeszélés sodrát.

Ez alól az elbeszélő mint szereplő sem vonhatja ki magát.

Nem rejthetem el, hogy meghatottan szólok meg a Magyar Tudományos Akadémia épületében, a tudós testület közössége előtt – életemben először. Ez az intézmény szimbolizálta leginkább a magyar zsidók honfoglalását vagy a honba érkezését, a szellem és a tudomány területén – tehát nagyon is általánosítható érvénnyel. A reformkori alapítású szellemi központ már 1843-ban felvett tagjai közé zsidót épp a magyar társadalom előtt álló zsidóemancipáció programját bátorítandó, és a későbbiekben is élen járt a zsidók befogadásában, azaz: szellemi energiáik magyar kultúra humuszába szervítésébe – ellentétben az állami közigazgatáshoz kötött egyetemekkel. Azonban ez az intézmény megtestesíti a nemzet testéből való végzetes „kiszántást” is, hiszen a Horthy-kor hajnalán a zsidó tudósok nagyszámban hagyták el az országot, nem jókedvükből – ama „kettős kivándorlás” során –, majd a Magyar Tudományos Akadémiából is megkezdődött a kirekesztésük, hogy megannyi magyar-zsidó tudós osztozzon az egész magyar zsidóságra mért sorsban. Ha nem is e konferencia egyik elő-

adása témájaként, de maguk e falak is idézik itt és most az időnek ezt a többdimenziós kontextusát.

S persze meghatottan kezdek az előadásomba, nemcsak, mint akadémikus tanulmányaiba későn kezdő egykori zszurnaliszta, író és szociográfus, hanem mint az életét a magyar-zsidó kultúra emlékezetének szentelő folyóirat-szerkesztő és könyvkiadó is.

*

A megszólalási lehetőségért hálából vagy hálátlanságból rögtön a debütálás alkalmával szeretném kitágítani a történettudomány műfaji vagy metodológiai határait. Megtalálni a mezsgyét nemcsak a történettudomány és az irodalomtudomány között, hanem azt a módszert, amely az irodalom anyagát képes integrálni a történettudományba, annak meghatározó forrásaként. Felmutatni a médiumot vagy mérőeszközt, amely olyan alapvető jellemzőkkel képes kiegészíteni egy-egy kor képét, mint például a levéltárak adatsorai, parlamenti ülések jegyzőkönyvei vagy a statisztikai hivatal sokoldalú mutatói. Ugyanis az irodalom alkotásai mindezeknek a koncentrált, sűrített, s ami lényegesebb: *érzelmi* adathordozói. Nincs, ami jobban hozzátartozna az emberhez, mint az érzései, tehát a történettudománynak is meg kell érzékítenie ezt a valóságanyagot a maga elbeszélésében.

Az irodalomtudomány persze eddig sem nélkülözhetette a történettudomány eredményeit. Egy-egy epikai teljesítmény háttérét tanulmányozva – legtöbbször az esztétikai érték és a történelmi igazság közös eredőire kérdezve – a történettudomány elbeszélését hívják segítségül. Egy-egy lírikus életműve nem értelmezhető a körülötte zajló esemény sor be- és visszacsatolása nélkül – vajon Vörösmarty kései költészete értelmezhető-e az 1848-as szabadságharc bukása és az abszolutizmus korának átható ismerete és elemzése nélkül? Mindennek a fordítottja viszont ritkán fordul elő – noha egy-egy regény (az ún. szövegirodalmat leszámítva) meghatározó tanúja a kornak –, különösen, ha mozgósítjuk hozzá az irodalomtudomány hagyományos eszközeit: a regény írója portréjának megrajzolását vagy a recepció-történet feldolgozását.

Most még tovább rugaszkodok. Nem a történettudománnyal szerintem egyanyagú és hasonló szerkezetű epikával, hanem a lírával szeretném a konferencia témáját továbbbármányalni. (Egy zárójel erejéig még az epikánál maradva: a magyar irodalomnak nincs a holokauszt előszobájának tekinthető, első világháborúról szóló meghatározó regénye, s a másodikról pedig

még inkább nincs. Ugyanakkor a zsidók ellen viselt háborúról, a holokausztról még Nobel-díjjal kitüntetett elbeszélés is született. E jelenség elvezet a holokauszt társadalmi recepciójához is, ami szerintem elsőrendűen a történettudomány feladata.)

A zárójeles közbevetéssel már megérintettem – még epikai oldalról – az előadásom tárgyát, amelyet az előadásom címe is nyomatékosít. Kik érzik és homogenizálják ezt a Radnóti Miklós által egy verscímbe és verssorba tömörített nemcsak érzést, hanem nagyon is konkrét egzisztenciális állapotot?

A költők. Ők, akik a Bibliáig visszanyúló hagyományok szerint látnak, sőt: előrelátnak. (A próféta héberül: *roe*, 'látó' -t jelent.) S szintén a Bibliában leírt jelenség, hogy ők *inkább* látnak, mint mások. Előttük ugyanis nem homályosul el hamis illúziókká a történelmi tér, mint a tömegeknél vagy a vezetőiknél – legyenek azok vallásosak vagy világiak. S mivel az igazság és annak megérzőkítése esztétikai kritérium is, ezt az igazságot hirdetik vagy engedik fölszabadulni a lelkükből – s ezzel a módszerrel nemcsak egyéni sorsukat, de magát a környező világ állapotát is alkotásaikba emelik. Mint például Radnóti Miklós, aki a természeti képből kibomló versében egy kurtasorban a legegzaktabban összefoglalta a világ, s jelesül a magyar világ állapotát – amit a vers fontos tartozéka, az alatta álló évszám is nyomatékosít: 1936. „Zsugorodj, rettentő világ!” A *zsugorodás* szó hordozza a folyamatot is, amelyben az élet lehetőségei fokozatosan összeszűkülnek.

Mikor indult el ez a „zsugorodási” folyamat? Mettől meddig tartott? A történelem korszakolásáról van szó – ami éppen a jelenlegi történelmi viták középpontjában áll. Fókuszálva: mikor indult a Horthy-korszaknak az a tulajdonsága, amely a holokauszthoz vezetett? S egyenes volt-e ez a folyamat, ami az apokaliptikus pusztításba torkollott? Az előadásomnak pedig az a kérdése, hogy alkalmasak-e vitás pontok eldöntésére vagy árnyalására az e korszakban keletkezett lírai alkotások?

*

Egyetlen magas színvonalon alkotó lírikus életművéből – mint folyamatból – is desztillálható és nyomon követhető a korszak, amit a költő a maga szubjektumán keresztül felszív, és önreprezentációjába szervít az őt körülvevő kor ún. objektív viszonyaiból és levegőjéből. (Egy Balassi-, Petőfi-, Ady- vagy József Attila-monográfia hiteltelen, ha nem olvasható egyúttal a korszak reprezentatív rajzaként is.) Hiszen a költő – a sámánoktól és

prófétáktól eredő közösségi-társadalmi funkciója és pozíciója folytán – az a médium, amely arra hivatott, hogy primer módon megjelenítse és értelmezze az általa megélt valóságot. Ezért ezek az egykor a saját korukat megérettítő, az azokból kinyert szellemi szubsztanciák s a rájuk válaszoló művek ugyanúgy történelmi dokumentumoknak számítanak, mint a politikusok vagy a politikai írók publicisztikái. (Ady Endrénél ez a két műfaj az azonos funkciók okán egybe is olvad.)

Még mindig az epikai résznél, azaz a szereplők tárgyalásánál maradva – ami ebben az esetben, mint meglátjuk, egy kollektívum lesz –, meg kell vizsgálni és indokolni, hogy miért a magyar irodalom zsidóként azonosítható képviselőinek önreprezentációja vetíti előre a holokausz képet? Miért az ő közvetlen tapasztalataik érzéktik meg ezt az eseményt? Sőt: miért az ő másod- és harmadgenerációs emlékeiket foglalja le ez a trauma? Hiszen teoretikusan elképzelhető, hogy nem zsidó írók is előrelátják, később valamilyen módon tapasztalják és műveikbe transzponálják a holokausz apokaliptisét, majd végzik a gyászmunkáját. Hiszen a „kiszántás” folyamata Magyarországon, s főképp: a magyar társadalomban zajlott. Más fogalmak között, érdemes-e – a „politikai korrektség” ellen vétő-e? –, ha a magyar költészet (irodalmat) felosztjuk zsidókra és nem zsidókra egy ilyen katasztrófa előérzetével, megérettítésével és emlékezetével kapcsolatban? Az előadásom kereteit meghaladná, hogy a magyar költészet kénytelen-kelletlen nem zsidónak nevezett része mivel volt elfoglalva a két háború között s a holokausz idején. (Ezt a távol- vagy kívülállást több érintett pályatárs, a legélesebben Reichard Pirocska és a Radnótihoz hasonló halált halt Fenyő László – mindketten a *Nyugat* legbelső köreiből – fel is vetették az 1940-es évek első felében.)

Mielőtt Komlós Aladár az e tárgyban sokszor említett – igaz, csak általam, mert én bújok a védelme mögé – eligazító definícióját idézném, az is szempont lehet a sokak számára vitatott elkülönítésre, hogy empirikusan bizonyíthatóan csak zsidó költők érezték és emelték költészetük anyagába a „járkalj csak, halálraítelt” igencsak egzisztenciális állapotát. Lehet, azért, mert csak ők voltak halálra ítélve. Ami legalábbis megfontolandó érv az elkülönítés szempontja mellett. Annál is inkább markánsan megvilágító adat, mert fényt derít arra, hogy a társadalmilag és kulturálisan sokrétűen strukturált zsidó etnikum milyen mértékben volt integrálva a magyar társadalomban. S tovább fókuszálva a tárgyunkra, arról is tudósít, hogy az ún. Horthy-rendszer – a versek keletkezésének ideje – milyen félreérthetetlen „üzenetet” sugárzott társadalma zsidóként azonosítható tagjai számára.

A holokausztnak ezt a reprezentációját egy paradoxonnak tűnő jelenség kibomlása és megtestesülése folyamatában kell vizsgálnunk. (De hiszen a magyar zsidóság lényegének éppen e paradoxon rettenetes szépsége a kulcsa!) Ugyanis a „járkálj csak, halálraítélt” érzés magyar nyelven megvalósított költészete – az esztétikai színvonal és az apokaliptikus igazság megérzékítésének oly megrendítő harmóniája – a magyarságból történő legradikálisabb kitaszíttatás és elpusztíttatás mozzanatában következett be.

Az imént idézett Radnóti Miklós példája abból a szempontból is megvilágító, hogy a jelentős költő szempontjából vékony és hamar lepattogzó zománc az a fejlemény, hogy a költő élete különböző szakaszaiban minek vallotta magát. Ugyanis a költő, ismétlem, nem a viszonylag modern értelmiségi vagy ideológiahordozó funkcióinak beteljesítője, hanem a tradicionálisabb sámáné vagy a prófétáé. Ezért volt képes meglátni a magyar történelem viszonyai és díszletei mögött magát az ember történetét: az apokalipszist.

Ha a holokauszt a magyar történelem – most az előjelétől függetlenül – kiemelkedő mozzanata, akkor legalábbis kérdés, hogy miért nem érintette ez meg a nem zsidó magyar irodalom képviselőit? Persze, nem a baráti szolidaritás kinyilvánítása, nyilatkozatok, évfordulós beszédek, nekrológok, hanem a magasköltészet szintjén. Ez fájdalmas következtetések levonására ad alkalmat – feltehetően ez az oka a kérdés megválaszolása előli kitérésnek. Ha innen, a tudományos fellegvárból kipillantunk a mai emlékezetpolitikai kálváriára, le kell szögezni, hogy a nemzet szellemének a letéteményesei elsősorban a költők, s nem az értelmiségiek társaságát feltűnően kerülő politikusok és bürokraták. (Arany János *Az örök zsidó* című verse a mai érvénnyel fogalmazta meg a zsidó egzisztenciális és lelki kondícióit; Ady *A bélyeges serege* óta senki nem nyilvánította ki teljes szolidaritását a magyar zsidósággal – ez a vers – tanúja vagyok ennek – Galileától a Negev-sivatagig ma is él és vigasztal.)

(S még egy zárójel: A szerintem a holokauszttal megtévesztően párhuzamban emlegetett Trianon-traumával kapcsolatban fordítva nem működne ez a szétválasztás – ez is jellemző paradigma –, ugyanis versek közti búvárlásaim azt bizonyítják, hogy a zsidóként azonosítható költők – jelentős részben ugyanazok, akik érezték és megérzékítették a „járkálj csak, halálraítélt” fenyegetettségét – „százalékos arányukon túl” siratták el, követelték vissza az elcsatolt magyar területeket.)

Mint fentebb állítottam, egy-egy jelentős sámán-próféta költő egyéni életműve is bizonyító erejű lehet egy-egy történelmi kor jellegének megha-

tározására. Radnóti Miklós az egyetlen kanonizált magyar költő, aki meg-
érzékítette a holokauszt tapasztalatát, mégpedig a fenyegetően növekvő
árnyékától a megörökítés emberileg legvégső lehetőségéig – sőt, a *Bori no-
tesz* sorsával, a testnedveivel átitatott papírlapokon, még azon túl is. Ugyan-
is – ezzel is egyet kell értsenek a holokauszt-kutató és -interpretáló kollé-
gák –, ha létezik a magyar köztudatban imázs a magyar holokausztról mint
elbeszélésről, az e költőnek s recepciójának köszönhető.

Hát még milyen bizonyító erejű tétellem igazolására, ha a kor jellegét
közel száz költő egybehangzó tanúságára alapozom. Ez a minta már egy
mai közvélemény-kutatásban is szignifikáns mennyiség. Sietve be is húzó-
dom a Komlós Aladár-i definíció védősáncai mögé. Őt hívom segítségül
– milyen közegből rekrutálódik a csoport, amely a Horthy-korszak való-
ságáról egy kardinális témában igaz és mély ismeretet közvetített számunk-
ra. Ugyanis a líra médiuma az egyedüli, amely képes feltárni a tudat alá
szorított és fojtott tapasztalatokat és a „kollektív archetípusokat” is.

Komlós Aladár írta *Egy megírandó magyar-zsidó irodalomtörténet elé*
című esszéjében – egyébként az idézett Radnóti-vers keletkezésének az
évében, 1936-ban:

„Az igazság az, hogy van egy szűkebb és tágabb értelemben vett zsidó-
kérdés, s a tágabbhoz Isten, haza, szerelem is hozzátartozik. Ebben az ér-
telemben a »zsidó lélek hömpölygésén« nemcsak a népi szolidaritás kife-
jeződését értjük, hanem annak az egész érzés- és szemléletmódnak a
kifejezését, amely a zsidót többé-kevésbé jellemzi, s amely Istenhez és em-
berekhez, államhoz, nemzethez, családhoz való viszonyában egyaránt ér-
vényesül. E lélek nyilván nem szűnik meg hömpölyögni akkor sem, ha az
író fél leírni a zsidó nevet. Áradása erejének az a feltétele, hogy az író me-
részen és mélyen merítsen magából: ez pedig nem attól függ, hogy nyíltan
vállalja-e a származását a művész, vagy bujkál a megvallása elől, nem attól
tehát, hogy jó zsidó-e vagy sem, hanem attól, hogy jó művész-e. Ebben az
értelemben elképzelhető, hogy egy hitehagyott zsidó lírikus esetleg zsi-
dóbb költészetet termel, mint egy hétpróbás, lelkes zsidó, feltéve, ha na-
gyobb mértékben van meg benne a döntő művészi képesség, hogy alkotás
közben hű tud lenni lényre rejtett árnyalataihoz és rezzenéseihez. A zsidó
irodalomhoz tehát minden zsidó származású íróhoz hozzá kell számítanunk,
tekintet nélkül arra, hogyan találta jónak elintézni a származásával adódó
problémákat. [...] A zsidó társadalmi helyzete, ami különbözik, s még-
hózzá kétezer esztendő óta, más népek helyzetétől, s ez teljesen elegendő

arra, hogy a zsidóság érzés- és szemléletmódjának sajátos vonalát megmagyarázza.”

A talán körülményes felvezetést az indokolta, hogy szokatlan tárgyat és szokatlan médiumot igyekeztem becsatornázni a történettudomány forrásai közé. Ezek fölvázolása után már könnyen és rapid módon fektetem le a tételtem:

Az 1919 ősztől kezdődött, és a magyar zsidóság döntő része deportálása után, 1944 októberében bevégződött Horthy-rendszer egész tartama alatt a magyar zsidó költők abban a tudatban „járkáltak”, hogy halálraítéltek. E fenyegető érzés alól a hosszú korszak egyetlen szakasza sem volt kivétel. Ennél láttatóbb tükrét nem ismerem, ami e rendszer „zsidópolitikájának” a jellegéről tudósítana – annál is inkább, mivel a vizionált ítélet végrehajtása be is következett. (Amit a líra nyelvén elmondtak, azt a következőképpen lehet az epika nyelvén elbeszéléssé rendezni: Az 1919 ősztől 1944 őszéig regnáló rendszer és még inkább annak a társadalma a zsidókat fokozatosan ki kívánta iktatni a magyar univerzumból. Ameddig a zsidók gazdasági szempontból hasznosnak mutatkoztak, addig tűrte jelenlétüket, de utána mint egy kifacsart citromot óhajtotta elhajítani – teljesen mindegy, hova, nem törődve a leve nélküli test további sorsával. Ennek poétikusan kerek példája a kamenyec-podolszkiji eseménytörténet, a mai interpretációs kísérletével együtt – köszönet érte, s ezt minden ironia nélkül jegyzem meg, a kolléga figyelemfelhívó akciójának, ha nem is e szándékkal tette.)

Éppen azért, mert ez a holokauszt-apokalipszis eljövételéről, majd tapasztalatáról, sőt: az embertörténelmi jelentőségéről szóló ismeretegyüttes a komolyan nem veendő kulturális erőterben keletkezett és reprezentálódott, éppen ezért kell a legkomolyabban venni – a be is következő pusztítás ismeretében. (A tradicionális, el nem idegenedett társadalmakban a sámánok és próféták üzeneteinek valaha egzisztenciális funkciójuk volt.)

Mindennek a kollektív tudatból kinyerhető ismeretegyüttesnek az érvényét tovább fokozza, hogy a legkülönbözőbb „kulturális erőterekhez” (szociális, társadalmi és művészeti irányzatokhoz) tartozó, és a legkülönbözőbb nemzedékek, tehát a zsidó emancipáció még friss emlékétől a legkülönbözőbb távolságra állók, sőt: a legkülönbözőbb vallású költők egyöntetű tudás-tanúságáról van szó.

Hogyan jutottam a tétel bizonyító anyagához? Itt a sora, hogy beszámoljak a kutatásról, amely ehhez az eredményhez vezetett.

Talán fellengzős kutatásnak nevezni – inkább egy könyvkiadási projekt nem várt hozadékának.

Aminek azonban van egy, éppen a holokauszt idejéhez igen szorosan kötődő előzménye. 1943-ben jelent meg a *Száz év zsidó magyar költői* című antológia. Az OMIKE (Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület) Kultúrtaácsa van kiadóként feltüntetve, de gyakorlatilag a hitközség pénzén, a kulturális előljárója, Csergő Hugó irányításának köszönhetően jelent meg. Az anyag összeállításában és az emelkedett, tudós, fejezet-felvezető esszék írásában a Zsidó Gimnázium tanárai vitték a főszerepet, akik egyúttal – ez az egyezés külön konferencia témája lehetne – a *Nyugat* vezető kritikusai is voltak: Komlós Aladár, Turóczi-Trostler József vagy a Babitscsal egy tankörből induló, szintén a *Nyugat* első generációjához tartozó költő és fordító – az Auschwitzban meggyilkolt – Mohácsi Jenő voltak. (Közismert a neve? Neki köszönhető Madách *Az ember tragédiájának* modern, színpadokon is játszott német fordítása.) Ez az antológia a halál, a magyar zsidóság pusztulásának biztos tudatában kívánt nyomot hagyni – a költészet médiumán keresztül. A versgyűjtemény szintén a pusztulás távlatából korszakolja, oly finom és tudományos pontossággal a magyar zsidók jelenlétét a nemzet agyközpontjában: a költészetben. „Az elsők” (Komlós Aladár), „Kiss József és kora” (Rubinyi Mózes), „A „Nyugat” korszaka” (Turóczi-Trostler József), „Az újak” (Mohácsi Jenő). Nem lehet eléggé nyomatékosítani, hogy a hitközségi kiadvány a beérkezés-beérés, azaz a klasszicizálódás korát, két évvel megszűnte után, a *Nyugat*-ban mint zsidó meghatározottságú erőterben kívánta megörökíteni. Az 1943-ban megjelent kötet sok szereplője már egy év múlva nem volt az élők sorában. (Lehet, a megjelenés évében sem, de erről a szerkesztőknek nem lehetett biztos tudása.) Különösen az utolsó fejezet, „az újak” szereplői között kaszált a halál, mert őket érintette leginkább a munkaszolgálat „mozgó vesztőhely” intézménye. S ugyanennek a fejezetnek a névsora – hasonlóan a *Nyugathoz* – a legkevésbé volt köthető a zsidó kulturális térhez, hanem inkább átfogta szinte az egész magyar szellemi spektrumot – a konzervatív fórumoktól a társadalmilag vékony, de benne annál inkább széles zsidó részvételt mutató baloldali szegmensig. Számos olyan fiatal költő nevét találjuk itt, akiket sehol máshol, mert noha letettek már köteteket az asztalra, a zsidókat érő kirekesztés miatt recepciójuk nem történt meg – majd szintén fiatalon történt elpusztításuk miatt nem gondoskodhattak nevük és munkájuk megörökítéséről. Lehet, azért is, mert családjuk vagy élettársuk is hasonló sorsra jutott a magyar holokauszt más fejezeteiben, a deportá-

lások vagy a budapesti nagy embervadászat során. Az antológia végén eligazító életrajzi jegyzetek mintha szántsándékkal kívánnának nyomjelzőket kitenni: Ugyanis a fõnt említett okok miatt számos, az OSZK-ban sem található verseskötet egyetlen bibliográfiai adata itt található – ez alapján már lehet utánuk vadászni antikváriumokban. Nem egy szerzõ más lexikonokban fel nem lelhetõ születési adata is csak ide vésetett fel, mint egy előre felállított sírkõre – hiszen 15 évvel a *Magyar Zsidó Lexikon* kiadása után vagyunk, ami után felnõtt egy új zsidó értelmiségi nemzedék.

Maga a válogatás a magyar *neológiának* abba az egy évszázadra tehetõ kompenzációs hagyományába illeszkedett, amely a magyarsághoz való fel-tétlen hûséget, az egyoldalú, viszonzatlan szerelmet domborította ki. „... első ízben mutatja be egy századra kiterjedõen költészetünk legszebb értékeit, bizonyoságául annak, hogy a zsidó magyar költõk rendületlen ragaszkodással hazájuk, mélységes hûséggel vallásuk iránt, egyúttal a magyar iro-dalmat is sok új és friss színnel is gazdagították” – ahogy ezt a hitközségi szponzor elõszavában kiemelte. Ez az attitûd az „újaknál” – akiket csak egy-két verssel reprezentáltak, mintegy felsorolásszerûen – kevésbé érvényesül-hetett. Minden sorukat áthatotta a közeli halál biztos tudata. Ez magya-rázható a fiatal kor érzékeny és elõítélet-mentes pszichológiájával, de azzal is, hogy elejétõl végéig a Horthy-kor zsidókat elutasító atmoszférájában szocializálódtak. Hozzájuk már nem értek el a reformkor reményteljes ígé-retei vagy mítoszai, s csak hírbõl ismerték a Monarchia prosperitását és vi-szonylagos toleranciáját. (Vajon mondanak ezek a nevek valamit ma? Pásztor Béla, Kelen László, Zsigmond Ede, Bertók Sándor, Vetõ Miklós, a *Nyugatban*, a *Szép Szóban* vagy a *Korunkban* publikáló költõk, hogy csak néhányukat említsem – szerintem Radnóti színvonalán, az õutána követ-kező nemzedékbõl.)

A *Száz év zsidó magyar költõi* antológia 100 költõjét, mint egy roppant adatbázist tekintve – csak Radnóti Miklós és Füst Milán hiányzott belõle, szintén ismert, s Radnóti esetében jól diszkusszált okok miatt – arra gon-doltam, hogy megismétlem ezt az antológiát – elõször *A magyar-zsidó köl-tészet 150 éve*, majd – egy ismert antológia címére hajazva – *Két évszázad magyar-zsidó költészete* cím alatt. Az volt a tervem, hogy megnézem, hogy csak ilyen hûségnyilatkozatból állt-e ez a teljesítmény és nyomot hagyás? Kiegészítve persze a holokauszt vízvázlastója után született költészettel – ami érvényesen nem is igen lehetett más, mint a holokauszt direkt vagy in-direkt gyász munkája.

A magam tanulmányaiból – különösen a PhD-dolgozatom tapasztalatai alapján – az ötlethez még azt tettem hozzá, hogy a verseket nem verseskötetekben kerestem, hanem folyóiratokban, újságokban, évkönyvekben és antológiákban. (Persze, a köteteket is a kezembe vettem.) Nemcsak sokkal bővebb mintához jutottam így – egy antológiába kiválasztásnak ezer szempontja van –, de feltárult az a meglepően sokrétű kulturális erőter is, amelyekben ezek a versek megjelentek, ugyanis a versek megjelenési helyei és évszámai valóságos epikai keretet nyújtanak a líra valóságon túli tartalmának. Ez a látélet egyébként hathatós bizonyítéka a magyar zsidóság mély beágyazottságának a magyar társadalomba. Például ki gondolta volna, hogy a konzervatív s dzsentrinek is aposztrofált *Új Idők*ben szinte a *Nyugatéval* vetekedő volt a zsidó jelenlét (s persze a tőke) – itt még 1944-ben is jelent meg Radnóti-fordítás vagy Zelk Zoltán-vers. De itt hasznosíthattam a már a disszertációmban feldolgozott megfigyelést, hogy a magyar zsidóság orgánumainál miért nem lehet az univerzális-felekezeti kulturális teret elkülöníteni, ahogy a keresztényekében igen. A *Múlt és Jövő* és a *Nyugat* szerzőinek feltűnő egyezése indított e kérdés tanulmányozására. A versek kiválogatásánál az volt a szempontom, hogy az esztétikai értékén túl hordozzon zsidó problematikát, vagy egy igen tág értelemben vett zsidó vonást, ami a zsidóságnak a magyar társadalomban vett funkciójából is levezethető. (Pl. a nagyvárosiasság, de Szilágyi Géza és Erdős Renée erotikus költészete is azért kaphat itt szerepet, mert az Adyt is fölszabadítóan megtermékenyítő hangvétel szintén egy zsidó szín- és hanghozzáadás volt a magyar líra, illetve a közízlés kialakulásának elbeszélésében.)

Mondanom sem kell, mennyire maga alá temetett ez a projekt – többszöri rostálás után majdnem másfél száz költőtől majdnem kétezer verset gyűjtöttem be.

A holokauszt hetvenedik emlékévének közeledtén arra gondoltam, hogy részint értékesítve a befektetett munkát, részint kissé tehermentesítendő ezt a roppant gyűjteményt – célszerű kihalászni belőle és külön kötetbe rendezni *A magyar holokauszt költészetét*.

De mikortól számítható a magyar holokauszt? Az *-ig*, a végpont legalább világos. A tényekben – de a lelkekben? (Ez is egy külön konferencia témája lehetne.)

Azt gondoltam, egyszerű feladat lesz. Csak ki kell válogatni – mivel a történész kollégák hű és figyelmes olvasója vagyok – az 1938 márciusa után keletkezett verseket, s azokban keresni az utalást, a hangulatot, ami viszsztatükrözi a – hová is tartó Magyarországot?

A második világháborúba? Arra lehet, hogy alkalmas a „győri beszéd” s annak az évszáma mint határkő. Azonban a magyar zsidókat egy másik háborúban, Lucy S. Dawidowicz elnevezésével: *The War Against the Jews*, a zsidók elleni háborúban pusztították el – neve: holokauszt. Ennek az előkészítő szakasza mikor kezdődött el Magyarországon? Ez az antológia-szerkesztő s a jelenlegi, a Horthy-kor szakaszairól vitázó történészek kérdése.

A kérdésben bennerejlik a válasz. Ugyanis két háborúról van szó. A második világháborúba sodródó Magyarország célja: visszaszerezni a trianoni békeszerződéssel elvesztett területeket – és erre mozgósítani az ország gazdasági, társadalmi, sőt: tudatra ható, tehát kulturális erejét. Ez lépett az 1938-as Darányi Kálmán-beszéddel a felgyorsult és effektív cselekvésekben megnyilvánuló szakaszába. A zsidók elleni háború magyar frontja is a Horthy-korszak elején indult, ennek a célja abban foglalható össze, hogy végrehajtsa az ún. „örségváltást”, megszabaduljon a Monarchia – szintén a nemzeti függetlenséget veszélyeztető – örökségétől: a zsidóktól, akik túlzott szerepet vittek a nemzet életében mindenhol, aminek köze volt az oly stratégiaiinak számító modernséghez. A Horthy-rendszer véres zsidóellenes pogromok s késsel vágható sűrűségű antiszemita atmoszférában fogant, ami aztán a végét is jellemezte. Ahogy már a csecsemő arcán észre lehet venni a majd belőle fejlődő felnőtt arcvonásait, úgy határozta meg a Horthy-rezsim későbbi, ún. „konszolidált” szakaszát is ez a zsidóktól megszabadulni vágyó fundamentális attitűd. A célkitűzés, amely ugyanúgy határozta meg belpolitikáját, mint a külpolitikáját: a Trianonban elvesztett területek és magyar népesség visszaszerzése. Feltehetően ez az oly igaztalanul párhuzamba állított jelenség igazi s oly leleplező eredője. Ezt még ma sem egyszerű észrevenni. S még kevésbé a korszak jelen idejében. Azonban van a társadalomnak egy membránja, amely érzékeli, látja és meg is jeleníti e korszak valódi arcát. A költészeté.

Amikor ezt olvasni Balázs Bélától 1919-ben *Emigrációs karácsonyi ének* című versében (*Bécsi Magyar Újság*):

*Magyar pusztán téli szél vág.
Tűzhelyünket kioltották
És fekete minden ablak.
Nézzél csillagot magadnak.*

*Már tudnék élni néha nap,
Sok súlyos árnyék széjjeloszlott,
Halálüvöltés, szégyenoszlop:
Néhány kivérző pillanat.
Bár testemen szakadt a gyolcsing,
S a csizmám sem kordován.
S zuzosszobábon ér a télvég,
Sokszor mégis, mégis csak élnék:
De felsőhajt Orgovány
S felém sok régi, néma holt int...*

S a legáltalánosabb érvénnyel, szinte a holokauszt szót – égőáldozat – lefordítva és tartalommal megtöltve – Somlyó Zoltántól 1933-ban, nem hosszú, érdemes az egészet felolvasni:

Máglya

Hordják, ötezer éve hordják, egyre
mindazt, mi könnyen hamvad és elég;
hordják a vad rágalmak rőzseágát,
hogy elégessék a zsidók hitét.
Mind összehordják: testet-lelket egybe
s máglyára rakják, hol itt, hol meg ott...
Lobogj fel, máglya, pusztulás, lobogj föl,
ismét eljött hát a te csillagod!

Egyszer pogrom, magára az egyénre;
égessétek el a hust, meg a vért!
Bűnös, mert élni óhajt, csak, mint mások,
bűnös, mert lát, mert az élethez ért!
Másszor: pogrom a pénzre, a vagyonra!
– Lelkesedés, mit ércre váltanak... –
A dal ugyanaz mindig s olyan régi...
Oly régi, mint a bűn és a salak...

És most is hordják, most a gondolatnak
pernyéjét szórják föl az ég felé.
Lobog, lobog az áldozati lángnyelv,

a még sosem látott autodafé...
Lobog, lobog és mig pattogva hamvad
a könyv és hull a lapja szerteszét:
irtózatoss lángbetűkkel fölírja
az egek kárpitjára az Igét...

Egyenlőség, 1933. május 13.

Ezt az anyagot, a történelem legkoncentráltabb, legérzékenyebb anyagát nem zárhatjuk ki erőszakkal – a holokauszt elbeszélése ismeretében – a holokauszt előkészítésének dokumentumaiból.

A válogató-szerkesztőt azzal szembesítették a lírai dokumentumok, hogy *A magyar holokauszt költészete* antológiát már az 1918-as évben megjelent zsidóellenes pogromok, a forradalmak utáni Magyarország indulásával kell kezdeni. (Szerintem pontosabb, ha a tragédiába torkolló folyamat kezdetét – mint fordulópontot – a Monarchiából kiszakadás és az önálló Magyarország születése mozzanatával jellemezzük. A több száz éve elvesztett függetlenség visszaállítása sokkal jelentősebb fordulat vagy sarokpont a magyar nemzet életében, mint két forradalom, amely csak a rövid, az általában az interregnumot jellemző állapotok velejárója.)

A magyar holokauszt történetének nemcsak az első európai diszkriminációs zsidótörvény, a *numerus clausus*, az 1920. évi XXV. törvény jelzi a kezdetét, hanem az a lírai fordulat, amely minden magyar-zsidó költő életművében éles törésként megmutatkozik.

Már az első *par excellence* magyar zsidó költő, Kiss József hatyúdalában is érződik ez a beszüremelő hangulat, akinek hosszú élete megadta, hogy megtapasztalja a zsidóemancipáció eltörlését is, amit pedig oly örömittasan üdvözölt (*Zsidó dalok*, 1868). A csalódás megjelenik olyan, Ady legbensőbb köréhez tartozó költő verseiben – többnyire sértődött, sőt: irreducibilis keretben –, mint Emőd Tamás. (Szerintem Adynak ezek az 1917-es sorai leírták, elemezték, sőt: plasztikusan le is festették a holokausztot: „Ők, a zsidók, mint az ausztráliai asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi, a pusztuló férfi-médiumpok, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vággyal – rogyásig. Kár, hogy kevesen vagyunk, sőt sehányan se vagyunk, mi táncolók, magyarok nincsenek Magyarországon. Az már nagyon is politika volna, kíméletlenül megmagyarázni, mi okból nincsenek, de nincsenek. Erejüket kiélt uralkodó osztályok, fölszabadulásra későn hozott, nyomorult parasztság, senyvedő, mert haszontalan fajtákkal és fajtákból

összevéresedett polgárok. Mi a fenéből, nyavalyából –, hogy csúnyábbat ne mondjak – lehetnének itt kultúra-potenciás magyarok? Nemsokára ott tartunk, hogy még a Korroborit se táncolhatjuk, mulathatjuk tovább. Sváb, szepes, ruthén s isten tudja, miféle korcs-magyarok rárohannak a magyarság nevében a muzsikálókra, s összetapossák a hangszereket.”) Szép Ernő 1941-ben – egy enigmatikus, a zsidók számára szinte egyedül engedélyezett lapban, a *Magyar Zsidók Lapjában* olyan 1917-ben írt versét közli újra, amely alkalmas a holokauszt felidőzésére. Somlyó Zoltán – akit, lehet, önkényesen, csak Ady mellett tudok elképzelni, nemcsak a gazdag nyelve, hanem éppen a váteszsége miatt – rejtőzködő életműve 1920 utáni szakaszát e rettentő látomással való viaskodás tölti be. Mint Radnóti esetében láttuk, a neokatolikus költők nem kivételek a holokauszt növekvő árnyékának a megérzékítésében. Radnóti alakja és legendáriuma – amely valóban mutat hasonlóságot Jézuséhoz, de nem a katolikus egyház hőiséhez, hanem a tőle nemcsak időben messzi, igazi zsidó Jézuséhoz – elfedi kortársai jelentős holokauszt-költészetét, akárcsak a legbelsőbb, a *Nyugat* harmadik nemzedékének olyan költőit nézzük, mint Fenyő László, Zelk Zoltán, Vas István. (De megemlíthetjük bori társainak, Lukács Lászlónak vagy Mária Bélának jóformán ismeretlen tanúságát is.) Az erdélyi Salamon Ernő, akit erdélyi Radnótinak is neveztek, vagy a túlélő Salamon László, mennyiségre és minőségre is tekintélyes költészete sem került be a köztudatba. Ahogy már említettem, a Horthy-korszakba beleszületett nemzedék – akik mást nem ismertek, csak azt, mint egy akváriumban született hal a parányi börtön-medencét – primer halálraítéltség-tudata hitelesen festette meg a kor lényegi szerkezetét, mielőtt a perpetuum mobile – kivárva a körülmények „szerencsés” összejátszását – megkezdhetné volna munkáját.

Ez az a pont, ahol valójában a történettudomány és az irodalomtudomány mezsgyéjére értünk. A szembesüléshez ismerni kellene az irodalmat, amiről beszéltem, kutatni, feltárni és méltón bemutatni, kánonba rendezni – *illetőleg a kánont átrendezni*. S mindeközben azzal is szembesülni, mert ez is elkerülhetetlen, hogy mindeddig miért nem kezdődött el ez a munka? Ugyanis a szembesítés hiánya is egy adott történelmi kort jellemez – ezért ezeket a premisszákat is fel kell tárni.

Előadásommal mindkét tudományág művelőit bátorítanám, hogy egymásnak adjanak anyagot a magyar nemzet nagy tragédiájának és traumájának elbeszéléséhez és értelmezéséhez, hogy nyomán meg lehessen kezdeni a gyógyítás munkálatait – e tudás nagyon is életbevágó „aprópénzre váltását”.

TALÁLT VERS

Vas István

(1910–1991)

NOVEMBER

Három hét óta nem jártam az utcán.
Most is csak épp egy napra hagytam el
A sötétlő színekkel tarka könyvtárt.
Fekete ég volt, fekete november.
A városban jobbra fosztogattak,
Rendőrok, katonák és nyilasok,
Németek és magyarok. Szekerek,
Nagy teherautók, kézi talyigák
Vitték a szajrét föl a Várba és
Mindenfelé. Néha egy robbanásnak
Vagy ágyúszónak *méne-tékel*-ét
Hallhatta az elbarmult pesti nép,
De már hozzászokott, hülye közönnyel
Haladt a hevenyészett fahídon.
Először láttam a Dunába térdelt
Margit-hídat, a pesti pusztulásnak
Hasztalanul könyörgő hírnökét.
Egy napra jöttem el rejtekhelyemről:
Csak épp egyszer akartam látni még
A Hold utcát, a Szabadság teret,
A kávéházakat, a Lánchídat. De
Erre se jutott már idő. Anyámat
Láttam. Alig bírt lépést tartani:
Sokakkal együtt hajtották. Tízéves
Fiú ugrott ki hirtelen a sorból.
Szökni akart. Egy fegyveres suhanc
Utánalött. A fiú elbukott.
Hozzá ugrott az anyja is, de ő

Épp csak megsebesült. Egy nő a járdán
Így szólt fiához: „Nini, a zsidókat
Hajtják ott!” A gyerek bámult. A hajtók
Között kevés volt sváb. Sokan ízes,
Vasi, alföldi vagy nógrádi nyelven
Egy győztes kedvvel nógatták a zsákmányt.
Nem mentek lassan. Mire én hajón
Budára értem, ott voltak batyukkal.
A sötétben, a zuhogó esőben
Anyám kicsiny alakja fekete
Ruhában és kifúlva tipegett
Újlak felé. Este a társaság
– Tán vigaszul? – arról beszélt, kiket
Kell majd akasztani. De én Anyut
Már szívesen képzeltem volna el
A sárban végignyúlva gyors golyótól.
A délutáni nő tán nemsokára
Majd így szól gyermekéhez: „Nini, hajtják
A nyilasokat!” Elgondoltam azt is,
Lehet, hogy még tíz-húsz évig elélek,
És hogy a magyarrá ítéltetés
Életfogytiglan tart. Éjfél után
Behallatszott a zuhogó eső,
És tudtam, hogy a téglagyár szabad
Udvarán épp ez az eső szakad
Anyámra is. Fűtöttek. Ittam-ettem.
Vörösbort, húst. Marika sírt helyettem.

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap



A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)265-267091; 0040-(0)365-801946; Telefax és üzenetrögzítő: 0040-(0)265-267087; E-mail: lato@rdslink.ro; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 35 EURO, tengerentúlra 45 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982